ZUBRİTSKİ
MİTROPOLSKİ
KEROV

KAPİTALİST TOPLUM

ONUR
YAYINLARI

ZUBRİTSKİ MİTROPOLSKİ KEROV ■ KAPİTALİST TOPLUM

ALTINCI BASKI

KAPİTALİST TOPLUM

ZUBRİTSKİ, MİTROPOLSKİ, KEROV,
KUZNETSOV, GRETSKİ, LOZOVSKİ, KOLOSSOV

ÇEVİREN
SEVİM BELLİ

Y. Kuznetsov [Birinci ve Üçüncü Bölüm], V. Kerov [İkinci Bölüm], F. Gretski [Altıncı Bölüm], İ. Lozovski [Dördüncü ve Sekizinci Bölüm], D. Mitropolski [Beşinci Bölüm], Y. Zubritski [Yedinci Bölüm] ve P. Kolossov [Dokuzuncu Bölüm] tarafından hazırlanan **Aperçu d'Histoire** et d'Economie — **La Société Capitaliste** adlı yapıtı, Fransızcasından Sevim Belli dilimize çevirdi ve kitap, **Kapitalist Toplum** adı ile, **Onur Yayınları** tarafından, Kasım 1987 (Birinci Baskı: Mart 1969; İkinci Baskı: Temmuz 1975; Üçüncü Baskı: Eylül 1976; Dördüncü Baskı: Nisan 1978; Beşinci Baskı: Mayıs 1979) tarihinde, Ankara'da **Şahin Matbaası**'nda dizdirilip bastırıldı.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM
KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİNİN TEMEL NİTELİKLERİ

9

9 1. Kapitalist Toplumda Üretim İlişkileri
9 Basit Meta Üretimi ve Kapitalist Üretim
10 Kapitalizmde Üretim İlişkileri
12 Meta, Emek-gücü
13 Emek-gücünün Değeri
14 2. Kapitalist Sömürünün Özü
14 Emek-gücünün Üretimdeki Rolü
15 Artı-Değer
17 Gerekli-Emek ve Artı-Emek
17 Kapitalist Üretimin Amacı
18 Mutlak Artı-Değer
19 Nispî Artı-Değer
20 Sermaye
21 3. Kapitalist Toplumun Sınıfları
21 Burjuvazi ve Proletarya
22 Toprak Sahipleri ve Köylüler
23 Ara Tabakalar
24 4. Kapitalizmin Çelişkileri
24 Kapitalizmin Temel Çelişkileri
25 İktisadî Bunalımlar

İKİNCİ BÖLÜM
BURJUVA DEVRİMİ

28

28 1. Burjuva Sistemin, Feodal Sistemin Yerini Alması Tarihsel Bir Zorunluluktur.
29 Burjuva Devrimlerin İktisadî ve Toplumsal Temeli ve Niteliği
30 Feodalitenin Bağrında Kapitalist Üretim İlişkilerinin Gelişmesi
30 İngiltere'de Kapitalizmin Doğuşu
31 Fransa'da Kapitalizmin Gelişmesi
32 Burjuva ve Proletarya Sınıflarının Doğuşu
33 Kapitalist Ekonomi ile Feodal Siyasal Sistem Arasındaki Çelişki
34 Devrimin İdeolojik Hazırlanışı
36 Devrimci Ortam
37 2. Devrimin İlerlemesi
37 Devrimci Patlama
38 Devrimin Birinci Dönemi: İktidar Büyük Burjuvazinin Elindedir

40 Büyük Burjuvazinin ve Liberal Soyluların İktidarının Sağlamlaşması
42 Devrimin İkinci Dönemi: İktidar Sanayi Burjuvazisinin ve İş Çevrelerinin Elinde
43 Devrimin Üçüncü Dönemi: Devrimci Demokratik Diktatörlük
46 Devrim ve Kilise
46 Robespiyercilerin Durumunun Çelişkili Niteliği, Devrimci Diktatörlüğün Sonu
47 Devrimin Devindirici Güçleri ve Öncülüğü, Devrimin Bilançosu
48 Burjuva Devrim Tipleri

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPİTALİZMİN KURULMASI VE GELİŞMESİ

50

50 1. Sanayi Devrimi
50 Sanayi Devrimin Özü
51 İngiltere'de Sanayi Devrimi
53 Öteki Ülkelerde Sanayi Devriminin Özellikleri
56 Sanayi Devriminin Toplumsal Sonuçları
56 Kapitalist Sanayileşme
58 2. Kapitalizmin Tarımda Gelişmesinin İki Yolu
58 Kapitalizmin Çiftçiler Tarafından Geliştirilmesi
59 Feodal İşletmeler Aracılığıyla Kapitalizmin Yerleşmesi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRLEŞİK DEVLETLER'DE KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ

61

61 1. Kuzey Amerika Sömürgelerinin Bağımsızlık Uğruna Savaşı
61 Sömürgeler Çağında Kuzey Amerika Ekonomisinin Gelişmesi
64 Amerika'da Burjuva Devriminin Hazırlayıcı Koşulları
66 Devrimci Bağımsızlık Savaşı
68 Bağımsızlık Savaşının Önemi
68 2. Birleşik Devletler'de İç Savaş
68 Savaşın Nedenleri
70 İç Savaşın İlk Evresi
71 Savaşta Devrimci Yöntemlere Geçiş
74 Amerikan İç Savaşının Önemi

BEŞİNCİ BÖLÜM

RUSYA'DA KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ

76

76 19. Yüzyılın Birinci Yarısında Rusya'nın İktisadi ve Toplumsal Gelişmesi

79 Devrimci Ortamın Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesi
82 Rusya'da Toprak Köleliğinin Kaldırılması

ALTINCI BÖLÜM

19. YÜZYILDA İŞÇİ HAREKETİ VE MARKSİZMİN DOĞUŞU

88

88 1. İşçi Hareketinin Başlangıcı
88 Proletaryanın Sınıf Olarak Şekillenmesi
90 İngiltere'de Çartist Hareket
93 Fransa'da İşçi Hareketinin Başlangıcı
95 Devrim-Öncesi Günlerde Almanya
96 İşçi Sınıfının Savaşım Biçimleri
98 2. Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu
98 Ütopik Sosyalizm
100 Klasik Alman Felsefesi
101 Burjuva Ekonomi Politiği
102 Karl Marx ve Friedrich Engels
103 Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm
104 Marksist Ekonomi Politik
105 Bilimsel Sosyalizm Teorisi
106 3. Avrupa'da 1848-1849 Devrimleri
111 4. İşçilerin Uluslararası İlk Örgütleri, Enternasyonal
113 5. Paris Komünü
113 Fransız—Alman Savaşı
115 Paris'te İktidar İşçilerin Eline Geçiyor
116 Komün Tarafından Alınan Önlemler
117 Paris Komününün Yenilgisinin Nedenleri
118 Paris Komününün Tarihsel Önemi

YEDİNCİ BÖLÜM

SÖMÜRGE SİSTEMİ

119

119 1. Sömürge İmparatorluklarının Kuruluşu
119 Sermayenin İlkel Birikimi Döneminde Sömürge Siyaseti
120 İspanya ve Portekiz Fetihleri
122 Avrupa Devletleri Arasında Sömürge Yarışı
125 Sömürgelerde Sermayenin İlkel Birikimi
126 İlkel Birikim Döneminde Sömürge Siyasetinin Bilançosu
127 2. Tekel-Öncesi Kapitalizm Döneminde Sömürge Sistemi
127 Fransız Devrimi ve Sömürgeler
128 Dünya Pazarının Kurulması ve Sömürgeleri Sömürü Yöntemlerinin Değişmesi
129 Sömürge Ekonomisi Üzerinde "Serbest Değişim"in Etkisi

SEKİZİNCİ BÖLÜM

E M P E R Y A L İ Z M

132

132 1. Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması
132 Tekel-Öncesi Kapitalizmin Emperyalizm Biçimini Alması
133 Emperyalizmin Temel Nitelikleri
134 Üretimin Belirli Merkezlerde Toplanması ve Tekeller
135 Tekellerin Başlıca Biçimleri
137 Finans-Kapital (Mali Sermaye) ve Fransa Oligarşisi
140 Sermaye İhracı
142 Dünyanın Kapitalist Birlikler Arasında İktisadi Paylaşılması
143 Dünya Topraklarının Büyük Devletler Arasında Paylaşılmasının Tamamlanması ve Yeni Bir Paylaşım İçin Savaşım
145 Emperyalizmin Sömürgeler Sistemi
147 2. Emperyalizmin Tarihsel Yeri
147 Emperyalizm, Tekelci Kapitalizm
148 Emperyalizm, Çürüyen Kapitalizm
150 Emperyalizm, Cançekişen Kapitalizm
152 3. 19. Yüzyılın Sonunda ve 20. Yüzyılın Başında Büyük Devletlerin Emperyalist Siyasetleri
152 Emperyalist Çelişkilerin Ağırlaşması
153 Doğu Afrika Halklarının Köleleştirilmesi, Sudan'da Mehdi Ayaklanması
154 Almanya'nın Sömürge Fetihleri
154 İspanyol—Amerikan Savaşı
157 İngiliz—Boer Savaşı
157 ABD'nin Latin Amerika'da Emperyalist Yayılması
158 Çin'de Bokserlerin Halkçı Ayaklanması
159 Almanya'nın Yakın-Doğu ve Orta-Doğu'da Yayılması
160 1904-1905 Rus—Japon Savaşı
161 İki Emperyalist Blokun Kuruluşu
162 4. İlk Emperyalist Dünya Savaşı
163 Birinci Dünya Savaşı

DOKUZUNCU BÖLÜM

RUSYA'DA SOSYALİST DEVRİMİ HAZIRLAYAN TOPLUMSAL VE İKTİSADÎ ÖNKOŞULLAR

165

165 1. Rusya'nın Emperyalist Döneme Girişi
166 Rusya'da Emperyalizmin Başlıca Özellikleri
171 Çağdaş İşçi Sınıfının Oluşumu
173 Toprak İçin Köylülerin Savaşımlarının Güçlenmesi
174 Ulusal Kurtuluş Hareketinin Yükselişi
176 Devrimci Hareketin Proleter Döneminin Başlangıcı
179 RSDİP'nin Kuruluşu
181 1905-1907 Burjuva Demokratik Devrimi
184 Şubat 1917 Burjuva Demokratik Devriminin Zaferi

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİNİN TEMEL NİTELİKLERİ

1. KAPİTALİST TOPLUMDA ÜRETİM İLİŞKİLERİ

Kapitalizm, bir yandan, mülkten yoksun ya da hemen hemen yoksun halk yığınları ücretliler haline gelmekteyken; beri yandan, üretim alet ve araçlarının çok az sayıda toprak sahipleri ve kapitalistler grubunun elinde bulunduğu bir toplum düzenidir.

BASİT META ÜRETİMİ VE KAPİTALİST ÜRETİM

Kapitalist üretim, basit meta üretiminden doğmuştur. Bu süreç, uzun bir tarih dönemini kaplar. Gerçekten de, üretici güçler düzeyinin düşük olması sonucu, meta ekonomisinin ekonominin tümü içinde çok küçük bir yer tutması yüzünden, kapitalist üretime geçiş süreci, ne kö-

lelik çağında, ne de feodal toplumda tamamlanamamıştır. Metaların, yani ürünlerin kişisel tüketim için değil, satış için üretilmesi, kapitalizmde, evrensel bir nitelik kazanır. Kapitalizm geliştikçe, küçük üreticiler, köylüler, ürünlerinin gittikçe daha büyük bir kısmını satar olurlar. Kapitalist toplumda, bütün üretim araçlarının ve tüketim maddelerinin tümü ya da hemen hemen tümü, alım-satım konusudur.

Basit meta üretimi ve kapitalist meta üretiminin her ikisinde ortak olan yanlar, birincisi üretim araçlarının özel mülkiyeti, ikincisi toplumsal işbölümüdür. Meta ekonomisi, toplumsal işbölümündeki ilerlemeye paralel olarak gelişiyordu.

Kapitalizmi olanaklı kılan, doğrudan doğruya bu ortak temel, yani üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Basit meta üretimi, kapitalist üretimin yalnız tarihteki geçmiş hali değildir; belirli toplumsal koşullar altında, üreticilerin azınlığını zenginleştirerek, çoğunluğunu ise yoksullaştırarak, kapitalizmi doğurabilir ve doğurur.

Bununla birlikte, iki üretim biçimi arasında esaslı bir fark vardır, şöyle ki : birinci halde, köylü ya da zanaatçı tarafından sunulan meta, kendi emeğinin meyvesidir; oysa kapitalizmde, üretici ile metaların sahibi kesenkes aynı ve tek kişi değillerdir. Kapitalist üretim, ücretli emeğin sömürüsü üzerine kurulur.

KAPİTALİZMDE ÜRETİM İLİŞKİLERİ

Hem toprak sahibinin gereksinmelerini karşılamak, hem de satış için üretimde bulunan çok sayıda kol emeği kullanan büyük yurtluklar, kapitalist çağdan önce de vardır (Roma latifundiası); ama bunlar, kapitalist olarak nitelendirilemezler, çünkü, orada çalışanlar, ücretli işçiler değildi, köleler (latifundialarda) ya da serflerdi.

Her ne kadar hepsi de sömürülen sınıftan iseler de,

ücretli işçinin durumu, bir kölenin ya da bir serfin durumundan ayrılır. İşçi, özgür bir insandır ve yasa, onu, kapitalist için çalışmaya zorlamaz. Ama, genel olarak, üretim aracına sahip olmadığından, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak için işçi olarak çalışmak zorundadır. İşçi, kendi isteğiyle kendisini işçi olarak sunar, yani onu çalıştırmak için zor kullanılmaz.

Kapitalist toplumda, ücretli emek, egemen durumdadır. Bu durum kapitalist üretim biçiminin özellikleri ile açıklanır: bir avuç kapitalist, toprağı, üretim alet ve araçlarını ellerinde bulundururlar; oysa öte yanda, halk yığınlarının kollarından başka hiç bir şeyleri yoktur. Üretim alet ve araçlarının sahipleri hiç bir şey yapmayabilirler, çünkü, açlıktan ölmemek için çalışmak zorunda olan insanların sırtından geçinebilmektedirler. İşçilerin kapitalistler tarafından sömürülmesi, kapitalist toplumdaki üretim ilişkilerinin kilit taşıdır.

Üretim ilişkileri, üretim araçlarının mülkiyet biçimlerini, toplumsal sınıf ve grupların üretimdeki yerlerini, bu sınıf grupların birbirlerine göre durumlarını ve üretilen ürünlerin paylaşılması biçimlerini içerir.

Kapitalist üretim ilişkilerinin temeli, üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetidir. Bu mülkiyet biçimi, öteki özel mülkiyet biçimlerinden, en başta da, ücretli işçilerin sömürülmesinden ileri gelmesi bakımından, bizzat sahibi tarafından işletilen küçük özel mülkiyetten ayrılır.

Mülkiyet biçimi, sınıfların üretim sistemi içindeki durumlarını belirler. Kapitalizmde, işçi, kapitalistin, işçinin emeğinin ve ürününün sahibi olan kapitalistin denetimi altında çalışır. Ürünlerin dağıtımı ise, kapitalistlerin ya da işçilerin sözkonusu oluşuna göre değişik şekilde uygulanır. Bu farklılık, elde edilen ürün payının niceliğini olduğu kadar, elde ediliş biçimini de etkiler. Kapitalist, kendi kişisel gereksinmelerini karşılamaya ve üretimi genişlet-

meye yetecek kârı elde eder; işçi, en iyi durumda, ancak kendisinin ve ailesinin normal geçimini sağlayan bir ücret alır.

Tıpkı kölelik düzeninde ve feodal düzende olduğu gibi, kapitalist toplumda da, üretim ilişkileri, insanın insan tarafından sömürülmesine dayanır. Ama sömürü biçimleri değişir. Bütün kapitalizm-öncesi toplumlarda, zenginler ve yoksullar vardı. Bununla birlikte, kapitalistler, yalnız kapitalist düzende ortaya çıktılar; çünkü zengin ve kapitalist, aynı anlama gelmezler. Zengin, ancak, parasını başka özgür insanları sömürmek ve onların emeklerinin meyvesini toplamak için kullanmak olanağını kendisine veren belirli bir toplumsal durum içinde kapitalist haline gelir.

META, EMEK-GÜCÜ

İşçi, işçi olarak kapitalistin yanında çalışmak zorundadır, çünkü yiyeceği yoktur; kapitalist, yani üretim araçlarının sahibi ise, üretime başlamak için işçiye muhtaçtır. İşçi, her insan gibi, emek-gücüne, yani çalışma yeteneğine sahiptir. Bütün üretim biçiminin temel öğesi olan emek-gücü de kapitalist toplumda, bir meta haline gelir; meta üretimi genelleşir. Onun için kapitalizm, meta üretiminin üst düzeyini temsil eder.

Emek-gücü, ancak iki koşul altında meta haline gelir: birincisi, işçi, kendi çalışma yeteneğini canı istediği gibi kullanabilmek için özgür bir insan olmalıdır (köle ve serf, kendi emek-güçlerini satamazlardı); ikinci olarak, işçi, üretim araçlarından ve her türlü geçim aracından yoksun bulunmalıdır ki, kapitalistin yanında işçi olmaktan başka çaresi olmasın (kendine ait küçük bir tarlaya sahip olan serf, kendisinin ve ailesinin gereksinmelerini karşılayabiliyordu).

Şu halde, kapitalizm, özgür ama geçim ve üretim

araçlarından yoksun ve bu nedenle kendi emek-güçlerini satmak zorunda olan insanların ortaya çıkışı ile doğdu; öte yandan, para miktarlarının ve donatım servetlerinin bir kısım insanın ellerinde toplanması gerekiyordu. Bu koşullar sermayenin ilkel birikimi devresinden, feodaliteden beri vardı.

EMEK-GÜCÜNÜN DEĞERİ

Emek-gücü bir meta olduğuna göre, bir değeri olmalıdır. Bir metaın iki yönü vardır. Bir yandan, meta, insanın bir gereksinmesini karşılar, öte yandan değiştirilecek, satılacak bir nesnedir. Şu halde, meta, bir kullanım-değerine, bir de asıl değere sahiptir. Kullanım-değeri, metaın şu ya da bu gereksinmeyi karşılama özelliğidir, metaın gerçek değeri ise meta içindeki, onu ortaya çıkaran üreticilerin toplumsal emeğini temsil eder. Değer, değişim-değeri denilen miktar olarak, değişim oranlarıyla ifadesini bulur. Her metaın değeri içerdiği emek miktarına bağlıdır, çünkü metaı yalnızca emek yaratır. Emeğin miktarı, emek-zamanı miktarıyla belirlenir, bu da onu üretmek için gerekli emek-zamanı miktarıyla belirlenen emek-gücünün değeriyle belirlenir. Bu zamanı nasıl ölçmeli? İşçi, çalışabilmek için yaşamsal bir asgariye : besine, giysiye, ayakkabıya, barınağa sahip olmalıdır. Emek-gücünün sürekli olarak varolmasını sağlamak için işçi, aynı zamanda, ailesini de yaşatmalıdır. Son olarak, karmaşık makinelerin kullanılması da, kullanılabilmesi için uygun bir niteliğe sahip olmalıdır, yani meslekî eğitim için harcamalara gereksinme göstermelidir.

Böylece, emek-gücünün değeri, işçinin ve ailesinin yaşaması için gerekli geçim araçlarının değeri ile belirlenir. Emek-gücünün paraca değeri, onun fiyatıdır, ki bu, kapitalizmde ücret biçimini alır.

Emek-gücünün değeri, her zaman için kararlaştırıl-

mış bir büyüklükte değildir. Emek-gücü değerinin değişmesi, iki biçimde gerçekleşir. Bir yandan, tüketim mallarını üreten dallardaki emeğin verimliliğinin artması, bu malların değerini düşürür. Oysa, tüketim mallarının ve özellikle günlük tüketim maddelerinin değeri, emek-gücünün değerine katılır. Sonuç olarak emek-gücünün değeri de, günlük tüketim maddelerinin değerine koşut olarak düşer. Öte yandan emek-gücü değeri, işçinin ve ailesinin kültürel gereksinmelerinin karşılanmasını da kapsar. İşçinin gereksinmeleri toplumun gelişmesiyle birlikte artar. Bu olgu ve yeni metaların ortaya çıkışı, emek-gücünün değerini yükseltir. Bununla birlikte, emek-gücünün değeri, esas olarak, işin şiddetlendirilmesi dolayısıyla değişir. İşçinin fizik ve sinirsel güçlerinin şiddetle harcanması, çalışma yeteneğinin yerine konması için gerekli ürünlerin miktarını artırır; yani emek-gücünün değerini yükseltir.

Kapitalistler, ücreti, gerçek değer olarak asgarisine indirmek isterler. Ama yaşam düzeylerini yükseltmek isteyen işçilerin savaşımı, onları engeller.

2. KAPİTALİST SÖMÜRÜNÜN ÖZÜ

EMEK-GÜCÜNÜN ÜRETİMDEKİ ROLÜ

"Emek-gücünün değeri" kavramı, yalnızca teorik bir önem taşımaz. Daha Adam Smith ve David Ricardo ve onları izleyen tüm burjuva iktisatçıları, işçinin, kapitaliste, emek-gücünü değil, emeğini sattığını belirtirler. Eğer böyleyse, işçi, kendi emeğine göre ücret almaktadır, kapitalist ise, sermayesini işlettiği için kârını almaktadır. Öyleyse, işçi ve kapitalist eşittirler ve ortada, insanın insan tarafından sömürülmesi diye bir şey yoktur. Gerçekte, işçi, emeğini satmaz (onu henüz harcamamıştır), çalışma yeteneğini, yani emek-gücünü satar. Kapitalist, ondan yararlanmaya karar verir ve emek-gücünün, kendisine, öde-

diğinden fazlasını getirmesini sağlayaçak şekilde hareket eder.

Üretim sürecinde emek-gücünün oynadığı rolü görelim. İşçi, bunu, makinelerin yardımıyla, hammaddelerden başlayarak son biçimini almış bir ürün ortaya çıkarmak için kullanılır. Bu ürün satışa yönelmiştir ve hesaba göre, hammaddelerin ve yakıtın tüm değerini, makinelerin, aletlerin, kullanılan binaların değerinin bir kısmını içine alan bir değere sahiptir. Meta, aynı şekilde, yeni bir değer kazanmıştır, ki bu, işçinin emeğinin meyvesidir. Bu değer, kapitalist tarafından ödenen emek-gücünün değerinden daha büyüktür. İşte bunun somut bir örneği:

ARTI-DEĞER

Varsayalım ki, kapitalist, bir dikiş makinesi fabrikasına sahip bulunuyor. 200 parça imal etmek için 2.000 dolara, 10.000 kg. metal (kilosu 20 sentten) satın alıyor diyelim. 200 dikiş makinesinin yapımı bir miktar madde yıpranmasına, aydınlatma ve ısınma vb. giderlerine yolaçıyor (250 dolarlık bir tutar). Kapitalist, herbirine 5 dolar ödediği 50 işçi tutuyor (toplam 250 dolar). Kapitalistin genel giderleri aşağıdaki gibi olacaktır:

Metal	2.000 dolar
Makinelerin yıpranması . . .	250 dolar
Emek-gücü	250 dolar
Toplam	**2.500 dolar**

İşletme, herbiri 12,5 dolara gelen (2.500 : 200), 200 dikiş makinesi imal etti.

Varsayalım ki, bu makineler, pazarda 12,5 dolara satılıyor. Eğer kapitalist, makinelerin bu fiyatla paraya çevirecek olursa, ancak harcamış olduğu parayı geri alır, yani kâr elde etmez.

Gerçek hiç de öyle değildir. Kapitalizm, işçinin geçimini sağlamak için gerekenden daha fazla bir değer

üretmesini sağlayacak üstün bir iş verimliliğini varsayar. Teknik ilerleme, gerekli geçim araçlarını üretmek için kullanılan zamanı azaltır. Oysa emek-gücünün günlük değerini ödeyen kapitalist, işçiyi, bütün gün çalıştırır; bu da, işçinin kendi emek-gücünün üzerinde bir değer yaratmasına neden olur.

Örneğimize dönerek, kendi emek-gücü değerine eşit bir değer yaratması için, işçiye dört saat gerektiğini varsayalım. Bununla birlikte, işçi, kapitalist ile yapmış olduğu sözleşme gereğince sekiz saat çalışmak zorundadır. Sekiz saatte, dikiş makinesi fabrikası örneğimizdeki 50 işçi, iki kez daha fazla üretim aracının biçimini değiştirirler ve iki kez daha fazla ürün çıkarırlar, yani 400 dikiş makinesi. Sonuç olarak kapitalistin giderleri şöylece değişir :

Metal	4.000 dolar
Makinelerin yıpranması . .	500 dolar
Emek-gücü	250 dolar
Toplam	**4.750 dolar**

400 dikiş makinesini aynı fiyata (12,5 dolara) sattıktan sonra, kapitalistin eline 5.000 dolar geçer. Demek ki, elde edilen değer, kapitalistin giderlerinden 250 dolar fazladır, artı-değer doğmuştur.

Üretim sırasında işçilerin emeği ile yaratılan artı-değer, kapitalist topluluk üyelerinin kendi çalışmalarından gelmeyen gelirlerinin : sanayicilerin ve tüccarların kârlarının, hisse sahiplerinin paylarının, tefecilerin ve bankacıların aldıkları faizlerin, toprak sahiplerinin toprak rantlarının vb. kaynağıdır.

Eğer kapitalist, bir artı-değer elde ediyorsa, bu, işçilerin, kendi emek-güçlerine eşit bir değer yaratmak için gerekenden daha uzun bir süre çalışmış olmalarındandır. Artı-değer, onu yaratmak için işçiye ödeme yapmadan kapitalist tarafından alıkonulur. Bu, kapitalist sömürünün özünü oluşturur.

Kapitalist sömürü maskelenmiştir; bu onu, feodal toplumdaki ve köleci toplumdaki sömürüden ayırır. Kölelerin ve serflerin çalışması zoraki bir çalışmaydı. İşçi de çalışmak **zorundadır,** ama onun kapitalist karşısındaki kişisel özgürlüğü, kapitalizmde, çalışmanın bu niteliğini gizler.

GEREKLİ EMEK VE ARTI-EMEK

Kapitalizmde, işçi işgününün bir bölümünde kendisi için, geri kalanında patronu için çalışır. İşçinin yaşamını sürdürmesi için gerekli olan ürünü yaratan emeğe gerekli-emek, bu amaçla, yani bu iş için harcanan emek-zamanına ise gerekli emek-zamanı denir. Bu, ücret biçiminde ödenmektedir.

Fazla ürünün üretilmesine giden emek-zamanı, artı-emek zamanı ve bu fazla ürünün üretilmesi için harcanan emek de artı-emek adını alır. Artı-emeğin gerekli-emeğe ya da artı-zamanın gerekli emek-zamanına oranı, işçinin sömürülmesinin derecesini gösterir.

Artı-emek kapitalizmden önce de vardı, köle sahipleri ve feodaller, sömürülen halkın fazladan çalışması sayesinde yaşıyorlardı, ama kapitalizmde artı-ürün, artı-değere dönüşür, çünkü, emek-gücü, bir meta olur; artı-değer, yalnız kapitalistlerin gereksinmelerini karşılamaya değil, başka işçilerin de sömürülmesine yarar : o, sermayeye dönüşür.

KAPİTALİST ÜRETİMİN AMACI

Artı-değerin, yeni bir artı-değer sağlayan sermayeye dönüşümü, işte kapitalist üretimin amacı budur. Kapitalistler, en az giderle en yüksek artı-değeri elde etmek isterler. Buna ulaşmak için her yol mubahtır. Bir İngiliz sendikacısı, sermayenin, artı-emeğe karşı doymakbilmez bir susuzluğu olduğunu yazmıştır : "Nasıl ki doğa, boş-

luktan nefret ederse, sermaye de kârsızlıktan ya da az kârdan nefret eder. Kâr elverişli oldu mu, sermaye yürekli olur: % 10 garantili kârla her yerde kullanılabilir, % 20'de kızışır; % 50'de delice bir cesarete gelir; % 100'de bütün insanî yasaları ayaklar altına alır; % 300'de işlemeyeceği cinayet yoktur, darağacı pahasına da olsa."

Artı-değer avı, üretimin artmasının güçlü bir dürtücüsü —kölelikte ve feodalitede bilinmeyen bir dürtücüsü— olarak belirdi. Bu güç, Avrupa'da, sonra Kuzey Amerika'da ve bütün dünyada büyük sanayii yerleştirdi. Aynı zamanda, artı-değer avı, sermaye-emek çelişkisinin kaynağıdır ve kapitalist üretime çelişik niteliğini verir. Kapitalistin gözünde, yalnızca artı-değer yaratan bir çalışma, verimli, üretken bir çalışmadır. Aşırı bir artı-değer elde etmek için işçileri sıkıştırır. Artı-değeri artırmak için iki yol vardır. Diyelim ki, işgünü, 5 saati gerekli-emek zamanı olmak üzere 10 saat sürüyor. Bu durumda, sömürü oranı, ya da artı-değer oranı şöyledir:

$$\frac{\text{5 saat artı-emek zamanı}}{\text{5 saat gerekli-emek zamanı}} \times \% 100 = \% 100$$

MUTLAK ARTI DEĞER

Artı-değer oranını artırmanın birinci yolu, işgününü uzatmaktır. Eğer işgünü, (10 saat yerine) 12 saate çıkarılırsa, emek-gücünün değeri aynı olduğuna göre, gerekli-emek zamanı değişmez. Öte yandan artı-emek zamanı artmıştır, ve artı-değer oranı şöyle olur:

$$\frac{\text{7 saat}}{\text{5 saat}} \times \% 100 = \% 140$$

İşgününün mutlak olarak uzatılması ile elde edilen artı-değer, mutlak artı-değer adını alır. Bu mutlak artı-değer, tekniğin daha az gelişmiş olduğu, birçok köylü ve zanaatçının birer işletmeye sahip bulundukları ve kolgücünün kıt olduğu kapitalizmin başlangıç dönemlerinin ilk

zamanlarının ayırdedici niteliğidir. Burjuva devleti, işçileri olanaklı olduğunca çok çalışmaya zorlayan yasalar çıkarıyordu. Sonuç olarak işçilerin yaşama süresi kısalıyor, ölüm oranı artıyordu.

Proletaryanın sayıca gelişmesi ve güçlenmesiyle birlikte emek-gücünün kısaltılması için işçilerin savaşımının büyüdüğü görülür. Bu, işçi hareketinin ilk hak davalarından biridir. Savaşım, İngiltere'de başladı; 19. yüzyılın ortalarında İngiltere'de, işgünü 12 saat, sonra da 10 saat olarak sınırlandırılmıştı (1901). Buradan, başka ülkelere yayıldı. Rusya'da 1897 etkili grevlerinden sonra işgününü 11,5 saate indiren bir yasa kabul edildi.

Sonra, sıra, sekiz saatlik işgünü sloganına geldi. Hareket, Rusya'da 1917'de sosyalist devrimden sonra özellikle kuvvetlendi. İşçi sınıfının baskısı karşısında birçok burjuva ülkelerde sekiz saatlik işgünü yasalaştı. Kapitalistler, işi şiddetlendirerek hemen karşılık verdiler.

NİSPÎ ARTI-DEĞER

İşgününün uzatılması işçilerin direnciyle karşılaşınca, kapitalistler, başka bir yola başvurdular: bir yandan artı-emek zamanını, yani artı-değeri artırırken, gerekli-emek zamanını da azalttılar. Bu, günlük tüketim için üretim yapan dallardaki emeğin verimliliğinin yükselmesi sayesinde olanaklı olmuştu. Emeğin verimliliğinin artması, işçinin geçim araçlarının, dolayısıyla emek-gücünün değerini düşürdü. Örneğimizde, işçinin geçim araçlarının üretimi (gerekli-emek zamanı) 5 saat gerektiriyorduysa, bugün, artık, ancak 3 saat gerektirmektedir.

İşgününün uzunluğu aynı kaldığı halde, sömürü derecesi yükseldi.

Emeğin verimliliğinin artması sonucunda gerekli-emek zamanının azalması ve artı-emek zamanının artması sayesinde elde edilen artı-değere, nispî artı-değer denir.

Bunun gibi, kapitalistler, artı-değeri artırmak için her türlü yola başvururlar: üretimin genişletilmesi, teknik ilerleme, sömürünün pekiştirilmesi. Artı-değer üretilmesi, kapitalizmin temel ekonomik yasasını oluşturur.

SERMAYE

Kapitalist toplumun incelenmesi, zorunlu olarak, sermayenin incelenmesiyle başlar. Gerçekten bu kavramın içeriği nedir?

Sermeyanin çeşitli görünüşleri vardır. Burjuva toplumunda, para, makineler, binalar, mamul ürünler, sermaye olabilirler. Şu halde, sermaye, her şeyden önce, bir değerdir. Ama her değer, sermaye değildir. İşçiye ücreti para olarak verilir, ama o, bu yüzden, sermaye sahibi olmaz. Köylünün bir evi, tarım aletleri vardır, ama onun mülkü de sermaye değildir. Para, değerini artırdığı, yani bir artı-değer sağladığı zaman sermaye olur (ve bütün değerler için de durum aynıdır). Şu halde diyebiliriz ki, sermaye, artı-değer sağlayan bir değerdir.

Burjuva iktisatçılarına göre, artı-değer, sermayenin bir iç özelliği olmalıydı. Ama kendi başına sermaye, artı-değer yaratmaz. Bunu, ancak, emekle birlikte, yani üretimde sağlar. Sermaye, işçiyi, artı-değerin yaratıcısını sömürür, artı-değerin kendisi de sermayeyi artıran kaynaktır. Demek ki, sermaye, ücretli işçilerin sömürülmesi sayesinde, artı-değer sağlayan bir değerdir.

Hangi biçimde olursa olsun sermaye, yalnızca sermaye olmaktan fazla bir şeydir. İnsanın insan tarafından sömürülmesini ifade eden kapitalistlerle proleterler arasındaki üretim ilişkisinin cisimleşmesidir.

Burjuva iktisatçılarına göre, sermayeyi, ancak üretim araçları oluşturabilir. Bu, Adam Smith'in ve David Ricardo'nun görüşüydü. Ricardo, ilkel insanın aletleri olan taşa, sopaya değin her şeyde, sermayeyi görüyordu.

Günümüzde burjuva bilimi, sermayeyi, her çeşit üretimin ta başlangıçtan gelen ve sonsuza değin giden bir koşulu yapmak için sermaye ile üretim araçları arasında bir eşitlik kurmaya devam eder. Kapitalizmin "sonsuzluğu"nu desteklemek üzere, sermayenin "sonsuzluğu" yardıma çağrılır.

Öte yandan, burjuva iktisatçıları, kapitalizmin ve kapitalist toplumdaki sınıfların doğuşunu değişik gösterip, bozarlar. Onlara göre, çalışkan ve tutumlu insanlar kapitalist olacaklar, tembeller ve tutumsuzlar ise işçi haline geleceklerdi. Bu, tarihsel gerçeğe aykırı bir şeydir. Sermayenin ilkel birikimi, tutum sayesinde değil, sömürgelerin yağma edilmesi, köylülerin mülksüzleştirilmesi, yoksullara karşı yöneltilen ve kapitalizmin muhtaç olduğu çalışma disiplinini yaratmak için başvurulan yasalar sayesinde olmuştu.

3. KAPİTALİST TOPLUMUN SINIFLARI

BURJUVAZİ VE PROLETARYA

Her sınıflı toplumun sınıf ve tabakaları arasında, toplumsal karşıtlığı birinci derecede ifade eden temel sınıflar ayırdedilir. Bunlar, kölelikte köleler ile köle sahipleri, feodalitede ise toprak sahipleri ile serflerdi. Kapitalist düzende, bu temel sınıflar, burjuvalar ile proleterlerdir.

Burjuvazi, üretim araçlarına sahip olan ve ücretli işçileri sömürmek için bu üretim araçlarından yararlanan bir sınıfdır. Burjuva sınıfı türdeş bir sınıf değildir. Üst tabakası, zamanımızda, kapitalist dünyanın siyasetine ve ekonomisine egemen olan tekelci burjuvaziden oluşur. Bu arada, kapitalist ülkeler üretiminin üçte-birini 200 tekel denetler. Küçük-burjuvazi, kapitalistler ile işçiler arasında ara yeri tutar. Küçük patronların önemli bir kısmı, büyük şirketlerin bağımlılığı altındadırlar.

Eskiden, kent küçük-burjuvazisinin yaşam düzeyi ile proletarya arasındaki fark, daha büyüktü. Bugün, küçük-burjuvaların gelirleri, büyük işletmelerde çalışan işçilerin ücretine eşit ya da bunun altındadır. Ve onların çalışma koşulları daha kötüdür. Küçük-burjuvazinin işgünü daha uzundur, ve işçilerin inatçı bir savaşım sonunda elde ettiği toplumsal yardımlardan yararlanma hakkı yoktur. Küçük patron, büyük şirketlere daha çok bağımlıdır. Daha doğrusu, hiç denecek kadar bağımsızdır.

Proletarya, üretim ve geçim araçlarından yoksun ve buyüzden de emek-güçlerini kapitaliste satmak zorunda olan bir ücretli işçiler sınıfıdır.

Kapitalist toplumda, proleterler ile burjuvalar çözülmez bağlarla birleşirler : burjuva, ancak ücretli işçiyi sömürerek yaşayabilir ve zenginleşir, işçiler ise kapitalistin yanında işe girmezlerse varolamazlar. Öte yandan, bunlar, uzlaşmaz karşıt olan sınıflardır. Burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişkiler, kapitalist toplumun başlıca toplumsal çelişkisidir.

TOPRAK SAHİPLERİ VE KÖYLÜLER

Burjuvalar ve proleterlerden başka, kapitalist toplum, feodaliteden kendisine miras kalan toprak sahipleri ve köylüler sınıflarını da içerir. Kapitalizmde bu sınıflar çok değişmiştir : toprak sahipleri, topraklarını çiftlik işleticisi kapitalistlere kiralayan ya da ücretli emek kullanarak topraklarını işleten büyük tarımcılardır.

Köylüler, esas olarak, kendi ekonomilerini kendilerinin olan üretim araçları ile işleten küçük mülk sahipleridirler. Burjuva ülkelerin çoğunda, nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylüler, toplumsal planda türdeş değillerdir; bu grupta sürekli bir çatlama, ayrılma görülür : kapitalist unsurların ortaya çıkışı, yoksullaşan fakir köylüler sayısının artması.

Kapitalizmin evrimini nitelendiren özelliklerden biri de, ücretliler (işçiler ve memurlar) sayısının artması ve bağımsız patronlar sayısının azalmasıdır. Örneğin, bağımsız patronlar, 1870'te Birleşik Devletler'in etkin nüfusunun %40,4'ünü oluşturduğu halde, 1954'te %13,3'ünü oluşturuyordu. Buna karşılık, ücretlilerin sayısı, %59,4'ten %86,8'e çıkmıştı.

Gerçek durumdan habersiz burjuva bilginleri, kapitalist toplumda, sınıf karşıtlıklarının ortadan kalktığını ve hasım sınıfların yerini bir "orta sınıf"ın aldığını ifade ederler. İngiliz profesörü T. Marshall'a göre, hemen hemen bütün Batı toplumu, koskoca bir "orta sınıf" haline dönüşmektedir. Arabası, buzdolabı, televizyon alıcısı ve öteki dayanıklı tüketim eşyasına sahip olanların hepsi bu sınıfa konmaktadır. Bununla birlikte bir televizyon alıcısı ya da bir araba satın almış olmak, işçinin ne toplumsal durumunu, ne de üretim araçları karşısındaki durumunu değiştirmez; kısacası işçi bu yüzden bir kapitalist olmaz. Dayanıklı eşya çok kez kredi ile satın alınır, yani aylık taksitini ödemediği takdirde kendisinin olmaktan çıkan bu eşya işçiye ait değildir.

"Ara sınıf" teorisi, kanıt olarak, kapitalist ülkelerde, memurların sayısının artmasını gösterir. Memurlar, sözcüğün dar anlamıyla, işçi değildirler, çünkü kendilerini entelektüel çalışmaya vermişlerdir. Bununla birlikte memurlar da, işçiler de ücretlidirler. Gerçekten de kapitalist toplumda memurların sayısı hızla artar. 20. yüzyılın başında öncü (pilot) kapitalist ülkelerin etkin nüfusunun % 7-8'ini memurlar oluşturuyordu; bugün bu sayı, %20-30'a çıkmıştır. Memurlar, Amerika Birleşik Devletleri'nde, 23 milyondan fazla, yani çalışma yaşındaki nüfusun üçtebiridir. İşte burjuva ideologlarının, burjuvaları olduğu kadar proleterleri de içine alacak ve büyük toplumsal bir

güç haline gelecek olan "yeni bir ara sınıf"tan sözetmelerinin nedeni budur.

Gerçekte bu yeni sınıf (memurlar sınıfı) mevcut değildir. Memurlar, kapitalist toplumda türdeş bir tabaka değildirler. Bunların üst tabakası, şirket ve banka görevlileri ve müdürleri, toplumsal durumları, gelir miktarları ve ücret biçimleri bakımından burjuvaziye yaklaşırlar. Memurların çoğunluğu ise "beyaz gömlekli işçiler"den başka bir şey değildirler.

Aydın çevreler de büyük değişikliklere uğradılar. Ücretli aydınlar gittikçe daha kalabalıklaşıyor; durumları, onları, işçi sınıfına yaklaştırıyor; sendikalar altında birleşirlerse (öğretmenler, hekimler) işçi hareketinde etkin olarak yer alırlar.

4. KAPİTALİZMİN ÇELİŞKİLERİ

KAPİTALİZMİN TEMEL ÇELİŞKİSİ

Kapitalizmin ilerlemesiyle toplumsal işbölümü de belirginleşir. Eskiden başlıbaşına özerk olan sanayi dalları arasındaki bağların güçlendiği görülür. İşletmeler, bölgeler, ülkeler arasındaki ekonomik bağlar adamakıllı güçlenir. Kapitalist düzen, kapitalist ilişkilerin bulunmadığı sömürgelere varıncaya değin bütün kıtalara yayılır.

Büyük çapta üretim, sanayide olduğu kadar, tarımda da, kendini gösterir. Üretici güçlerin gelişmesi, uygulanmaları, binlerce işçinin birarada çalışmasını gerektiren çalışma alet ve yöntemlerini gerektirir. Üretim gittikçe toplumsallaşır, oysa üretim araçlarının özel mülkiyeti gereğince, milyonlarca insanın toplumsal emeğinin ürünü, birkaç kapitalist tarafından gaspedilir.

Derin bir çelişki kapitalist düzenin ayrılmaz ve içinde olan bir özelliğidir: üretimin toplumsal niteliği gittikçe daha belli, daha kesin olur; bu nitelik, üretim araç-

larının kapitalist özel mülkiyeti ile çatışma halindedir. Kapitalizmin bu temel çelişkisi, üretici güçlerin sürekli ve hızlı gelişmesi ile kapitalist üretim ilişkileri arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı açıklar; fazla üretimden ileri gelen bunalımlar, bu temel çelişkinin en göze çarpan ifadesini temsil eder.

İKTİSADÎ BUNALIMLAR

Büyük mekanik üretimin doğduğu 19. yüzyılın başından beri iktisadî bunalımlar, kapitalist ekonomi tarihine düzen verir. İngiltere'de, bütün ülke ölçüsünde ilk sanayi bunalımı, 1825'te patlak verdi. 1836'da ülke, derhal Amerika Birleşik Devletleri'ne atlayacak olan bir başka bunalıma sahne oldu. 1847-1848 ilk dünya bunalımını birçok başka bunalımlar (1857, 1866, 1873, 1882, 1890) izler. 20. yüzyılda bunalımlar, 1900-1903'te, 1907'de, 1920-1921'de, 1929-1933'te, 1937-1938'de patlak verdi. Son savaşın bitiminden beri, Birleşik Devletler, dört bunalımdan geçti (1948-1949, 1953-1954, 1957-1958, 1960-1961). 1957-1958 bunalımı, kapitalist dünyanın sanayi üretiminin üçte-ikisini sağlayan ülkelere dokundu.

Kapitalist düzende iktisadî bunalımlar, üretim fazlası bunalımlarıdır. Bunalım sırasında meta sürümü olmaz, arz talebi aştığına, tüketicilerin çoğunluğunun satın alma gücü sınırlı olduğuna göre, aşırı üretim, bütün yurttaşların gereksinmelerinin karşılandığı anlamına gelmez. Tersine bunalım sırasında, özellikle işçilerin durumu çetinleşir, yaşam düzeyleri birdenbire düşer. İşsizliğin artması pek çok insanın bütün geçim araçlarından yoksun kalmasına neden olur. Meta fazlalığı, ancak ödenebilir talebe oranla mevcuttur, öyleyse bunalım sırasında aşırı üretim, nispî bir aşırı üretimdir.

Aşırı üretimin ekonomik bunalımlarının kökeni, üretimin toplumsal niteliği ile ürünün mülk edilişinin özel,

kapitalist biçimi arasındaki çelişkidedir. Milyonlarca kişi, kapitalist işletmelerde çalışır, ama onların çalışmasının ürünü, patronlara aittir. İşçi, ücretinin ona sağladığından fazlasını satın alamaz ve bunun, onun teslim ettiği ürünün miktarıyla ilişkisi yoktur.

Kâr avı, patronları, üretimi genişletmeye, tekniği geliştirmeye, önemli miktarda metaı satışa koymaya iter. Ama ücretlerin artması, gerçekleştiğinde, üretimin artışının gerisinde kalır; bu demektir ki, işçilerin, halk yığınlarının nakdî ödemeyle gerçekleşen talepleri, nispî bir azalma gösterir. Gelişme halindeki kapitalist üretim, halk tüketiminin dar çerçevesi içinde kaçınılmaz bir biçimde çabalar durur.

Kapitalizmin temel çelişkisi, proletarya ile burjuvazi arasındaki uzlaşmaz sınıf karşıtlığı ile açıklanır. Üretimin başlıca iki öğesi, yani kapitalistlerin elinde toplanmış olan üretim araçları ile üretim araçlarından yoksun ve yalnızca emek-gücüne sahip doğrudan üreticiler arasındaki fark, aşırı üretim bunalımları sırasında, bir yanda üretim araçlarının ve ürünlerin, öte yanda da emekgücü fazlalığının, geçim araçlarından yoksun bir işsizler yığınının görüldüğü zamanlarda, bütün çıplaklığıyla kendini ortaya koyar.

Bunalımlar, proletarya ile burjuvazi arasındaki, köylüler ile tarım alanındaki sömürücüler arasındaki sınıf çelişkilerinin derinleştiğine tanıklık eder. Sınıf savaşımı şiddetlenir ve geniş yığınları harekete geçirir.

Bunalımlar, kapitalist üretim biçiminin özünden gelmedir. Kapitalizm var oldukça bunalımlar da olacaktır. Bunalımlar, kapitalizm tarafından yaratılan üretici güçlerin üretim ilişkilerinin burjuva çerçevesini aştığını ve bu yüzden de burjuva üretim ilişkileri çerçevesinin üretici güçlerdeki ileriye doğru atılımı dizginlediğini en iyi şekilde gösterir. Bu üretici güçlerin ileri atılımının ola-

naklı olabilmesi için, üretim araçlarının özel kapitalist mülkiyetini ve kapitalist üretim ilişkilerini kaldırıp atmak gerekecektir.

Kapitalizm, üretici güçleri geliştirerek ve üretimi toplumsallaştırarak, kendisine karşın, sosyalizmin maddî koşullarını yaratır. Aynı zamanda, toplumu değiştirecek gücü, işçi sınıfını ortaya çıkarır.

İKİNCİ BÖLÜM

BURJUVA DEVRİMİ

1. BURJUVA SİSTEMİN, FEODAL SİSTEMİN YERİNİ ALMASI TARİHSEL BİR ZORUNLULUKTUR

Üretici güçlerin sürekli olarak artması, insan toplumunun evrimine egemen olan bir yasadır. Oysa, üretici güçlerdeki ilerlemenin gerisinde kalan eskimiş, modası geçmiş üretim ilişkileri, üretici güçlerdeki bu sürekli artışı engeller. Toplumsal devrimin kökeninde yeni üretici güçler ile eski üretim ilişkileri arasındaki çatışma vardır. Devrim, toplumsal ve iktisadî bir yapının yerini, daha ilerici olan bir yapının almasıyla sonuçlanır, ki bu da tarihsel bir zorunluluktur. Sözkonusu olan çatışma, eskimiş üretim ilişkilerini savunan gerici sınıflar ile ilerici sınıfları, en başta, sürekli evrim halindeki üretici güçlerin başlıca unsurları olan işçileri karşı karşıya getiren bir savaşım

ile ifadesini bulur. Gelişmesinin belirli bir aşamasında, sınıf savaşımı, devrimle sonuçlanır.

BURJUVA DEVRİMLERİNİN İKTİSADİ VE TOPLUMSAL TEMELİ VE NİTELİĞİ

Toplumsal devrimler, onları harekete getiren güçlerin niteliğiyle, vardıkları iktisadî, toplumsal ve siyasal sonuçlarla birbirinden ayrılırlar. Bir devrimin niteliği, çözümlediği toplumsal çelişkilerin, yerine getirdiği görevlerin niteliği ile belirlenir, başka bir deyişle, devrimin, üretim ilişkilerinden hangisini kaldıracağı ve hangisini kuracağı sözkonusudur. Toplumsal ve iktisadî evrim gereğince, feodal ilişkileri yıkacak olan bir devrim, burjuva devrimidir. Feodal toplumun bağrında ortaya çıkmış olan yeni üretici güçler ile eski üretim ilişkileri, yani feodal ilişkiler arasındaki çatışma, burjuva devriminin toplumsal ve iktisadî temelini oluşturur. Kölelik dönemi üretim biçiminin ardından gelen feodal üretim biçimi, iktisadî evrimin bir üst derecesini temsil ediyordu. Üretici güçlerin ileri doğru atılımlarına geniş olanaklar sundu.

Serfin çalışması, kölenin çalışmasından daha üretken, daha verimliydi. Gerçekten de, serfin, kendi özel işletmesi, üretim aletleri vardı ve bir ölçüde çalışmasının sonucuyla (ürettiği ürünle) maddî olarak ilgilenmekteydi. Oysa, toplumsal üretimin belirli bir gelişme düzeyinde, köle emeği, tarımın ve sanayiin ilerlemesine karşı bir engel haline gelmişti.

Egemen sınıflar, eskimiş üretim ilişkilerinin sürdürülmesine gözcülük ederler. Ellerinde tuttukları siyasal iktidarı, egemenliklerini sürdürmek için kullanırlar. Bu yüzden, devrimci sınıfın, yeni üretim ilişkilerini kurmak için her şeyden önce iktidarı eline geçirmesi gerekir. Devlet iktidarı sorunu, her devrimin başta gelen **(essentiel)**

noktasıdır. Eski düzenin devrilmesi ve yeni iktidarın örgütlenmesi, siyasal devrimin içeriğini oluşturur.

FEODALİTENİN BAĞRINDA KAPİTALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ

Kapitalist üretim ilişkileri, bizzat feodal toplumun bağrında, daha burjuva devriminin zaferinden önce doğar ve gelişmeye başlar. Bu, burjuva devrimlerinin ayırıcı özelliğini oluşturur. İngiltere'deki (17. yüzyıl) ve Fransa'daki (18. yüzyıl) burjuva devrimleri, bunu gösteren örneklerdir. Hollanda burjuva devriminin tersine, İngiliz ve Fransız burjuva devrimleri, bütün Avrupa'yı içine alıyor ve orada yeni bir toplumsal ve siyasal rejimi başlatıyordu. Bu devrimler, dünyanın şu ya da bu bölümlerinin, örneğin İngiltere ve Fransa'nın gereksinmelerinden çok, o zamanki dünyanın tümünün gereksinmelerini ifade ediyordu. Fransız ve İngiliz devrimleri tarihi, burjuva devrimlerinin genel özelliklerini ortaya koyacak veriler bakımından zengindirler.

İNGİLTERE'DE KAPİTALİZMİN DOĞUŞU

16. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın birinci yarısına değin geçen yüz yıl içinde, Büyük Britanya sanayiinde, kapitalist ilişkilerin hızla geliştiği görülür. Küçük meta üretimi yanında, kapitalist manüfaktürlerin çeşitli biçimleri de gelişir. Büyük kapitalist üretim, ilkin daha yüksek bir teknik düzeye, sonra da daha büyük sermayeler harcamasına gereksinme duyulduğu yerlerde kendini gösterir. Bu, maden işlemede, maden çıkarma sanayiinde, camcılıkta, ipekçilikte, silah sanayiinde böyle olmuştur.

Manüfaktürlerin genişlemesi, üretimin hızla ilerlemesine katkıda bulunuyordu. Böylece, 1560 ile 1680 arasında kömür üretimi, ondört kat artmış ve yılda 3 mil-

yon tona ulaşmış oldu. Bu, o çağda, Avrupa'da çıkartılan bütün kömürün 4/5'ünü oluşturuyordu. 1540-1640'a değin, kurşun, kalay, bakır üretimi altı ilâ sekiz kat arttı, demir madeni üretimi ise üç katına çıktı.

İngiltere tarımında, kapitalizm, sanayiden daha önce başlamıştı ve tarımda kapitalizmin ilerlemesi, sanayidekinden daha hızlı ve daha radikal oldu. Bu olgu, İngiltere'de sermayenin ilkel birikimine özel bir nitelik verdi ve sınıf güçlerinin ülkedeki dağılımı üzerinde belirli bir rol oynadı.

Soyluların bir kısmı, kendilerini, kapitalist eylemlere vermeyi (koyun yetiştirme ve yün satımı) daha kârlı buldular; senyörler (feodal beyler), köylülere ait tarlalara elkoyuyorlardı. Bunun sonucunda, kır nüfusu, yığın halinde, mülklerinden oldu. Feodal sınıfın bu kesiminin temsilcileri, sanayide (ve dış ticarette olduğu kadar iç ticarette de) daha az yoğun olmayan bir faaliyet gösteriyorlardı. Soylularla birlikte köylülerin en zenginleri de, kapitalist faaliyete katılıyorlar ve kapitalist çiftçilere dönüşüyorlardı.

Ticaretin, yani kent ile köy arasında meta değişiminin gelişmesi, kapitalist ilişkilerin hızla ilerlemesinin temeli oldu. Yerel pazarların bir tek ulusal pazar halinde birleşip kaynaşması, çeşitli bölgelerin uzmanlaşmasındaki ilerleme ile belirlenen sürece yardımcı oldu.

FRANSA'DA KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ

Fransa'da, manüfaktürler, 16. yüzyıldan başlayarak yayılmaya başladılar ve 18. yüzyılın sonuna doğru üretimleri çok yüksek bir düzeye ulaştı. Lyon'da ve güneyin başka kentlerinde, ipek manüfaktürleri hızla gelişmekteydi, Reims bölgesinde yün manüfaktürlerinin, Paris'te ise halı manüfaktörlerinin geliştiği görülüyordu. Paris ve Lyon'un en büyük basımevleri, kapitalist biçim üzerine

kurulmuşlardı. 1785'te Creusot metalürji fabrikaları ilk ürünlerini verdiler. Buharlı makineler, özellikle Anzin kömür madenlerinde Kuzey Fransa'da, Orléans'da ve başka kentlerde kullanılmaya başlandı. Bununla birlikte, Fransız manüfaktür sanayii küçük parçalar halindeydi, az sayıda işçi kullanan iş yerleri çoğunluktaydı. İmalât kollarının çoğunluğunda loncaların egemenliği, gerek bir merkezde toplanmış ve gerekse dağınık bulunan manüfaktürlerin kırlık alanlara yerleştirilmesine neden oluyordu, bu da hammaddelerin ve imal edilmiş eşyanın taşınmasındaki ve kolgücü sağlanmasındaki güçlükleri artıyordu.

Kapitalist ilişkiler, tarıma da yayılıyordu. Tarımda feodal beylerden toprak kiralayan ve bu toprakları ya tekrar yoksul köylülere kiraya veren ya da toprağı olmayıp da tarım ücretlileri haline gelmiş olan köylülerin yardımıyla kendisi işleyen toprak kiralayıcısı köylüler tabakasının ortaya çıktığı görülüyor. Büyük çiftçiler arasında birçok kentli burjuva vardı. Artan kapitalist sömürü ve sayısız senyörlük hakları, köylünün sefaletini ve yoksulluğunu derinleştiriyordu. Köylüler, nüfusun esas kitlesini oluşturuyordu ve bu kitlenin satın alma gücünün azalması, pazarı daraltıyor, kapitalizmin ilerleyişini engelliyordu.

BURJUVA VE PROLETARYA SINIFLARININ DOĞUŞU

İngiltere'de yükselmekte olan burjuvazî, toplumun çeşitli sınıf ve katlarından gelenleri kendi saflarına topluyordu. Ticaret burjuvazisi, kökünü, ortaçağ tüccarlarından, sanayi burjuvazisi ise zenginleşmiş zanaatçılardan alıyordu.

Toprak sahiplerinin bir kısmı, ücretli emeğin sömürüsüne, yani kapitalist ekonomiye geçmek üzere ekonominin feodal biçimlerini bıraktılar. Bu olay, doğmakta

olan kapitalist sınıfın bağrında birbirinden ayrı iki toplumsal tabakanın ortaya çıkışını doğurdu: burjuvalaşmış feodaller ve kent burjuvazisi. Topraklarından kovulan köylüler, manüfaktürlerdeki ücretli işçilerin büyük kısmını oluşturdu. İngiltere'nin feodal devleti, manüfaktürlerin genişlemesini isteklendirmeyi yararlı buluyordu. Gerçekten de, devletin, kapitalist patronlara "yardım"ı, feodal yöntemlerle gerçekleşti. Bu yüzdendir ki, Tudor'ların ve Stuart'ların 16. yüzyıldan beri uygulamaya başladıkları "işçi mevzuatı", bir çeşit ekonomi-dışı zordu. Geçim olanaklarından yoksun onbinlerce işçinin işkence görmesine, ürkütülmesine ve öldürülmesine neden olan bu mevzuatın "kanlı" sıfatı ile tarihe geçmesi, bir raslantı değildir. Proletarya, feodal devlet ile yükselmekte olan burjuvazî arasındaki sıkı bir işbirliğinin nitelendirdiği tarihsel bir ortamda ortaya çıkıyordu.

Fransa'da, burjuvazi ve proletarya, oluşum halindeki bu sınıflar, soylular ve ruhaniler dışında kalan üçüncü tabakayı **(tiers état)**, ayrıcalığı olmayan katı oluşturuyorlardı. 18. yüzyılın sonuna doğru, Fransız burjuvazisi, aşağıyukarı 250.000 kişi sayılıyordu. Bunlar, manüfaktür sahipleri, tüccarlar, bankacılar vb. idi. Proletarya, zanaatçılar ve kalfalar arasından toplanıyordu. Devrimden hemen önce, manüfaktürlerde, yaklaşık olarak, 600.000 işçi vardı. Burjuvazi azçok örgütlü bir gücü temsil ettiği halde, Fransız işçi sınıfı son derece zayıftı ve şekillenmemişti, kendi toplumsal çıkarlarının bilincinde değildi. "Kendiliğinden" bir sınıftı.

KAPİTALİST EKONOMİ İLE FEODAL SİYASAL SİSTEM ARASINDAKİ ÇELİŞKİ

İngiltere'nin feodal toprak beyleri sınıfı da, Fransız feodalleri gibi kendi durumlarını hiç de burjuvaziye bırakmaya gönüllü değildi. Feodal devlet, manüfaktürlerin

genişlemesinden elde ettiği yararlara karşın, ortaçağ loncalarını destekliyordu. Bu loncalar, teknik yeniliklerin getirilmesini her çareye başvurarak engelliyor ve manüfaktürlere karşı savaşım veriyorlardı. Oysa bu, loncaları, kapitalist ilişkilere karşı korumuyordu ve loncaların ilerde kapitalist işletmeler haline gelmesini önleyemezdi. Bununla birlikte, loncalar düzeni, loncaların içtüzükleri ve ayrıcalıkları (İngiltere'de loncaların çoğu kez hem zanaatçı, hem de ticarî nitelikleri vardı), İngiltere ve Fransa'da, kapitalist gelişmeyi baltalıyordu. İç gümrükler, geçiş rüsumları, yetkililerin ve senyörlerin keyfî davranışları, tek bir ölçü sisteminin olmayışı ve yerel adlî kurallar, ticaretin genişlemesini, tek bir ulusal pazarın kurulmasını ve kapitalist ilişkilerin kesin olarak yerleşmesini engelleyen etkenlerdendi. Yalnız feodal siyasal sistemin tasfiyesi ve iktidarın burjuvazi tarafından ele geçirilişi, kapitalist üretim biçiminin serbestçe gelişmesini güven altına alabilirdi.

DEVRİMİN İDEOLOJİK HAZIRLANIŞI

Burjuva devrimi, fikir alanında bir hazırlık olmadan, "kafalarda bir devrim" yapılmadan olanaksız olurdu. Fransız Devrimi bu bakımdan, son derece karakteristiktir. Devrimden çok önce, üçüncü tabakanın ileri gelen temsilcileri "aydınlık havarileri", hüküm sürmekte olan feodal yönetimi şiddetle eleştirdiler, yıkılması gerektiğini gösterdiler. Eski düzenin yerini alması gereken yeni düzen hakkındaki fikirlerini ortaya koydular. "Eskiler grubu"nun filozofları, Voltaire, Montesquieu ve ötekiler, büyük burjuvazinin ideologlarıydılar. Voltaire (François-Marie Arouet, 1694-1778), mutlak krallığı, soyluların ayrıcalıklarını, boşinan canavarı ve bağnazlık yılanı diye nitelendirdiği katolik kilisesini amansız bir biçimde suçluyordu. Özgürlük ve eşitlik ideallerini ileri sürerken yal-

nızca, burjuvazi ile soyluların eşitliğini kastediyordu.

Charles Montesquieu (1689-1755), **Acem Mektupları** dalı çok nükteli taşlamasında feodal düzeni sert bir biçimde eleştirdi. Başka bir yapıtında, **Yasaların Ruhu**'nda, feodal mutlakiyetin yerini alacak olan düzen hakkındaki fikirlerini ortaya koydu. Ona göre en iyi toplumsal yapı, meşrutiyet, meşrutî hükümdarlıktır. Voltaire gibi Montesquieu de, özgürlük ve eşitlik ülkelerine bağlıdır. Zencilerin köleliğine şiddetle karşı çıkar.

İkinci grup, "genç kuşak" filozoflarını, Rousseau ve ansiklopedicileri, küçük ve orta burjuvazinin sözcülerini içine alıyordu. Adlarını, kaleme aldıkları 33 ciltlik, **Açıklamalı Bilimler, Sanatlar ve Meslekler Sözlüğü ya da Ansiklopedisi**'nden alıyorlardı. Bu yapıtın yazarları, mekanik materyalizmden esinleniyorlar, ama toplumsal olayların açıklanmasında idealist kalıyorlardı.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) baskısız bir topluma, özgür insanlar arasında bir "toplum sözleşmesi"ne dayanan genel mutluluk ve refah devleti hayal ediyordu. Halkın, despotizmi devirmeye ve devrimi gerçekleştirmeye hakkı olduğunu yazıyordu. Devrimci küçük-burjuvazi özel mülkiyetin eşit olarak üleşilmesini ileri sürüyor; ama özel mülkiyetin kaldırılmasını olanaksız bir şey sayıyordu.

Ansiklopedicilerin görüşleri, Diderot, Helvétius, d'Alembert ve başkaları, Rousseau'nun görüşlerine yaklaşıyordu.

Hugo, ansiklopedicilerin, Fransız Devrimini yapanların, ideolojik eğitimindeki rolünü belirtirken şöyle yazıyordu: "1789'un, bu önsöze, **Ansiklopedi**'ye gereksinmesi vardı. Voltaire, Mirabeau'yu hazırlıyor. Diderot'yu ortadan kaldırın, Danton'dan da olursunuz. 18. yüzyılın Rousseau denen filizini kurutan biri, yüzyılın sonunda Robespierre denen öteki filizi de kurutmuş olurdu".

Ve ensonu üçüncü Aydınlık filozofları grubunu, yoksul köylülerin, kentlerin yoksul yığınlarının ve proletaryanın ideologları oluşturuyordu. Özellikle, ütopik komünizm fikirlerini geliştiriyorlardı. Jean Mellier (1664-1729), **Vasiyetname**'sinde baskıya ve özel mülkiyete dayanan bir yönetimin, devrim yoluyla devrilmesi zorunluluğunu gösteriyor. Sömürgecilerin elinde din, halkı boyunduruk altında tutmaya yarayan bir masaldır. Toprağın özel mülkiyetinin, yerini işçilerin evrensel mülkiyetine bırakacağı sömürüsüz bir toplum kurmak zorunludur, diyor. Bunlar, aslında, ütopik komünist fikirlerdir. Morelly (özgeçmişi konusunda hiç bir şey bilinmiyor), **Doğa Kanunnamesi**'nde ve papaz Mably (1709-1785), bunlara çok yakın fikirleri yayınlıyorlar.

Ansiklopedicilerin yapıtı, devrimin hazırlanışında çok büyük bir rol oynadı, çünkü bu filozoflar, krallık otoritesinin, feodal düzenin ve kilisenin, geniş yığınların gözündeki büyüleyici etkisini yıkmaya çalışıyordu.

DEVRİMCİ ORTAM

Bir devrimci patlamadan önce, devrimci bir ortam vardır. Bu demektir ki, öznel etkenlerle birlikte nesnel etkenlerin birleşmesi devrimle sonuçlanır. Nesnel etkenler arasında, her şeyden önce, süregelen yoksulluğun ve yıkımların ağırlığı altında ezilen yığınların kendi haklarını kendilerinin dile getirmeye başlamalarını saymak gerekir. Aynı zamanda, artık egemenliklerini değişmeden sürdüremeyen egemen sınıfların siyasal bunalımı da bu etkenler arasındadır. Devrimci ortamı tamamlayan öznel etken de, devrimci sınıfın, gerici sınıfın egemenliğine son vermek için, halkın oldukça şiddetli devrimci hareketlerini benimseyip yüklenen davranışlarıdır.

Devrimci ortamın ve bütünüyle burjuva devriminin somut özellikleri, 1789 Fransız Devriminde açıkça ortaya çıkar.

18. yüzyılın ikinci yarısında, Fransız mutlakiyeti, tam çözülme, çürüme durumundaydı. Sarayda ahlâk bozukluğu ve israf hüküm sürmekteydi. Büyük senyörler, kralı kendilerine örnek alıyorlardı.

Öte yandan, ülkede, köylü ayaklanmalarının ardı arkası kesilmiyordu; bazan savaşımı işçiler başlatıyordu (özellikle, 1786'da Lyonlu dokumacıların ayaklanması).

Egemen feodal sınıfın ve burjuvazinin mutlakiyetinin hizmetinde olan egemen kesimin en keskin görüşlü temsilcileri, mevcut düzeni değiştirmek gereğinin bilincindeydiler. Ama, reformlar yoluyla, yani egemenliklerini ve tümüyle feodal düzeni korumaya yönelmiş kısmî ödünlerle amaçlarına ulaşabileceklerini sanıyorlardı. Özellikle, 1774'te, Maliye Bakanı olan Robert-Jacques Turgot'nun reformları böyleydi. Bu reformlar, kapitalistleşme yolunda girişimlerdi. Ama, Turgot, kısa bir süre sonra görevinden alındı ve reformları yürürlükten kaldırıldı. Bu, bir kez daha, kapitalist gelişme ile siyasal feodal sistemin bağdaşmazlığını ortaya koydu.

1790 yıllarına doğru, ülkenin ekonomik durumunun son derece ağırlaştığı görülür; bu, halkın hoşnutsuzluğunun yeni bir patlamasına neden oluyor. Ülkede devrimci bir ortam yaratıldı. Üçüncü tabaka olan burjuvazi, toplumsal sıkıntıya çözüm yolları bulmak için, buyurucasına, Etats Généreaux'nun toplantıya çağrılmasını istedi. Kral Louis XVI, buna razı olmak zorunda kaldı. Üçüncü tabakanın (özellikle burjuvazinin ve öteki varlıklı tabakaların) iki katına çıkarılması kararlastırıldı ve bunların temsilcileri, Etats Généreaux'ya öteki iki avrıcalıklı sınıfınkiler kadar milletvekili seçme olanağını elde ettiler.

2. DEVRİMİN İLERLEMESİ

DEVRİMCİ PATLAMA

Etats Généreaux, 5 Mayıs 1789'da açıldı; ertesi gün,

derin bir şekilde birbirlerinden farklı, çeşitli güçlerin temsilcilerini karşı karşıya getirdi. Ayrıcalıklılar, üçüncü katın delegeleriyle birlikte ortak toplantı, yapmayı reddettiler. Bu davranış, sonuncuları, cesur bir devrimci davranışa iteledi: 17 haziranda, Ulusal Mecliste, kendilerine, en yüksek yetkiyi verdiler. Az sonra, Ulusal Meclis, kralın isteğine karşı gelerek, kendisini Kurucu Meclis olarak ilân etti ve bir Anayasanın hazırlanmasını başlıca görev olarak benimsediğini belirtti.

Kral, muhalefete son vermeye ve üstünlüğünü yeniden kurmaya karar verdi. Birliklerini topladı. Parisli yığınlar silahlanmaya başladılar. Yabancılar arasından toplanmış olan krallık süvari birliği halka ateş açtı. Artık halkın sabrı tükenmişti. 13 temmuzda adına lâyık isyan başlıyordu. En başta yoksul işçiler olmak üzere isyancılar, 14 temmuzda Bastille'i bastılar: Bastille'in alınması, Fransız Devriminin başlangıcı sayılır.

Kurucu Meclis, iktidarı ele aldı. Aynı anda belediyenin kendi-kendini yönetim örgütü, Komün, kuruldu.

Burjuva devrimleri, evrimleri boyunca, çeşitli toplumsal tabakaların devrimde oynadıkları role göre farklı aşamalardan geçer. Bu aşamalar Fransız Devriminin gelişmesinde de ortaya konabilir.

DEVRİMİN BİRİNCİ DÖNEMİ: İKTİDAR BÜYÜK BURJUVAZİNİN ELİNDEDİR (14 TEMMUZ 1789 — 10 AĞUSTOS 1792)

Bastille'in alınması, feodal hakların kaldırılmasını isteyen köylülerin başkaldırmalarına işaret oldu. Büyük burjuvaların —toprak sahiplerinin— üstün durumda oldukları birçok kentin belediyeleri ve ulusal muhafızları, feodallerin yardımına koşuyordu. İsyancıları yenmek için birlikler getirtiliyordu. Köy ve kent emekçilerine karşı bir çeşit büyük burjuvazi ve soylular birliği oluştu. İsyancılara karşı hiç bir sempatisi olmayan, ama devrimin yük-

selişinden korkan Kurucu Meclis, 11 Ağustosta, senyörlük haklarının kaldırılması hakkında bir yasa çıkarttı. Bu yasa, köylülerin kişisel angaryalarını tazminata bağlamadan kaldırıyordu, öteki hakların da satın alınabilir olduğu ilân edildi. Ürün vergisi **(dime)**, ancak ilke olarak kaldırıldı, yeni bir yönetmeliğin yürürlüğe konmasına değin bu verginin ödenmesi gerekiyordu. Senyörlük hukukunun, yani senyörün serfleri üzerindeki adlî yetkilerinin kaldırılması da gene koşula bağlı bir nitelik taşıyordu. 11 ağustos yasası sayesinde, burjuvazinin temsilcileri kendileri için elverişli olan maddeler elde ettiler. Çeşitli kent ve eyaletlerin yararlandıkları ayrıcalıklar kaldırıldı, rahipler sınıfı ve soylular da vergi yükümlülüğü kapsamına alındılar.

Burjuvazinin ve feodal zümrelerin eşitliğini onaylamak amacıyla, Kurucu Meclis, 26 Ağustos 1789'da, "Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi"ni kabul etti; ki bu bildiri, gelecekteki anayasaya giriş görevi yapacaktır. Bildiri, darbelerini, feodal toplumun temellerine yöneltiyordu ve onun ilerici rolü buradaydı. İnsanların eşitliğini ilân ediyor, bağımsızlık, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmenin, insanların her zaman için geçerli ve doğal hakları olduğunu bildiriyor, ulusun egemenliği ilkesini kabul ediyor, mülkiyetin dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğunu ileri sürüyordu. Bu son nokta, Bildirinin, yurttaşlığı yalnız mülk sahiplerine tanıyan burjuva niteliğini, sınıf niteliğini açıkça ortaya koyuyordu. Bildiri, feodal eşitsizliğin yerine burjuvaca eşitsizliği koydu.

1789-1790 yıllarında, Paris'te ve daha sonra başka kentlerde, devrimci kulüpler ortaya çıktı. Devrim süresince bu kulüpler, siyasal partilere hizmet ettiler. Toplantı yeri olan Paris'teki St. Jacob manastırından dolayı jakobenler kulübü adını alan kulüp, en güçlüleri arasındaydı. Daha sonra, taşrada, aynı adı alan ve aynı ilkeler-

den esinlenen yüzlerce kulüp kuruldu. Başlangıçta bu kulüplerde egemen durumda olanlar, (Mirabeau, Barnave, la Fayette vb.) meşrutî krallık yanlısıydılar; daha sonra, başında Rousseau'nun bir öğretilisi olan Maximilien Robespierre'in bulunduğu burjuva demokrat eğilim üstün geldi. Robespierre'in hasımları, jakobenlerden ayrıldılar ve kendi özel kulüplerini, föyanlar kulübünü kurdular.

1790 yılının başında, Paris'te (adını kulübün oturumlarını yaptığı eski Saint-François-Cordelier manastırından alan) kordeliyeler kulübü ortaya çıktı. Bu kulübün büyük simaları arasında Georges-Jacques Danton, Camille Desmoulins, Jacques Hébert, Gaspard Chaumette ve Jean-Paul Marat vardı. Devrimi yapanlardan biri olan Marat (1743-1793), en radikal demokratik tutumları benimsiyordu. Emekçiler, ona, halkın dostu diyorlardı.

BÜYÜK BURJUVAZİNİN VE LİBERAL SOYLULARIN İKTİDARININ SAĞLAMLAŞMASI

Feodal hakları kaldıran yasanın kral tarafından onaylanması gerekiyordu. Ama kral, yasanın onaylanmasını sürüncemede bırakıyor, üstelik, devrimin başarılarını ortadan kaldırmak için uygun bir zaman bekliyordu. Bu, Paris emekçilerinin devrimci gösterilerine neden oldu. Kral, yasayı imzalamak ve Paris'e gelmek zorunda kaldı. Kurucu Meclis de Paris'e taşındı. Bu olaylar, başrolün, büyük burjuvazinin ve soyluluğun liberal kesimine düştüğü burjuva meşrutiyetinin kurumlaşmasını gösterdi.

Kapitalist ilişkilerin gelişmesini kolaylaştıran kararlar alındı: loncaların ve iç gümrüklerin kaldırılması, ruhban sınıfının mallarının zoralımı, kilisenin devlete bağlı olması. Büyük burjuvazi, devrimin ilerleyişinden korktuğu için, Kurucu Meclis, emekçilere karşı birçok kararı kabul etti.

1790 Mayısında, senyörlük haklarının satın alınma bedeli belirlendi: nakit olarak, hakların yıllık değerinin yirmi katı saptandı (taksit ya da kredi olanağı tanınmadı). Bu, köylü hareketlerinin yeni bir dalgasına yolaçtı. Haziran 1791'de, işçi derneklerini, grevleri vb. yasaklayan, işçilere karşı bir yönetmelik yayınlandı (Le Chapelier yasası).

Kurucu Meclis, Fransa sömürgelerinde köleliğin kaldırılmasını da reddetti.

Meşrutî hükümdarlık yönetimi kralın Paris'ten kaçmaya kalkmasından (Haziran 1791) ve Paris'te kralın düşürülmesini ve cumhuriyetin ilânını istemek için bir gösteri düzenleyen halk yığınlarına ateş açılmasından sonra, 3 Eylül 1791 Anayasasıyla yasalaştı.

Anayasa gereğince yasama yetkisi, Yasama Meclisinindi. Oy verme hakkı, yalnız "iş sahibi" **(actif)** yurttaşlara, yani en varlıklı olanlara verildi. Sayıları, o zaman, ancak 4.300.000 kadardı. Yeni kurulan Yasama Meclisinde, çoğunluk, Kurucu Mecliste de egemen durumda olan föyonların elinde bulunuyordu. Yukarı burjuvazinin temsilcileri sımsıkı saraya bağlıydılar (bankacılar, vergi kesenekçileri, mültezimler vb.). Jakobenler kalabalık bir grup oluşturuyorlardı. Demokrat burjuvalar, gerçek devrimciler azınlıktaydılar; oysa, çoğunluğu, büyük burjuvazinin, sanayi ve ticaret orta burjuvazisinin temsilcileri, yani jirondenler (Gironde'dan seçilmiş olanlar) oluşturuyordu. Föyonların ve jakobenlerin salonun sağ ve sol yanlarında yer alışları, siyasal partilerin "sol" ve "sağ" olarak bölünüşünün başlangıcı oldu.

Çok yakında savaş sorunu, föyonların, jirondenlerin ve jakobenlerin çatışmasına neden olan en çetin sorunlardan biri oldu. Fransız Devriminin hakkından gelmek için Avrupa monarşilerinin yürüttükleri müdahale hazırlıkları, 1791'den beri apaçık bir nitelik almıştı. 1792'de

devrimci Fransa'nın, gerici ve kralcı Avrupa'ya karşı savaşları başladı. Fransa için, bunlar, devrimin sağladığı kazançları savunmak amacını güden haklı savaşlardı ve onların niteliği, devrimin sonuna, yani 1794'e kadar değişmedi.

Kralın, feodal güçlerin koalisyonunu pek de gizli olmayan bir biçimde desteklemesi, halk yığınlarının gösterilerine yolaçtı. Paris Komünü, başında Marat, Danton, ve Robespierre'in bulunduğu bir devrim komitesi kurdu. Devrimci yöntemle yenilenmiş olan Komün, Yasama Meclisinin yanında, bir iktidar organı haline geldi; artık, işçileri, zanaatçıları, küçük burjuvaları kapsıyordu.

10 Ağustos 1792'de, devrimci halk ayaklandı, Saray hücumla ele geçirildi. Yasama Meclisi, kralın düşürüldüğü kararını kabul etmek zorunda kaldı.

DEVRİMİN İKİNCİ DÖNEMİ: İKTİDAR, SANAYİ BURJUVAZİSİNİN VE İŞ ÇEVRELERİNİN ELİNDE (10 AĞUSTOS 1792 — 2 HAZİRAN 1793)

Krallığın düşmesi, devrimin yeni bir aşamasını başlattı. Yasama Meclisi tarafından kurulan, jirondenlerin başına geçtikleri bir geçici Yürütme Konseyi, üstün bir rol oynadı. Eylül 1792'de, halk yığınlarının baskısı altında, Yasama Meclisinin saptadığı Ulusal Konvansiyon Meclisi seçimleri, yapıldı. Konvansiyon, krallığın devrildiğini bildirdi (21 eylül) ve ertesi gün Cumhuriyeti ilân etti. Reni bir takvim kabul edildi, 22 eylül günü, "ilk özgürlük yılının birinci günü" ilân edildi.

Konvansiyonun sağ ucunda jirondenler, solunda "dağ **(Montagne)** üstünde" de jakobenlerin en devrimci kesimi olan dağlılar —montanyarlar— oturuyordu. Ama "Bataklık" **(Marais)** kararsız milletvekilleri, taşra delegeleri üstün durumdaydılar, jakoben-montanyarlar, Fransız Devriminin en radikal partisini temsil etmiyorlardı. Bu rol, Jasques Roux, Pierre d'Oliver, Théphile Leclerc

ve Jacques Varlet'nin yönettikleri grup tarafından oynanmıştı. Paris Komünü ve kordeliyeler kulübü, onların merkezi oldu. Spekülasyona karşı şiddetli önlemlerin kabulü gibi aşırı isteklerinden dolayı, onlara, "çılgınlar" (**"enragés"**) adı verildi. Bunlar, Paris halkının en yoksul tabakalarının temsilcileri oldular.

"Çılgınlar"ın istekleri, nesnel olarak, burjuva yönetiminin yürürlükten kaldırılmasını amaçlıyordu. Bir sınıf bir başka sınıfı açlıktan öldürürken, özgürlük, hayalden, kuruntudan başka bir şey değildir, diyorlardı. "Çılgınlar" büyük toprak mülkiyetinin kaldırılmasını öneriyorlar, köylülere kendi işleyebilecekleri kadar toprak verilmesi çağrısında bulunuyorlardı. Herkesin, ürettiği kadar alacağı bir komün kurulmasından yanaydılar.

Jirondenler ile montanyarlar şiddetli bir savaşıma giriştiler. Jirondenler, büyük tüccarların ve spekülatörlerin savunmalarını açıkça üzerlerine alarak ve tahıl azamî fiyatlarının saptanmasına muhalefet ederek, gitgide karşı-devrim saflarına geçiyorlardı. Bu durum, halk yığınlarının montanyarlar ve "çılgınlar" tarafından yönetilen yeni hareketlerine (31 Mayıs — 2 Haziran 1793) ve jirondenlerin düşüşüne neden oldu. Jirondenlerin liderlerinin çoğu tutuklandı.

DEVRİMİN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ: DEVRİMCİ DEMOKRATİK DİKTATÖRLÜK (2 HAZİRAN 1793 — 28 TEMMUZ 1794)

Halk yığınlarının kararlı davranışları, devrimi ileriye götürüyordu. Jirondenler artık egemen bir rol oynayamayınca, jakobenlerin diktatörlüğünün kurulduğu görülür. Bu, devrimin yüksek aşamasına geçişti, 1793 yazında, ülke, çok büyük sıkıntılar içinde bulunuyordu. Dışardan Avusturya, Prusya ve İngiltere ordularının saldırıları, içerden karşı-devrim hareketleri birlikte yürüyordu.

Karşı-devrimci bir ayaklanma, Fransa'nın kuzey-doğu kesiminin on bölgesine yayıldı, beyaz terör birçok kentte ortalığı kasıp kavuruyordu. Marat'ın haince öldürülmesi bunun bir sonucu oldu. Kurulan devrimci diktatörlüğün esas organları, hükümet görevlerini yerine getiren Halk Kurtuluş Komitesi ile Genel Güvenlik Komitesi ve Devrim-Mahkemesi oldu. Seçimle gelen belediyelerin yerini, devrim komiteleri aldı. Komite üyeleri, Konvansiyondaki milletvekilleri, tam yetki ile eyaletlere gönderildiler. Halk yığınlarının desteğinden yararlanan burjuvazinin ileri kesiminin devrimci demokratik diktatörlüğünün kuruluşu, ülkede, radikal demokratik değişikliğin gerçekleştirilmesine yardımcı oldu.

Jakobenler tarafından alınan önemli önlemlerden biri de kapitalist ülkelerde bugüne değin kabul edilmiş olan anayasaların en demokratiği olan yeni bir Anayasanın kabulü (24 Haziran 1793) oldu. Gene de, bu anayasa, genellikle burjuva anayasalarına özgü olan çelişik anlatımlardan ve kısırlıklardan yoksun değildi.

Kuşkusuz, Anayasanın ilk bölümünü oluşturan yurttaşlık ve insan hakları bildirisi, herkesin mutluluğunun, toplumun amacı olduğunu ilân ediyordu. Düşünce, basın, toplanma, vicdan, dilekçe özgürlüğünü, çalışma ve eğitim hakkını onaylıyordu. Eğitimi, halkın kutsal hakkı olarak kabul ediyordu. Oy verme hakkı, 21 yaşına varan tüm yurttaşlara tanınıyordu. Gerçekte, bu maddelerin çoğu, sözden ibaretti. Burjuva yönetiminde, bu maddelerin uygulanması olanaksızdı. Bu, Anayasanın kendinden de açıkça anlaşılıyordu. Özel maddeler, her yurttaşın doğal hakkı olarak ilân edilen mülkiyetin dokunulmazlığını belirtiyordu. Böylelikle, Anayasanın ifade ettiği, bütün insanların eşitliği ilkesinin yıkıldığı görülüyordu.

Konvansiyonda egemen güç haline gelen jakobenler, toprak sorununa köklü bir çözüm getirerek, zamanını

doldurmuş olan feodalizmin hesabını devrimci bir biçimde gördüler. Bütün feodal yükümlülükleri ve hakları, tazminatsız olarak ve kesin bir şekilde kaldıran 17 Temmuz 1793 kararnamesi, jakobenlerin toprak hukukunun en önemli kararlarından biri oldu. Bütün feodal ayrıcalık beratları ve belgeleri, herkesin önünde yakıldı. Jakobenler tarafından gerçekleştirilen toprakla ilgili önlemler, serbest bir toprak mülkiyetine geçişi gösteriyordu.

Jakobenler, halk yığınlarının sözcüleri "çılgınlar"ın isteklerine onlardan önce sahip çıkarak, tahıl vergilendirilmesinde azamî haddi saptadılar (29 eylül).

Bu çağda, Fransız halkı, ilk kez olarak, daha önce görülmemiş bir devrimci enerji örneği gösterdi, yeni bir strateji ve yeni bir devrimci halk ordusu yaratarak, ülkenin içinde olduğu kadar savaş alanlarında da dev bir devrimci eser ortaya çıkardı.

Konvansiyonun egemen gücü devrimci jakobenler ve Robespierre, yalnız kralcıların değil, 1793 Anayasasında saptanan azamiden ve aynı zamanda jakobenlerin Konvansiyonu tarafından yayınlanan başka önlem yasalarından hoşnut olmayan burjuvazinin en başta gelen kesiminin de nefretlerini üzerlerine çektiler. Burjuvazinin gerici çevreleri, her yola başvurarak, bu önlemlerin uygulanmasını engelliyorlardı. Buna karşılık, jakobenlerin başları da, devrimci teröre başvurdular. Cumhuriyete karşı işlenen bütün suçlar ölümle cezalandırılıyordu. Devrimci terör, mutlakiyetten ve feodaliteden kesin olarak kurtulmanın en köklü çaresi oldu.

Robespiyerciler, karşı-devrim tarafına geçmiş olan eski müttefikleri Danton ve yandaşlarına karşı, savaşım vermek zorunda kaldılar. Danton ve yandaşları, saptanan azamî hadlere, devrimci önlemlere karşı çıkıyorlar, ticaret ve spekülasyon özgürlüğü istiyorlar, mülkiyet hakkının sağlamlaştırılmasını ileri sürüyorlardı. Tutuklandı-

lar, Devrim Mahkemesi tarafından mahkûm edildiler ve devrimin düşmanları olarak idam edildiler.

DEVRİM VE KİLİSE

Din bayrağı altında gelişen İngiliz Burjuva Devriminden farklı olarak, Fransız Devrimi, sınıfsal biçimlere büründü. Ama bu, hiç de, kilise, kendini sınıf savaşlarından uzak tutuyordu demek değildir. Tam tersine, katolik kilisesi, kesin olarak, gerici feodal güçlerin yanını tuttu; birçok karşı-devrimci hareket, özellikle Vandée kenti ayaklanması, katolik kilisesinden esinlendi. Bu yüzden, halk yığınları, burjuvazinin devrimci demokratik fraksiyonu, katolikliğe karşı ve ruhban sınıfına karşı, enerjik bir savaşıma giriştiler: din adamlarının karşı-devrimci eylemlerinin doğrudan doğruya ezilmesi, katolik ideolojisine karşı savaş. Bununla birlikte, "akla tapma"yı getirme yolunda yeni bir din çabaları, burjuvazinin, dini ve genel olarak kiliseyi reddedemediğini, ancak, onu kendi sınıf çıkarlarına uygunlaştırmak istediğini gösterir.

ROBESPİYERCİLERİN DURUMUNUN ÇELİŞKİLİ NİTELİĞİ DEVRİMCİ DİKTATÖRLÜĞÜN SONU

Burjuva devriminin amaçları gerçekleştikçe, jakobenlerin durumları, gitgide çelişik bir hal alıyordu. Devrimi ileriye götürmek için, burjuva devrimcileri jakobenler, proleter devrimcileri haline geçmeliydiler. Ama, o çağda, proletarya devrimi için gerekli olan toplumsal ve iktisadî koşullar yoktu. Jakobenlerin Konvansiyonu, işçi ve en başta yoksul köylüler olmak üzere geniş halk yığınlarından destek görüyordu. Kapitalizm, henüz olgunlaşmamıştı; Fransa, sanayi devrimi yoluna henüz giriyordu. Üstelik, jakobenler, büyük burjuvaziye ödünler veriyorlardı; servet eşitliğini ilân etmemişlerdi, ağır vergiler köylülerde de hoşnutsuzluk uyandırıyordu; işçilere karşı

yasaları desteklediler ve solcu siyasal hasımlarını idam ettiler.

Jakobenler hükümeti, tüccarları ve sanayicileri yüreklendiren bir sıra önlemler başlattı: para yardımları, ticaret özgürlüğü, azamî hadlere karşı gelenler için konan cezaların hafifletilmesi. Bu, işçilerde hoşnutsuzluk yarattı, grevler düzenlemeye koyuldular. Jakobenler, bu hareketi bastırdılar, Le Chapelier yasasını kaldırmak şöyle dursun, tarifeleri düşürerek, azamî hadleri ücretlere de uygulayarak, bu yasayı ağırlaştırdılar. Bu olaylar, devrimin en demokratik topluluğu olan "çılgınlar"ın hoşnutsuzluğuna neden oldu. Bunun üzerine jakobenler baskıya başvurdular. "Çılgınlar"a yakın olan ve Hébert ve Hhaumette tarafından yönetilen başka bir demokratik grubu ezdiler. Hebertçiler, devrimi izleme çağrısında bulunuyor, devrim düşmanlarına karşı dizginsiz bir terörü övüyor, bütün dünyada cumhuriyetçi bir yönetim kurmayı düşünüyorlardı.

Robespiyercilerin devrimci terörü, günden güne, daha çok halka karşı bir savaşım haline dönüşüyordu; bu da, elbette ki, jakobenleri halkın desteğinden yoksun bıraktı, karşı-devrimcibir hükümet darbesini ve Robespierre ve arkadaşlarının 9 Thermidor'da (27 Temmuz 1794) idamını kolaylaştırdı. Bu darbe, jakobenler diktatörlüğünün ve Fransız Burjuva Devriminin sonunu gösterdi.

DEVRİMİN DEVİNDİRİCİ GÜÇLERİ VE ÖNCÜLÜĞÜ DEVRİMİN BİLANÇOSU

Devrim, yükselen bir çizgi izliyordu. Halk yığınları: serf köylüler, her şeyden önce onların en yoksul kesimi ve kentlerin aşağı halk tabakası, devrimin devindirici güçlerini oluşturuyorlardı. Ama, örgütsüzlük ve bilinçsizlik yüzünden halk yığınları devrimin başına geçemediler. Burjuvazi, o çağın ilerici sınıfı, devrimin yönetimini üze-

rine aldı. Halk yığınlarını sürüklemesini ve onları kendi çıkarları için kullanmasını bildi. Kesin olarak bu yüzdendir ki, devrim sırasında bile burjuvazinin siyaseti geniş halk yığınları arasında onları feodaliteye karşı savaşımı genişletmeye ve derinleştirmeye doğru iten büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştı.

Fransız Devrimi feodaliteye son verdi, yeni üretim ilişkilerine yolu açtı. Toplumun eski toplumsal yapısını yıktı ve siyasal yapısını ortadan kaldırdı. 1649 İngiliz Burjuva Devriminden sonra, Fransız Devrimi, insan toplumunun evriminde yeni bir evreyi, kapitalizmin kuruluşu ve gelişmesi evresini başlattı. Emekçilerin sömürüsünü sona erdirmekten uzaktı, yalnızca bu sömürünün biçimi değişmiş oldu.

Devrim, kapitalizmin mezar kazıcısı olacak olan sanayi proletaryasının gelişmesi koşullarını yarattı.

BURJUVA DEVRİM TİPLERİ

Fransız Devrimi, bu devrim boyunca, baskının ve sömürünün ağırlığı altında ezilmiş halk yığınlarının ve küçük insanların kendi kendilerine başkaldırdıkları ve devrimin doğrultusunu başka yöne çevirdikleri bir burjuva devrimi oldu. Bu tipe, burjuva demokratik devrim hareketi denir. "Yukardan gelme" denen başka tip burjuva devrimleri de vardır (örneğin Jön-Türklerin devrimi). Halk yığınları bu devrimlere katılmazlar ve elbette kendi iktisadî ve siyasal istemlerini ortaya koymazlar.

Önderlik rolünün burjuvazi tarafından oynandığı emperyalizm-öncesi çağın burjuva demokratik devrimleri ile emperyalist çağınkiler arasında ayrım yapmak zorunludur. Sanayi proletaryası, tarih alanında, bu son çağda kendini gösterir, kendi öz siyasal partisi ve dünya hakkında bilimsel görüşü vardır. Bu olgu, sınıf güçlerinin ilişkilerini derinden değiştirir. Emperyalist çağın burju-

va demokratik devrimlerine, proletaryanın ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünü kurma görevini yerine getirmek üzere, köylülük ile ittifak halindeki proletarya öncülük eder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPİTALİZMİN KURULMASI VE GELİŞMESİ

1. SANAYİ DEVRİMİ

SANAYİ DEVRİMİNİN ÖZÜ

Kıta Avrupası üzerindeki burjuva devrimleri, feodalitenin bir dizi ülkede ortadan kaldırılmasıyla sonuçlandı. Kapitalist üretim ilişkileri, kendilerini engelleyen kösteklerden kurtuldular, hızla gelişecekleri bir yol açtılar. Burjuva devrimlerini ilkin yaşamış olan ülkelerde ve onların etkisiyle ötekilerde de kapitalist ilişkiler geliştikçe, kapitalist sanayi de hızla yayılıyordu. Bu genişleme, ücretli işçi kullanan iş yerlerinin basit bir sayı artışı ile, basit bir üretim hacmi artışı ile anlatılmaz. Bu ileri atılışın ve onun etkilerinin toplum için çok daha büyük bir önemi oldu. Burjuva devrimleri, üretici güçlerin ilerlemelerinin engellerini ortadan kaldırdılar ve

bu güçlerin gelişmesini büyük ölçüde hızlandırdılar. Bu toplumsal kargaşalıklar teknikte bir devrim yarattı: makine icat edildi. Kapitalist sanayiin yayılması, kapitalist manüfaktürlerde hüküm sürmekte olan kol emeğinin yerini makinelerin alması anlamına geliyordu. Kapitalizmin zanaatçılığa bağlı tekniğiyle birlikte manüfaktür aşamasından makineli sanayie geçiş, sanayi devrimi adını alır. Burada "devrim" terimi kullanılır, çünkü kol emeğinin yerini makinenin alması, çağın toplumsal-ekonomik ilişkilerinin evrimi üzerinde büyük bir etki ortaya çıkarmıştır; öte yandan, bu ilişkiler de, belirli bir ölçüde, kapitalizmin yazgısını belirlemişlerdir.

İNGİLTERE'DE SANAYİ DEVRİMİ

Sanayi devriminin başladığı yer, İngiltere'dir (18. yüzyılın ortası) ve orada en belirgin biçimleri almıştır. 19. yüzyılda, öteki kapitalist ülkelere yayılmıştır.

Sanayi devriminin İngiltere'de başlamış olması, beklenmedik bir olay değildir. İngiltere'de sanayiin hızla gelişmesi için elverişli koşullar birkaç yüzyıldan beri biraraya toplanmıştı. İngiltere'de çok erken gerçekleşmiş olan köleliğin tasfiyesi, köylü nüfusun mülksüzleştirilmesi, bir yandan kullanılabilir kol emeğini ortaya çıkardı, öte yandan tarım yönetiminde kapitalist yöntemleri yaydı. Bunlar, aynı derecede, iç pazarın canlanışının etkenleri oldular. İngiltere'ye sürüm alanları sağlamış olan sömürü fetihleri, pek büyük zenginliklerin birikiminin ilk kaynağı oldu. Kısacası 17. yüzyılın burjuva devrimi, birçok feodal kalıntıları silip süpürmüştü.

Sanayi devrimi, lonca sınırlamalarının en az duyulduğu üretim dalında, özellikle pamuklu üretiminde başladı. Bu sektör, feodal İngiltere'de, genel olarak feodal Avrupa'da da olduğu gibi, hammaddesi bulunmadığı için yoktu. Büyük Britanya, pamuğu, ancak, sömürgelerin,

özellikle Hindistan'ın ele geçirilişi sayesinde elde etti. İngiltere pamuklukları kısa zamanda yünlülerle ve ketenle başarıyla rekabet etmeye başladı. Büyük bir tüketici yığını, yani daha istikrarlı bir pazar buldu. Bütün bu etkenler, pamuk sanayiinin ilerleyiş hızını o ölçüde teşvik ediyordu ki, durmadan artan böyle bir talebi, artık manüfaktür karşılayamıyordu. Pamuk üretimini yükselten bütün yenilikler, çok büyük kârlar getiriyordu.

Makinelerin icadı, iplikçilikte başladı. 1765'te **spinning jenny,** 1767'de **water frame,** 1779'da **mule jenny** icat edildi. Bu makineler, pamuk ipliğinde köklü değişiklikleri ortaya çıkardı.

18. yüzyılın 70 yıllarında, yüzlerce işçi çalıştıran iplik yapımevleri ortaya çıktı, 1780'e doğru, İngiltere'de 20 iplik yapımevi bulunuyordu, on yıl sonra 150'ye çıktı.

Pamuk ipliği imalinde makineciliğin ilerlemesi, dokumacılığın gecikmesine meydan verdi. Dokuma tezgâhlarının iplik imaline uygun bir hale getirilmesi yolundaki girişimler, ancak uzun çabalardan sonra sonuç verdi.

İlk makineler, su çarkıyla işletiliyordu; makinelerin su çarkıyla işletilmesi, bu makinelerin su bulunan yerlerde işletilmesini zorunlu kılıyor ve bunların kullanımını sınırlandırıyordu. Genel olarak her yerde çalışan bir motor gereksinmesi, gittikçe daha şiddetle kendini duyuruyordu. 18. yüzyılın 80 yıllarından başlayarak pamuk sanayiinde Watt'ın buharlı makinesi kullanılmaya başlandı. Bu, sanayi üretimini artırmak olanağını yarattı, ve ülkede fabrikaların çoğalmasını, sanayi merkezlerinin genişlemesini sağladı.

Makinecilikte ilerleme, maden tüketimini hızlandırıyordu; ama, kömür ve odun sıkıntısı, metalürjinin (maden işleme sanayiinin) gelişmesini sınırlandırıyordu. Metalürji, ancak 1784'ten sonra, Henry Cort'un demir ergitme ve arındırma fırınını buluşundan sonra büyük ilerle-

meler gösterdi. Böylece, İngiltere'de demir üretimi, 1785 ve 1797 yılları arasında iki katına çıktı. Kok kömürü ile yapılan döküm, taşkömürü üretiminin artmasına yardım etti; yüz yıl içinde taşkömürü üretimi, yüzyılın sonunda yaklaşık olarak 10 milyon tona varmak üzere dört katına çıktı.

Pamuk ipliği imalâtında ilk kez olarak makinelerin kullanılması, buna bağlı bir dizi sanayi dalının, özellikle ağır sanayiin kurulmasını sağladı. Ağır sanayiin gelişmesi, makine yapımının yaratılmasıyla doruğuna ulaştı. Başlangıçta, makineler, manüfaktürlerde, zanaatçılık usulleriyle yapılıyordu. Çok pahalı oluyorlardı ve imalleri, sanayiin artan taleplerini karşılamaktan uzaktı. Ancak makinelerin makineyle imali ayrı bir sanayi kolu halini aldıktan sonradır ki, makine imalâtı hızlandırılabildi ve fiyatları düşürülebildi. Makine imali o denli hızla artıyordu ki, 1824'te, Parlamento, makine ihracına izin verdi.

1825'te ilk demiryolu İngiltere'de yapıldı, 1830'da Manchester ile Liverpool arasında demiryolu trafiği açıldı. ve 19. yüzyılın ortalarına doğru İngiltere'de demiryollarının uzunluğu 10.000 kilometreye ulaştı.

19. yüzyılın 40 yıllarına doğru, İngiltere'de, makine sanayii, zanaat üretiminin yerini aldı. İngiltere, kendi sınaî üstünlüğünü, uzun zaman elinde kalacak şekilde sağladı, "dünyanın fabrikası" haline geldi. 1839'da Fransa, Belçika ve Prusya'nın çıkardıkları kömürden dört kat daha fazla kömür çıkardı. 1826'dan 1846'ya değin demir ve dökme ihracatı 7,5 kat artmıştı.

ÖTEKİ ÜLKELERDE SANAYİ DEVRİMİNİN ÖZELLİKLERİ

Fransa'da makineleşmeyi teşvik eden devrimdir. 18. yüzyılın sonunda dağınık bir halde bulunan makinecilik, 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca ilerledi. İngiltere'de olduğu

gibi ilkin yeni bir dal olan pamuk iplikçiliğinde başladı.

1805'te Jacquard, dokuma tezgâhını icat etti; daha 1812'de, Fransa'da 200'den fazla makineli dokuma fabrikası bulunuyordu. 1820'den sonra Fransa'da makine yapımının doğduğu görüldü; 1830'dan sonra demiryolları yapımı başladı.

Üretim dallarının gelişmelerindeki ve dağılışlarındaki eşitsizlik, Fransa'da, sanayi devrimini karakterize eder. Ancak metalürji sanayiinde ve pamuk üretiminde büyük fabrikalar vardı. Pamuk üretiminin ülkenin sınır bölgelerinde, özellikle kuzeyde ve doğuda yayıldığı görülür.

19. yüzyılın ortalarında bile, Paris'te, konfeksiyon ve lüks eşya yapımı gibi dalların başta geldikleri, 2 ilâ 10 işçi çalıştıran küçük ve orta işletmelerin yaygın durumda oldukları görülüyor. Lyon bölgesinde yoğunlaşmış olan ipekli imalâtının, esas olarak, yalnızca dağınık manüfaktürlerde geliştikleri görülüyor; özellikle de evde çalışan köylülerin köylerinde gelişiyor.

Bütünüyle, İngiltere'dekinden daha sonra başlamış olan Fransız sanayi devrimi, daha ağır bir tempo ile gelişiyordu. Bu durum, İngiltere'nin sanayi maddelerinin dünya pazarı üzerindeki egemenliği ile açıklanıyordu. Ayrıca, küçük köylü işletmelerinin üstün durumda oluşu, kol emeği sıkıntısı çeken büyük sanayiin atılımını güçleştiriyordu.

Almanya'da, İngiltere ve Fransa'dakinden daha uzun ömürlü olan feodal kalıntılar ve aynı zamanda ülkenin siyasal bakımdan parçalanmış durumda oluşu ve iç engeller, sanayi devriminin gelişmesini dizginledi. Her ne kadar, o çağda, iki sanayi bölgesi, maden kömürü işletmesi ve metalürji sanayii ile Rhin-Westphalie bölgesi ve tekstil sanayii ile Saks-Silezya bölgesi vardıysa da, Almanya'da, sanayi devrimi, gerçek olarak, 1850'de başladı.

Fransız egemenliği sırasında feodal yönetimin kaldırılması ve aynı zamanda zengin doğal kaynaklar (kömür ve demir cevheri) bu bölgelerin ilkinde sınaî ilerlemelere yardımcı oluyordu. Saks'ta ve Silezya'da manüfaktürler, esas olarak, tekstil sanayiinde egemen durumda bulunuyorlardı. 19. yüzyılın 40 yıllarına doğru, manüfaktüre dayanan üretimin başta gelişi, bütünüyle ele alınacak olursa, Almanya'nın ayırıcı özelliğiydi. Sanayi devrimi, ancak 1850-1860 yıllarında genişlik kazandı.

1848-1849 Devrimi sırasında, siyasal alanda bir yenilgiye uğrayan Alman burjuvazisi, şimdi, iktisatta komuta kollarını eline geçirmek istiyordu.

Sanayi devriminin geç başlamış oluşu, Alman sanayiine, bilimin ve tekniğin son uygulamalarından kazanç sağlamak olanağını verdi: böylece, Almanya'nın sanayii, "eski kapitalist" ülkelerin sanayiinden daha kuvvetli ve daha iyi donatılmış bulunuyordu.

Birleşik Devletler'de, sanayi devrimi, 18. yüzyılın en son yıllarında, Bağımsızlık Savaşından sonra başladı; bu ülkenin özel evriminden ileri gelme bazı özellikleri oldu. İlkin, yalnız kuzey-doğu devletlerinde, ülkenin en uygar kesiminde yayıldı. Güneyde ve güney-doğuda büyük tarım işletmelerinde yapılan tarım ve kölelik egemen durumdaydı, batıda yeni yeni toprakların sömürgeleştirilmesi devam ediyordu. Bütünüyle, makine kullanımı, Birleşik Devletler'de, İngiltere'de olduğundan daha yavaş ilerliyordu, bu da özellikle İngiliz rekabeti ile açıklanıyordu.

Birleşik Devletler'de 1800'de 20.000, 1810'da 87.000, 1815'te 130.000 iğ vardır. 1814'te, ülkenin ilk makineli dokuma tezgâhları ortaya çıktı. 1830'dan sonra, Birleşik Devletler, iğ sayısı ve pamuk tüketimi bakımından yalnız İngiltere ve Fransa'dan gerideydi. Öteki sektörlerde ise, makinelerin ve yeni imalât yöntemlerinin getirilmesi

yavaş yavaş gerçekleşiyordu. Kömürün metalürjide kullanılması, ancak 19. yüzyılın 30 yıllarında başladı, buharlı motor, sanayide, ancak 50 yıllarına doğru üstün duruma geçti, makine yapımı ise ancak 40 yıllarının sonuna doğru hızlı bir ilerleme gösterdi.

Sanayi devriminin temeli, makine yapımı, Birleşik Devletler'de, İngiliz rekabeti yüzünden uzun zaman dizginlendi (örneğin İngiliz pamuk ayırma (taneleme) makinesi Birleşik Devletler'de, Amerika'da yapılmış aynı makineden 50 kez daha ucuzdu). Ama öte yandan, kol emeği sıkıntısı durmadan yeni makinelerin yapılmasını teşvik ediyordu.

SANAYİ DEVRİMİNİN TOPLUMSAL SONUÇLARI

Makine, sanayi devriminin maddî ve teknik temeli olduysa da, sanayi devrimi teknik değişikliklere indirgenemez; bununla birlikte, bu teknik değişiklikler de emeğin verimliliğinin artması ve üretim giderlerinin azalması sonucunu vermeleri bakımından önemlidir. Sanayi devrimi, toplumsal ilişkilerde, büyük değişiklikleri ortaya çıkardı. Makine kullanımına geçişin hemen görülen sonucu, sanayi işçileri yığının ortaya çıkışı, proletaryanın sınıf olarak hızla oluşması, köylülüğün ortadan kalkması (İngiltere'de) ya da küçülmesi (öteki ülkelerde) oldu.

Kapitalist üretim biçiminin genişlemesi ile emekçilerin sömürülmesinin artması birlikte gidiyordu. İşçi, makinenin bir uzantısı haline geliyordu. İmalât yöntemlerinin basitleştirilmesi ve makinelerin kullanılması, kalifiye işçinin önemini azalttı, kadın ve çocukların ucuz emeği büyük bir ölçüde kullanılmaya başlandı. Bu, ücretleri düşürdü, işsizliği artırdı. 19. yüzyılın başında, 18 yaşından yukarı erkeklerin sayısı, fabrika işçilerinin toplam sayısının % 27'sini oluşturuyordu.

Sanayi proletaryasının ortaya çıkışı, makine kullanımının çok büyük bir toplumsal sonucudur. Büyük sanayi işletmelerinde birarada çalışma, işçileri örgütlenmeye ve saflarını sıklaştırmaya itiyordu; sınıf dayanışması, kökenini bu olgudan aldı, aynı zamanda da proletaryanın yaşam koşulları, onu, en üstün derecede devrimci bir sınıf haline getiriyordu. Burjuvazi, büyük makine sanayiini geliştirirken, aynı zamanda, devrimci gücü de yaratıyordu.

Makineleşme, burjuvazinin bağrında güçler ilişkisini değiştirdi. Ön planda rol oynayan, artık ticaret burjuvazisi değil, sanayi burjuvazisiydi.

KAPİTALİST SANAYİLEŞME

Sanayi devrimi, büyük makine sanayiinin kurulmasına, yani sanayileşmeye dayanır. Sanayi devrimi, kapitalist üretim ilişkilerine uygun düşen teknik bir temel yarattı. Kapitalist üretimi bütünleyen kısmı, kapitalist sanayileşme, kendi temel yasasıyla yönetilir: artı-değer elde etme. Bu yüzden, kapitalist ülkelerde, makineleşme, sermayenin daha hızlı devriyle daha çabuk kâr sağlanan hafif sanayide başladı. Ancak, sermayeler biriktikçe, ağır sanayie aktarılıyorlardı.

Kapitalist ülkelerin sanayileşmesi, her şeyden önce, sömürgelerin yağması sayesinde yapılıyordu. Bu olgu, İngiltere ve Fransa için özellikle ayırdedicidir. Öteki sanayileşme biçimi: dışardan yapılan istikrazlardır (yabancı borçlardır). Bazı durumlarda ise, sanayileşme, kısmen, yenilgiye uğratılmış bir ülkenin zararına olarak gerçekleşiyordu. Bunun gibi, Almanya, Fransa'ya karşı yaptığı savaştan sonra elde ettiği savaş tazminatından, kendi ağır sanayiini kalkındırmak için yararlandı.

Ama hangi durumda olursa olsun, kapitalist ülkelerde, büyük makineli sanayiin yaratılması, vergilerin art-

ması, köylülerin mülksüzleşmesi, işçi sömürüsünün şiddetlenmesi vb. yollarıyla emekçilerin yıkımı ve soyulması sonucuna varılır.

2. KAPİTALİZMİN TARIMDA GELİŞMESİNİN İKİ YOLU

Burjuva devrimlerinden sonra, kapitalizmin, sanayide hızla ilerlemeler kaydettiği görülüyor; kapitalizm, kendi yolu üzerindeki bütün feodal kalıntıları temizliyor, üretici güçleri muazzam oranlarda çoğaltıyordu.

Kapitalizm, tarım alanında da gelişti, ama bu alandaki ilerlemeleri, büyük ölçüde, feodal ilişkilerin kalıntılarının bulunup bulunmamasına bağlı oluyordu. Gelişmiş kapitalist ülkelerin tarihi, tarımda, iki kapitalist gelişme yolu ortaya koyuyor. Birinci durumda, gittikçe kapitalist çiftlikler haline dönüşen köylü işletmeleri, kapitalist üretimin temelini oluşturur. Ötekinde ise, senyör malikâneleri, köylerde kuvvet ve etkilerini muhafaza ederek, feodal köylü işletmeleri biçimlerinden gitgide kapitalist biçimlere geçerler.

KAPİTALİZMİN ÇİFTÇİLER TARAFINDAN GELİŞTİRİLMESİ

Birinci yol, toprak ilişkilerinde devrimi, bütün toprağın ya da büyük bir kısmının köylülerin eline geçişini içerir. Kapitalizmin ve üretici güçlerin ilerlemesi, o zaman, daha hızlı bir tempo ile olur. Bu çeşit gelişme yolu, örneğin, Birleşik Devletler'in ve Fransa'nın —bu iki ülkede kapitalist gelişmenin tarihsel belirtileri arasındaki ayrılık ne denli büyük olursa olsun— ayırıcı özelliğidir.

Fransız Devrimi büyük toprak mülkiyetine son verdi ve toprağı köylülere geri verdi. Tarımda kapitalist gelişmenin çizgisi şöyle oldu: bir yandan kır nüfusunun farklılaşması, varlıklı köylülerin büyük kapitalist çiftçiler ha-

line geçişi, öte yandan yoksul köylülerin mülklerinin parçalanması.

Birleşik Devletler'de kapitalizmin gelişmesi, daha çok kendine özgü ve değişik çizgiler gösterdi. Ülkenin güneyinde büyük işletmeler (plantasyon) tarımı ve kölelik vardı; öteki bölgelerde ise, tarım, kapitalist yolu izliyordu: ücretli emek ve büyük miktarda tarım malzemesi kullanan çiftçi işletmeleri. Ülkenin kuzey-batı bölgeleri, feodalizmin ve 1787'den beri orada yasaklanmış olan köleliğin öğelerinden habersizdi. Boş toprakların bolluğu, kolgücü sıkıntısı, daha başından beri, bu bölgelerde egemen ekonomi biçimi haline gelen çiftçi işletmelerinin genişlemesini kolaylaştırıyordu.

Amerikan tarım ekonomisi, özellikle, 1861-1865 Kuzey-Güney iç savaşından sonra bu yolda ilerledi. 1862'de Lincoln hükümeti, çiftçilerin ve bütün emekçilerin uzun yıllardan beri istedikleri **Homestead Act'ı** kabul etti. Bu yasa gereğince, herkesin, devlet topraklarından parasız olarak ya da çok az bir para karşılığı, 160 arklık (aşağıyukarı 64 hektarlık) bir toprak elde etme hakkı vardı. Bu yüzden, çiftliklerin sayısı pek çok arttı. Gene Lincoln tarafından 1862'de ilân edilen kölelerin özgürlüğü, plantasyon tarımının temellerini sarsıyor ve Birleşik Devletler'in iktisadî ve siyasal yaşamında plantasyon sahiplerinin nüfuzunu azaltıyordu.

FEODAL İŞLETMELER ARACILIĞIYLA KAPİTALİZMİN YERLEŞMESİ

Kapitalizmin tarımdaki ikinci gelişme yolu, daha yavaş ve köylüler için daha acılıdır. Toprak sahipleri, köylerde ve, genel olarak, bütün ülkede üstün güç olmakta devam ederler; toprağın büyük çoğunluğunu ellerinde tutarlar ve serf köylüler, gündelikçi ya da çiftlik kiracısı haline gelirler. Varlıklı köylü ekonomilerinin yalnız çok

az bir kısmı kapitalist işletme yolunu tutar ve ücretli emeğe başvurur. Bu yol, toprak sahipleri sınıfının egemen biçimi olan gerici toplumsal yönetimlerin varlığına bağlıdır. Almanya, özellikle Prusya ve çarlık Rusyası bu bakımdan tipik örnekler verirler.

Almanya'da tıpkı (1917'den önce) Rusya'da olduğu gibi toprak sorunu, devrimle çözülmedi. Onun için, bu ülkelerin tarımında burjuva ilişkilerinin gelişmesi, kölelik işletmeleri biçimlerinden kapitalist biçimlere doğru yavaş ve köylüler için acılı bir şekilde değişerek oldu. Prusya'da kölelik 1806'da kaldırıldı, ama uygulamada, feodal yükümlülükler 19. yüzyılın ortasına kadar sürdü. Feodal hakların satın alınması hakkındaki yasa, ancak 1850'de kabul edildi. Köylüler, senyörlere bir milyar mark ödemişlerdi. Bu muazzam kaynaklar, derebeylik ekonomilerinin kapitalist ekonomilere dönüşmesi sonucunu doğurdular ve aynı zamanda birçok sayısız köylü işletmelerini iflâsa sürüklediler. Rusya'da da, 1861'de, köylülerin "kurtuluş"undan sonra buna benzer bir tablo görülmekteydi.

Toprak senyörleri kanalıyla kapitalizmin yerleşmesi, ekonomide ve aynı zamanda devletin siyasal yapısında feodal kalıntıların korunmasını içerir. Bunların ortadan kaldırılması devrimci hareketin bir amacı haline gelir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRLEŞİK DEVLETLER'DE KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ

1. KUZEY AMERİKA SÖMÜRGELERİNİN BAĞIMSIZLIK UĞRUNA SAVAŞI

SÖMÜRGELER ÇAĞINDA KUZEY AMERİKA EKONOMİSİNİN GELİŞMESİ

Birleşik Devletler'de kapitalizm, sömürge rejimi çağında doğdu. Sömürgecilik, Birleşik Devletler'de, başka yerlerde olduğundan daha hayasızca bir görünüşle ortaya çıkan kapitalizmin örneği oldu.

16. yüzyılda, bugünkü Birleşik Devletler topraklarında, iki milyona yakın Hintli oturuyordu. En önemli gruplar, İrokua'lar ve Algonkin'lerdi, yaklaşık olarak 200.000 kişi. Hintliler, ilkel topluluk yönetiminin değişik düzeylerinde bulunuyorlardı.

İngiltere, İspanya, Fransa ve Hollanda, Kuzey Amerika'yı sömürgeleştirdiler. Çiftçiler, Hintlilerin yanında mısır, domates, tütün ve indigo (çivit) vb. tarımı gibi pek

çok şey öğrendiler. Onların avlanma yöntemlerini ve, sonradan, sömürgelerin bağımsızlık savaşımında yararlandıkları, yayılı düzende muharebe taktiklerini görüp öğrendiler.

Sömürgeciler, Hintlileri öldürüyor, oturdukları yerleri yakıp yıkıyorlardı. Hintlilere boyuneğdirmek ya da onları kırıp geçirmek için her türlü cinayeti işliyorlardı. Yeni İngiltere Yasama Meclisi, 1703'te bir buyrultu çıkardı, bu buyrultu gereğince, yüzülmüş bir Hintli kafa derisine, Kızılderili bir tutsağa, 40 sterlin ödenecekti; 1774'te bu miktar artırıldı: 12 yaşından yukarı bir erkek kafatası derisi 100 sterlin, ergin bir tutsak 105 sterlin, bir kadın ya da çocuk tutsak 55 sterlin ediyordu.

Büyük Amerikan sermayeleri, Avrupalı sömürgeciler ile onlara değerli kürkleri hemen hemen yok pahasına satan Hintliler arasında eşdeğer olmayan bir değişim sonucu ortaya çıktı.

Hintlilerin kahramanca karşı koymasına, direnişine karşın, çok üstün silahlara sahip olan ve Hintli aşiretler arasında bir birlik olmayışından yararlanan Avrupalılar, Kuzey Amerika'yı ele geçirmeyi başardılar. Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, uzun ve kanlı savaşlarla birlikte yürütüldü, bu savaşların sonunda, genel olarak, Hintliler, batıya doğru püskürtüldüler, yokedildiler, topraklarından sürüldüler ve servetlerinden yoksun bırakıldılar.

18. yüzyılın başında Ruslar, Alaska'yı buldular, ve burayı değerlendirmeye giriştiler. 19. yüzyılın başında ilk Rus sömürgeleri, Kaliforniya'da ortaya çıktılar. 1760'a doğru Kuzey Amerika'nın hemen hemen bütün toprakları, İngiltere tarafından ele geçirilmişti. Orada ekonomilerinin ve toplumsal ilişkilerinin niteliğine göre üç gruba ayrılan 13 İngiliz sömürgesi bulunuyordu.

Yeni-İngiltere adını taşıyan kuzey sömürgelerinde (Rhode Island, Connecticut, New Hampshire, Massachu-

setts) bağımsız çiftçiler ağır basıyordu. Nüfusun çoğunluğu, çiftçilerden, küçük toprak sahiplerinden oluşuyordu. Kentlerde, tabakçılık, yün ve keten sanayii manüfaktürleri hızla gelişiyordu; demir, silah ve tarım aletleri üretiliyor; ağaçtan prefabrik evler yapılıyordu. Kıyılarda balıkçılık ve gemi inşaatı yapılıyordu. Toprağı olmayan çiftçiler, batıya doğru göçüyorlardı.

Güney sömürgelerinde (Kuzey ve Güney Caroline, Georgia, Maryland ve Virginia) tütün, mısır, pirinç, indigo, şekerkamışı, daha sonra da pamuk yetiştiren büyük plantasyonlar gelişiyordu. Plantasyonlarda, zenci köleler vahşi bir sömürüye tâbi tutuluyorlardı. Sömürgecilerin Hintlileri köle haline getirme ve onları kolgücü olarak kullanma girişimleri, başarısızlıkla sonuçlandı. Hintli tutsaklar kaçıyor ve sık sık da intihar ediyorlardı. Orta Atlantik bölgesi sömürgelerinde (New Jersey, Pennsylvanie, New York, Delaware) serbest çiftçi işletmeleri, egemen durumda bulunuyordu. Küçük işletmelerden başka toprağın kira ile çiftçilere verildiği büyük topraklar da vardı. Burası bir tahıl bölgesiydi, aynı zamanda, demir sanayii ve biracılık da gelişmekteydi.

Merkezdeki sömürgelerde, beyazların köleliği, "geçici olarak köleleşmiş hizmetçiler" (dört yıldan yedi yıla dek), geniş bir şekilde uygulanmaktaydı. Kölelerin bu kategorisi Avrupa'dan gelen göçmenler, siyasal nedenlerle ya da adî suçlar yüzünden mahkûm olmuş kimseler, çok kez borçlarını ödeyemedikleri için köle haline gelen yoksullar ile genişlemişti. Beyaz kölelere barbarca davranılıyordu. Dövülüyorlar, zincire vurularak çalıştırılıyorlar, yaralarına tuz basılıyor ve kızgın demirle damgalanıyorlardı. Köleleşmiş hizmetçiler arasında isyanlar patlak veriyordu. Ama zencilere oranla, onların durumu azçok dayanılır bir şeydi. Onlar, efendiler için belirli bir süre çalıştıktan sonra serbest hale geliyorlardı. Oysa zenciler,

ömürleri boyunca köleydiler. Köleleşmiş hizmetçiler, ırkçılıktan gelen özel bir kinle de karşı karşıya değildiler.

AMERİKA'DA BURJUVA DEVRİMİNİN HAZIRLAYICI KOŞULLARI

Sömürgelerin ekonomik ilerleyişleri, sömürgeler ile anayurtları arasındaki çelişkileri şiddetleniyordu. Kuzey Amerika'daki sömürgelerini hammadde kaynağı ve sanayi ürünleri için sürüm pazarı olarak muhafaza etmek isteyen İngiltere, sömürgelerde ticaret ve sanayiin gelişmesine karşı bir sürü kısıtlamalar koyuyordu. 1756'da, İngiliz parlamentosu, Kuzey Amerika sömürgelerinin, yüksek fırınlar, hadde makineleri, metalürji fabrikaları yapmasını yasaklayan bir yasa çıkardı. Demirden mallar, fötr şapka, kumaş imal etmek, deri ve kürk işlemek, sömürgelere yasaklandı. "Denizcilik Antlaşması" gereğince, sömürgeler, kendi metalarını yalnız İngiltere'de satabilirler ve sanayi maddelerini de yalnız İngiltere'den satın alabilirlerdi ve bunları yalnızca İngiliz tekneleriyle taşıyabilirlerdi. Bu metalar, keyfî fiyatlarla satılmaktaydı.

1764'te, İngiltere kralı, en son ele geçirilen toprakların yönetimiyle ilgili olarak yayınlanan bir buyrultuda, sömürgelere gidip yerleşen çiftçilere, batıda, Alleghanys sıradağlarından Missisippi'ye dek olan topraklara yerleşmeyi yasaklıyor, bu toprakların İngiliz tahtının mülkü olduğunu ilân ediyordu. İngiliz aristokrasisi ve burjuvazisi, Alleghanys'lerin batısındaki boş toprakları yağmalamak istiyordu. Bu buyrultudan önce, kölelikten kurtulmuş olan beyazların ve iflâs etmiş çiftçilerin sığındıkları yer, sözü edilen bu topraklardı. Aşırı kötüye kullanma sonucu toprakları verimsizleşmiş olan plantasyoncuların da, bu topraklarda gözü vardı.

İngiliz hükümeti devlet borçlarının büyük bir kısmını sömürgelere yüklemeye kalkışınca, İngiltere ile Kuzey Amerika sömürgeleri arasındaki çelişkiler daha da derin-

leşti. 1765'e değin, sömürgeler halkı, hiç bir zaman İngiltere'ye vergi ödememişti. 1765'te İngiliz parlamentosu, Kuzey Amerika'da yapılan bütün adlî davalar ve ticarî sözleşmeler için bir damga resmi hakkı tesis eden bir yasa çıkardı. Bu yasa gereğince, her çeşit belgeler, broşürler, gazeteler, bildiriler, bütün ticarî sözleşmeler, her türlü hukuksal işlemler damga resmine, pula tâbiydi. Aynı yılda, İngiliz parlamentosu, "Birliklerin İskânı Yasası"nı yürürlüğe koydu, bu yasa gereğince, İngiltere, sayıları yasayla sınırlandırılmayan birliklerini Amerikan sömürgelerine sokmak ve bunları sömürge sakinlerinin evlerinde barındırtmak hakkına sahip oluyordu.

Bütün bu önlemler, sömürgelerde nefret uyandırdı. Boston'da, New York'ta ve bazı başka kentlerde "Özgürlüğün Oğulları" denilen gizli siyasal örgütler kuruldu, burjuvazinin en radikal unsurları bunların başına geçti. İşçiler, zanaatçılar, çiftçiler, balıkçılar, tüccarlar, burjuvazinin devrimci kesimi, bu örgütlerle etkin bir işbirliği yapıyorlardı.

13 Kuzey Amerika sömürgesinin delegelerinin 1765'te New York'ta toplanan Kongresi, sömürgeler halkının, yalnızca kendisinin ya da temsilcilerinin rızasıyla vergiden ya da haklardan yükümlü tutulabileceğini ilân etti. Kongre, İngiliz burjuvazisinin zararına olarak, İngiliz metalarını boykot etme kararı aldı. Tüccarlar, damga resmi üzerine konan yasanın kaldırılmasını bile hükümetten istediler. 1766'da İngiliz tüccarlarının zorlaması, Kuzey Amerika sömürgelerindeki kuvvetli bir halk hareketi ve onların İngiltere'deki temsilcileri Benjamin Franklin'in protestosu sonunda, damga resmi kaldırıldı.

Ama ertesi yıl, İngiliz parlamentosu sömürgelere giden kâğıt, çay, cam ve cam eşya, boya gibi İngiliz metaları üzerindeki giriş hakkını artıran bir yasayı kabul etti. Karşılık olarak, İngiliz metalarına karşı boykot ve yerel

sanayii geliştirme hareketi güçlendi.

İngiliz hükümeti, sömürgelerdeki hoşnutsuzluğu gidermek için, metalar üzerindeki bütün narhları kaldırdı, yalnız çay üzerindeki gümrük hakkını korudu. Bunun üzerine, sömürge halkları çay kullanmaktan vazgeçtiler. 1773'te Hintli kılığına bürünmüş Amerikalı sömürge halktan bir grup, Boston limanında demirli bulunan Doğu Hindistan şirketinin çay yüklü gemilerinin güvertesine çıkarak bütün yükü denize boşalttılar (Boston'un **"Tea party"**si denen olay).

İngiliz hükümeti, şiddetle karşılık verdi. Massachusetts sömürge halkı, bir devrim komitesi kurdu; komitenin önerisi üzerine, 5 Aralık 1774'te Philadelphia'da bütün kıtayı içine alan bir kongre toplantıya çağrıldı; Kongreye 12 koloniden 55 delege katıldı (Georgie (Corcia) delegeleri vali tarafından alıkonuldu). Kongre, sömürgelerin, temsilcilerinin rızası olmadan vergilendirilmemelerini, ticaret ve sanayi üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasını, eziyet ve hakaretlerin kesilmesini isteyen bir dilekçenin krala gönderilmesini kabul etti. Kongrede, İngiliz otoritelerinin şiddet ve keyfî davranışlarına karşı bir protesto olan "Halklar Bildirisi" de kabul edildi. Kongre, İngiltere ile ticareti boykot etme kararını aldı.

Kral George III, Kuzey Amerika sömürgelerini asi ilân etti, ve İngiliz filosuna, sömürgeleri abluka etmek için emir verildi.

DEVRİMCİ BAĞIMSIZLIK SAVAŞI (1775-1783)

Amerikan halkının bağımsızlığı için devrimci savaş, 1775'te başladı. 10 Mayıs 1775'te, Philadelphia'da II. Kıta Kongresi toplandı. İngiltere'ye karşı savaş ilân etti ve George Washington'un başkomutanlığına atandığı bir ordu kurmak kararını aldı. 1775 ile 1781 arasında Kıta

Kongresi, merkezî hükümet görevlerini de yerine getirdi.

1 Temmuz 1776'da, II. Kıta Kongresi, Jefferson tarafından kaleme alınmış olan "Bağımsızlık Bildirisi"ni kabul etti. O çağda, bu bildiri, ilerici bir belgeydi. Bildiri, sömürgelerin İngiltere'den ayrıldıklarını ve Amerika Birleşik Devletleri adı altında bir devlet oluşturduklarını ilân ediyordu. Ama köleliğin kaldırılması sorunu diye bir soruna değinmiyordu bile. Zencilerin köleliği devam ediyordu.

Bildiri, herkesin yasa karşısındaki eşitliğini, halkın egemenliğini ve haklarına tecavüz edecek olan bir hükümete karşı başkaldırma hakkını ilân ediyordu.

İlk yıllarda, savaş, İngilizler tarafından azçok bir başarı ile yürütüldü, ama sonraları İngiliz birlikleri yenildiler. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ile Avrupa'nın öteki büyük devletleri arasındaki derin çelişkilerden yararlandılar. 1783'te, Versailles'da barış antlaşması imzalandı; antlaşma gereğince, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını tanıyor, Alleghanys sıradağları ile Mississippi arasında kalan toprakları ABD'ne bırakıyordu.

Bağımsızlık savaşı, bir burjuva devrimiydi. Halk yığınları: işçiler, çiftçiler, kent küçük-burjuvaları, "köleleşmiş hizmetçiler", zenci köleler, zaferde en önemli rolü oynadılar. Burjuvazî İngiliz sömürgecileri tarafından kurulmuş olan feodal ilişkileri hedef tutan devrimin başına geçmişti.

Savaş süresince 100.000 kadar kölenin köleci plantasyon sahiplerinin yanından kaçtıkları bu savaşta, zenciler önemli bir rol oynadılar. Zencilerin büyük çoğunluğu, devrimci kurtuluş savaşını şevkle karşılıyorlardı. Savaşın, kendi zincirlerini de kıracağını ve onları özgürlüğe kavuşturacağını umuyorlardı. Ama umutları kırıldı. Gü-

neyin plantasyoncuları ile ittifak halinde olan Amerikan burjuvazisi, köleliği sürdürdü.

BAĞIMSIZLIK SAVAŞININ ÖNEMİ

Bağımsızlık savaşının ilerici niteliği, Amerikan halkının sömürgeci boyunduruğundan kurtulmuş olması, sömürgelerin ulusal bir devlet kurulmuş olması olgusundan ileri geliyordu.

Sömürgeciliğe karşı, feodalizme karşı ve ulusal kurtuluşçu niteliklerinden dolayı Bağımsızlık Savaşı, öteki ülkeler üzerinde, özellikle Latin Amerika ülkelerinin İspanyol ve Portekiz egemenliğine karşı yürüttükleri ulusal kurtuluş hareketleri ve kendi burjuva devriminin eşiğinde bulunan Fransa üzerinde kuvvetli bir etki yaptı.

Amerikan burjuva devrimi, Birleşik Devletler'de, kapitalist toplum için daha hızlı bir evrimin koşullarını yarattı, ama burjuva demokratik dönüşümlerle ilgili bir çok sorunlar çözümledi: Hintliler yurtttaşlık hakkını elde edemediler, zencilerin köleliği kaldırılmadı, toprak çok büyük parçalar halinde az varlıklı çiftçilerin hemen hemen erişemeyeceği fiyatlarla satılıyordu. Plantasyonlarda kölelik muhafaza edilmişti, Hintlilerin mülksüzleştirilmesi burjuva devrimince onaylanmıştı.

2. BİRLEŞİK DEVLETLER'DE İÇ SAVAŞ (1861-1865)

SAVAŞIN NEDENLERİ

19. yüzyılın 60 yıllarında, Kuzeyin sanayici devletleriyle Güneyin köleci devletleri arasındaki ilişkiler kızışmıştı. Sanayileşmeye doğru yönelen Kuzey devletlerinin gelişmesi ve çiftlikler sistemi, ücret sistemine dayanıyordu. Güney devletlerinde ise, tersine plantasyon tarımı, kölelerin emeği üzerine kurulmuştu.

Köleci plantasyonlar barbar yöntemlerle işletiliyor-

du. Plantasyoncular toprağı zenginleştirme yollarına gitmiyorlar, her üç-dört yılda bir eskilerini bırakarak yeni topraklar açıyorlardı. Bu sistem geniş toprakları gerektiriyordu. Tıpkı Doğu ve Kuzey-Doğu devletlerinin çiftçileri ve Avrupa göçmenleri gibi plantasyoncular da, batıya hücum ediyorlardı.

Batıdaki topraklar için savaşım sırasında, çiftçiler ile plantasyoncular arasındaki çelişkiler derinleşti.

Aynı biçimde, derin çelişkiler, Kuzeyin ve Kuzey-Doğunun sanayi burjuvazisi ile köleci plantasyoncularını da karşı karşıya getiriyordu. Kölelik, Güney devletlerinin iktisadî gelişmesini geciktiriyordu ve bu, Kuzey ve Kuzey-Doğu sanayii için iç pazarın hacmini etkiliyordu. Kuzey devletlerinin kapitalistleri, zenci kölelere, eksikliği kuvvetle duyulan geleceğin ücretli işçileri gözüyle bakıyorlardı.

Güneyli plantasyoncular, İngiltere'ye, pamuk, tütün ve başka ürünler ihraç ediyor ve İngiltere'den gereksindikleri sanayi maddeleri ithal ediyorlardı; bu da, Kuzey-Doğulu kapitalistlerde hoşnutsuzluk uyandırıyordu, çünkü Güneyin dış ticareti Kuzey sanayicilerini pazardan ve hammadde kaynaklarından yoksun bırakıyordu.

Köle emeğine dayanan plantasyon tarımı, bir bunalım geçiriyordu. Ekstansif tarım, toprağın gücünü tüketiyordu. Köle emeği, yeni tarım makinelerinin kullanılmasını engelliyordu. Ayrıca, köle edinmek güçleşiyordu; 19. yüzyılın başında bir kölenin ortalama fiyatı 150 dolarken, 1860'ta 2.000 dolara yükselmişti. Köleler başkaldırıyor, kaçıyorlardı. Güney devletlerinde hüküm sürmekle doymayan plantasyoncular, plantasyonlarını genişletmek için, Batıya doğru kayıyorlardı. Birleşik Devletler hükümeti, iç ve dış siyasetiyle kölecilerin çıkarlarını destekliyor, köle alım-satımını teşvik ediyordu. Plantasyoncular, saldırgan nitelikte bir yayılma siyaseti uygu-

lanmasını ve köleliğin ebedileştirilmesini istiyorlardı. 1846-1848'deki Meksika'ya karşı yapılan saldırı savaşını, Merkezî Amerika'nın ve Güneyin, köleci bir imparatorluğun eyaletleri haline dönüşmesinin ilk aşaması sayıyorlardı.

1854'te, Kuzeyde kurulan Cumhuriyetçi Parti, özellikle büyük burjuvazinin çıkarlarını temsil ediyor, batıdaki toprakların serbestçe iskân edilmesine taraftar ve köleliğe karşı olduğunu söylüyordu.

1860'ta Cumhuriyetçi Parti adayı ve başkan yardımcısı Temsilciler Meclisi üyesi Abraham Lincoln, Birleşik Devletler Başkanlığına seçildi.

İÇ SAVAŞIN İLK EVRESİ

Köleciler, ayrılma, "birlikten çekilme" istiyorlardı, yani herhangi bir devletin, Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılabilme hakkını savunuyorlardı. Kasım 1860'ta Charleston Köleciler Kongresi, ayrılma kararı aldı. Aralıkta, Güney Karolina, Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrıldığını ilân etti. On köleci devlet de ona uydular, onu izlediler.

Ayrılmaya karşı olduklarını ifade eden "yoksul beyazlar", köleciler tarafından vahşice bastırıldılar.

Şubat 1861'de Montgomery'de (Alabama), birlikten çekilme yanlısı olan on devletin temsilcilerinin kongresinde, Güney Konfederasyonu kuruldu; Konfederasyon, başkan olarak, zengin bir plantasyoncuyu, köleliğin ateşli savunucusu Jefferson Davis'i seçti. Virginia'nın en başta gelen kenti Richmond, Güney Konfederasyonunun başkenti olarak ilân edildi. Kongrede kabul edilen "Amerikan Devletleri Konfederasyonu"nun geçici Anayasası, köleliğin "doğal bir durum" ve "uygarlığın sur'u" olduğunu ileri sürüyordu.

Nisan 1861'de Güney birlikleri, Lincoln hükümetine

sadık kalmış (Güney Karolina'da Charleston'dan pek uzak olmayan) Samter kalesine karşı askerî harekâta geçtiler. Böylece dört yıl sürecek olan (1861-1865) Birlikten ayrılma savaşı, iç savaş başlamış oldu.

Köleci plantasyoncular savaşa özenle hazırlanmışlardı, oysa Kuzey hazırlıklı değildi. Başlangıçta, Lincoln hükümeti, Güneyli plantasyoncularla bütün ilişkilerini koparmak istemeyen, devrimci yöntemlerle savaşmayı reddeden Kuzeyli burjuvazinin bir kısmının, özellikle büyük malî sermayenin, büyük sanayi ve ticaret burzuvazisinin uzlaştırıcı düşünüşünü ifade eden kararsız bir taktik uyguluyordu. Bu, savaşın ilk aşamasında (1861-1862), Kuzeylilerin yenilgisine neden oldu.

SAVAŞTA DEVRİMCİ YÖNTEMLERE GEÇİŞ

Halk yığınlarının itişiyle, Lincoln hükümeti, sonuçta, "devrimci yöntemler"le savaşmaya karar verdi.

Kuzeylilerin savaşta devrimci yöntemlere geçişi, büyük ölçüde, işçi sınıfının askerî harekâta katılmasının sonucu oldu. New York, Philadelphia vb. gibi birçok kentlerde, sendikalar bütün kadrolarıyla cepheye gidiyorlardı. Senatonun bir raporunda yer alan sayılar, Kuzeyin sanayi işletmelerinden 750.000 işçinin orduya katılmak üzere ayrıldıklarını gösteriyordu.

1862'de Başkan Lincoln, zencilerin 1 Ocak 1863'ten başlayarak serbest olacakları hakkında bir bildiri yayınladı. Her ne kadar zenciler, siyasal haklar ve toprak elde edemiyorlardıysa da, bu yasanın, askerî olduğu kadar siyasal bir etkisi ve önemi vardı.

1863 Mayısında, Lincoln hükümeti, tarlalar, **"homesteads"**ler hakkında bir yasa yayınladı, ki buna göre, konfederasyoncuların saflarında savaşmış olanlardan başka herbir Birleşik Devletler yurttaşı, batıda, 10 dolarlık bir vergi ödemek koşuluyla 65 hektarlık (160 akrlık) bir tar-

la elde etmek hakkına sahip oluyordu. Toprakların, akrı 1,25 dolardan satın alınmasına izin verildi, bu da spekülatörlerin işine yaradı. Ama bu yasa, toprak sorununu, çiftçilerin yararına olarak ve toprakların peşin parayla ve büyük parçalar halinde satın alınması hakkındaki eski buyrultudan daha demokratik olarak çözümlüyordu. Artık çiftçiler, batıdaki boş toprakları ele geçirmek olanağına sahiptiler.

Tarlalar hakkındaki yasa, köleliğe ciddî bir darbe indirdi. Köleci plantasyoncular, artık batıdaki boş topraklardan edinmek hakkına sahip değillerdi. Yeni verimli toprakların değerlendirilmesi karşısında, Güney plantasyonları gelişemiyorlardı.

Temmuz 1862'de Birleşik Devletler Kongresi, 18 yaşından 45'e kadar bütün erkekleri hizmete çağıran bir yasa kabul etti. Bu yasa Kuzey devletlerinin, Güney devletlerine oranla büyük nüfus üstünlüğünden geniş ölçüde yararlanma olanağını sağladı. Güneyin 9 milyon nüfusuna (3,5 milyonu zenci olmak üzere) karşılık, Kuzeyde 22 milyon insan yaşıyordu. Savaşın sonuna doğru Güneyin insan kaynakları o ölçüde tükendi ki, köleciler, zenci köleleri bile silah altına almak zorunda kaldılar.

Federal hükümet, ancak Temmuz 1862'de zencilerin orduda hizmet etmelerine izin verdi. 1863'ten başlayarak zencilerin büyük gruplar halinde askere alınmalarına başlandı.

Şubat 1864 yasasıyla zencilerin zorunlu askerî hizmet göreviyle cepheye gönderilmesine yetki verildi. Zenciler, iç savaş tarihine sayısız kahramanlık sayfaları yazdılar. Albay Higginson, her ne kadar daha değerli iseler de, zencilerle başarı kazandığı herhangi bir işe beyazlarla girişmeye kalkmanın delilik olacağını açıkladı. Zenci askerlerinin askerî harekâta katılması konusunda, General Banks, zencilerin davranışının kahramanca olduğunu

ve başka hiç bir birliğin daha büyük bir cesaret ve dayanıklılık gösteremeyeceğini belirtiyordu. Ve gene de zenciler, yüzkızartıcı bir ırk ayrımına tâbi tutuluyorlardı. Zencilerin ücretleri, beyaz askerlerinkinden çok düşüktü. Askerî harekâta katılmaktan başka, zenciler, en güç işleri yapmaya zorlanıyorlardı. Zenci asker, çavuşluktan daha yüksek bir rütbeye erişemiyordu. Zenci bir subay görmek çok ender bir şeydi. 1864'te, 186.000'den fazla zenci (bunların 134.000'i köleci devletlerden gelmeydi) orduda hizmet ediyordu, filoda 30.000 zenci bulunuyordu. 250.000 zenci ise federal ordunun geri hizmet birliklerinde çalışıyordu.

Federasyon devletleri için zencilerin orduya kabulü, riskler ve tehlikelerle dolu bir şeydi. Fırsat bulur bulmaz, zenciler, Kuzeylilerden yana geçiyorlar, böylece onların sayıca üstünlüklerini daha da artırıyorlardı. Savaş boyunca 500.000 kadar zenci, Kuzey devletlerine gitmek üzere Güney plantasyonlarından kaçtılar, bunun sonucunda köleci işletmelerde üretim adamakıllı düştü.

Güney ordularının gerilerindeki karşılıklı ve ayaklanmalar ve genel bir zenci isyanı korkusu, Güneylilerin birçok kuvvetlerini, 100.000 kadar asker ve subayı, hedeften ayırıyordu.

İç savaşın başından beri zenciler, özgürlük için, feragatle savaşım verdiler. Çeteci birlikleri ("Ormanların Zencileri") kuruyor, köleci çetelerini eziyorlardı.

En sorumlu ve en tehlikeli görevler, zencilere veriliyordu. Cephede çarpışan zenciler arasındaki kayıplar, gönüllü beyaz birliklerindekinden çok fazlaydı. 70.000'e yakın zenci, Birleşik Devletler'in birliği için köleliğe karşı savaşta yaşamlarını feda ettiler.

Zenciler, Birlikten ayrılma savaşında çok üstün bir rol oynadılar. 1864'te Abraham Lincoln, zenciler olmasa Kuzeyliler savaşı kaybedeceklerdi, diyordu.

Kuzey ordusunun arınması ve ıslahı, zafer üzerinde büyük bir etki yarattı. İç savaş sırasında Kuzey ordusunda çiftçi ve işçi çevrelerinden gelme, köleliği kaldırma davasını güden, demokratik fikirleri yayan pek çok ilerici subay vardı. Bunlar arasında, sosyalist gazeteci Weydemeyer, Komünistler Birliği Merkez Komitesi eski üyesi Willich, Amerikan işçi hareketinin ünlü militanı Silvis, Fransız subayı Cluseret (sonradan Paris Komünü üyesi olmuştur), Macar devrimcisi Schenf, eski Rus subayı Turçaninov vardı.

Savaşın ikinci döneminde (1863-1865) devrimci yöntemlerin kabul edilmesi, Amerikan halkının, işçilerin, çiftçilerin, zencilerin candan savaşımı sayesinde, federallerin, Güneyliler üzerindeki zaferiyle sonuçlandı.

AMERİKAN İÇ SAVAŞININ ÖNEMİ

Bu savaş, özellikle ikinci savaş evresi sırasında bir burjuva demokratik devrim oldu. Halk yığınları, köleliğe karşı haklı bir devrimci savaşım yürütüyorlardı; bu savaşımın başarısı, onların kahramanca çabalarının meyvesi oldu. İşçiler, zenciler, çiftçiler, ileri burjuvazinin koruyuculuğu altında devrimin başlıca devindirici gücünü oluşturuyorlardı. Yığınların etkin savaşımı sayesinde iç savaş ülkenin iktisadî ve siyasal bölünmesini ortadan kaldırdı ve kapitalizmin hızla gelişmesi koşullarını yarattı. Birleşik Devletler'in tarım ülkesi olmaktan sanayi ve tarım ülkesi haline dönüşmesine karşı çıkan engelleri tasfiye etti, kapitalizmin tarımdaki gelişmesinde "Amerikan sistemi" denilen çiftlikler sisteminin zaferine katkıda bulundu.

İç savaş, büyük sanayi burjuvazisinin siyasal egemenliğini sağlamlaştırdı, kölecilerin iktidar hakkındaki niyet ve iddialarını uzaklaştırdı.

Zaferin meyvelerini toplamak, özellikle, plantasyon-

cularla bir uzlaşmaya canatan büyük burjuvaziye nasip oldu. 1865-1866'da plantasyoncular, zencileri hedef tutan "zenci yasaları" hazırladılar, terörist örgütler kurdular: Klu-Klux-Klan vb. gibi. Kölelikten kurtulan ama topraktan yoksun zenciler, plantasyonculara, çiftlik kiracılarına bağlı yarı-köle haline geliyorlardı. Çiftçilerin bankalara bağımlılıkları arttı. Ülkede, şiddetlenen işçi sömürüsü sayesinde zenginleşmekte olan büyük burjuvazinin diktatörlüğü sağlanmış oldu.

İç savaş, Birleşik Devletler'in iktisadî gelişmesini büyük ölçüde etkiledi. Birleşik Devletler, 1840'ta, sınaî üretim bakımından dünyada beşinci geliyordu, 1860'ta ise dördüncü. İç savaşın bitişinden önce, Birleşik Devletler, iktisadî bakımdan, Avrupa'nın bir sömürgesiydi. 1870'te ise, yalnız İngiltere'den sonra, sınaî üretim bakımından dünyada ikinci yeri tutuyordu, ve 1894'te kapitalist ülkelerin bütün sınaî üretiminin yarısını vererek birinci geliyordu. 1860'a oranla, Birleşik Devletler'in sınaî üretimi, 1895'te yedi katına çıkmıştı.

Kapitalizmin Birleşik Devletler'deki hızla ileri atılışının nedenleri arasında kayda değer olanlar: burjuva demokratik cumhuriyetin sürekli varlığı; feodalitenin yokluğu; Avrupa'daki savaşlar sonucunda Birleşik Devletler'in zenginleşmesi; Avrupa teknik ve sermayesinden yararlanma olanağı; zengin doğal kaynaklar; tekniğin hızlı gelişmesi; milyonlarca Avrupalı, Asyalı ve Latin Amerikalının göçleri (1860'tan 1900'e değin 14 milyondan fazla insan Birleşik Devletler'e göç etti); göçmenlerin, zencilerin, ve Hintlilerin vahşice sömürülmesi; komşu devlet ve toprakların yağma edilmesi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

RUSYA'DA KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ

19. YÜZYILIN BİRİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN İKTİSADİ VE TOPLUMSAL GELİŞMESİ

Kapitalist ilişkiler, Rusya'da, 18. yüzyılın sonunda yerleşmeye başladılar. Ama 19. yüzyılın yarısına doğru toprak köleliği hâlâ egemen durumdaydı. Toprak köleliği sistemindeki ilk çatlaklara karşın, nüfusun % 90'ını kucaklayan, Rusya'nın başlıca ekonomik dalı olan tarımda, emeğin esasını serfler sağlıyordu.

Geçen yüzyılın 30 yıllarından başlayarak sanayi devrimi, Rusya'ya ulaştı. El işleri, yerini, yavaş yavaş makinelere bırakıyordu. İlk buharlı makineler, sanayide ve ulaştırmada kendilerini gösterdi. Tarımda, o zaman için ilerici olan yeni ekim yöntemleri uygulanıyordu. Bu, üretimin ve ticaretin atılımına, meta—para ilişkilerinin bü-

yümesine meydan verdi.

Bu ilişkilerin gelişmesi, sonuç olarak, Rusya'nın toplumsal yapısını değiştirdi. Köylerde yeni bir süreç başladı. Bir yandan köylülerin büyük bir yığını yoksullaşıyor, öte yandan köylülerin varlıklı küçük bir grubu zenginleşiyordu. Toprak sahiplerinin sayısı arttı. Derebeylere ait toprakların tüccarlar, devlet memurları, varlıklı köylüler tarafından satın alınması, Rusya'da toprak mülkiyeti hareketinin ayırdedici niteliği oluşturuyordu. Bu süreç, feodal sistemin temellerini, soyluların toprak mülkiyeti üzerindeki tekellerini baltalıyordu. Yeni toprak sahipleri, serflere sahip olmadıklarından, kapitalizm için tipik olan ücretli emeği geniş ölçüde kullanıyorlardı. Böylece, Rusya köylerinde bir köy burjuvazisi oluşmaya başladı, öte yandan, köylüler arasındaki servet eşitsizliği, toplumsal bir farklılaşma görüşünü alıyordu.

Meta—para ilişkileri geliştikçe, köylü işletmeleri, büyük toprak sahiplerinin işletmeleri gibi, gittikçe daha çok pazarın yörüngesine sürükleniyorlardı. Rusya'nın bazı bölgelerinde yeni tarım yöntemlerini ve makineleri uygulayan büyük toprak sahipleri ilerlerken, köylerde yaşayan küçük soylular yıkılıyordu. Bazı toprak sahipleri de kapitalist girişim yolunu tutuyorlardı .Ama çoğunluğu, toprak üzerindeki tekel haklarından yararlanarak, köylülerin tarlalarını kırparak, angaryaları artırarak serflik temeli üzerinde arazilerini genişletiyorlardı. Üretici köylülerin bir işletmeye sahip olma özelliği, feodalitenin direklerinden birini kemiriyordu. Tarımcılar (özellikle küçük ve orta tarımcılar), serflerin emeğinden yararlanmak olanağına sahipken, ilerici yetiştirme yöntemlerine ve makinelere başvurarak, tarım üretimini geliştirmekte hiç bir çıkar bulmuyorlardı. Tarımdaki durgunluk ve bazı dallarında gerileme buradan ileri geliyordu.

Gelişmiş sanayi bölgelerinde, gelirlerini artırmaya is-

tekli toprak sahipleri, köylülerin yardımcı bir iş edinmelerine izin veriyorlardı. Böylece, köylüler tarımdan ayrılıyor, kentlerde bir geçim kapısı aramaya gidiyorlardı.

Rusya'da, serflik yönetimi tarımda üretici güçlerin gelişmesini engelliyordu.

Rus ekonomisinin en önemli dallarına yayılan sanayi devrimi, sanayiin genişlemesine meydan verdi, sınaî üretim oldukça arttı. Rusya'nın iç ve dış iktisadî bağlantıları sağlamlaştı. Geri kalmış olan Kafkasya ve Kazakistan'dan başka Polonya'nın sanayi bölgeleri de Rusya'ya bağlanmış oldu. Bu, sermayenin birikimi sürecini hızlandırdı ve sanayiin gelişmesi için gerekli olan yeni hammadde kaynakları ve sürüm alanları sağladı.

Ama, serflik yönetimi, sanayileşmeyi engellliyordu. Özgür kolgücü sıkıntısı çekiliyordu, senyörün yardımcı bir iş yapmak üzere kente gitmelerine izin verdiği serf köylüler işçi yığınının temelini oluşturuyordu. Ama henüz sıkı sıkıya köye bağlıydılar ve eğer köylülerin ödedikleri borç taksitleri, mülk sahibi için elverişli değilse, köylüleri köye geri çağırıyordu.

Feodal yönetim, girişimcileri, sanayiye yeni gereç getirmekten alıkoyuyordu, çünkü onu işlemek için emeklerinin sonucu ile ilgilenecek özgür ücretliler gerekiyordu. Yeni sanayi tekniği, kapitalist girişimler için yedek işçi ordusunu kurmaya elverişli bir özgür insanlar yığını gerektiriyordu.

Rusya, sanayii gelişmiş kapitalist ülkelere oranla, geri kalıyordu.

Rusya'da iç pazarın dar oluşu kapitalizmin gelişmesini dizginlemekteydi, çünkü tarımda, doğal ekonomi egemen durumdaydı ve serf köylüler sanayi mamullerini satın alamayacak kadar yoksuldular.

Gelişmekte olan üretici güçler ile eskimiş üretim ilişkileri arasındaki çelişki, Rusya'da, hızla şiddetleniyor-

du. Üretici güçlerin sürekli gelişmesi, serflik yönetiminin ortadan kaldırılmasını ve üretici güçlerin ulaşmış oldukları düzeye uygun düşen üretim ilişkilerinin kurulmasını gerektiriyordu.

DEVRİMCİ ORTAMIN ORTAYA ÇIKIŞI VE GÜÇLENMESİ

Rusya'nın iktisadî gelişmesindeki bunalım, en başta köylülerin ve işçilerin yaşamının maddî koşulları üzerinde etki yapıyordu. Feodal angaryalar her gün daha çetin oluyordu, köy, ürünün sık sık kötü oluşu, salgın hayvan hastalıkları, ekilebilir toprakların ve otlakların kıtlığı yüzünden sürekli olarak açlık içindeydi. Köylülerin yoksul durumu, salgın hastalıklara, hastalığa yakalanma ve ölme oranlarının artmasına ve doğumların azalmasına neden oluyordu. Serflik, o çağın başlıca üretici gücü olan köy emekçilerini, kırıp geçiriyordu.

Koşulların gittikçe ağırlaşması, köylüleri, toprak sahiplerine karşı savaşımlarını şiddetlendirmeye itiyordu. Köylüler, senyörlere olan yükümlülüklerini ödemeyi, angaryaları yerine getirmeyi reddediyorlar, kaçıyorlar, senyörlere ait araziyi ateşe veriyorlar, senyörleri ve adamlarını öldürüyorlardı. 1826'dan 1861'e değin, 1.186 serf ayaklanması saptandı. Karışıklıklar, hemen hemen Rusya'nın bütün bölgelerine yayıldı. Kafkasya, Polonya vb. gibi çevredeki ulusal bölgelerde, bu hareket, halkların ulusal baskıya karşı savaşımıyla birleşip kaynaşıyordu. İşçiler, köylülerin savaşımını destekliyorlardı; çünkü onlar da yalnız patronların ve işletme müdürlerinin değil, toprak sahiplerinin de zor, şiddet ve keyfî yönetiminin etkisi altında bulunuyorlardı.

Rus köylüsü, toprak için ve özgürlük için, yani feodal bağımlılığın kaldırılması için savaşım veriyordu. Köylülerin bu hak iddiaları, Rusya'da, kapitalizmin gelişmesinin elverişli koşullarının yaratılmasına nesnel olarak kat-

kıda bulunuyordu. Köylü ve işçi isyanları, çarlık yönetimi tarafından acımasızca bastırılmaktaydı. Feodallerin çıkarlarını savunan feodal devletin yasaları, cezaevleri, ordusu ve siyaseti, yeni üretim ilişkilerinin ileri atılımını önlüyordu. Rusya'nın toplumsal ve iktisadî ilerlemesi, yeni üretim ilişkilerinin kurulup yerleşmesinde çıkarı olan toplumsal gücün yardımıyla ilerlemeyi önleyen engellerin yokedilmesini gerektiriyordu.

Bileşimi bakımından heterojen, yerel çıkarları bakımından da bölünmüş ve sınırlı olan köylü topluluğu, kendi isteklerini sağlama doğrultusunda bir devrimci savaşım verebilmek için güçlerini birleştirmek yeteneğinde değildi.

Yalnız işçi sınıfı, köylülere öncülük edebilirdi. Ama, o çağda, Rusya'da işçi sınıfı henüz oluşmamıştı.

Ülkenin kapitalist gelişmesinde çıkarı olan Rus burjuvazisi, iktisadî ve siyasal bakımdan henüz zayıftı. Büyük toprak sahipleri sınıfından gelmiş olan burjuvazinin önünde Batı Avrupa'daki burjuva devrimleri örneği vardı. Batı Avrupa'daki proletarya savaşımının yükselişini izliyor, bu yüzden de devrimi kuşkuyla karşılıyordu. Köylü savaşından korkan Rus burjuvaları, liberallerin sözcülüğü ile, toprak sahiplerini ve çarı, kapitalizme ödünler vermeye, devrimden sakınmak için köylüleri "bağımlılıktan kurtarmaya", toprak mülkiyetinin kaldırılmasına ve çarlık otokrasisinin kaldırılmasına razı etmeye çalışıyordu.

Serflik düzenindeki bunalımın ağırlaşması, Rusya'da, devrimci hareketin yeni bir aşamaya geçmesi sonucunu verdi. 1840-1860'ta, ilerici aydınlar, umutlarını paylaştıkları emekçi köylülerin sözcüsüydüler. Din adamları sınıfının alt katlarından, görevlilerden, küçük-burjuvaziden, tüccarlardan, köylülerden ve sınıf-dışı kalmış soylulardan (soylu olmayanlardan) gelen ilerici aydınlar, devrim-

ci demokratik düşünceleri öğretiyorlardı. Toprak köleliğinin barbarlık olduğunu belirtiyor ve anlatıyorlardı. Köylülerin isteklerini aşağıdaki programda formüle ediyorlardı: serfliğin bütünüyle ortadan kaldırılması, toprak sahibine hiç bir bedel vermeksizin köylülere toprak verilmesi. Devrimci demokratlar yukardan hazırlanan Rus köylülerinin "bağımlılıktan kurtarılması"nın köleci niteliğini ortaya koyuyor, eleştiriyorlardı. Bunlardan birçoğu, halkın, ancak, bir köylü devrimi yoluyla feodal toprak mülkiyetinin kaldırılması ve feodal toprak sahiplerinin iktidarının devrilmesiyle tatmin bulacağını kabul ediyorlardı.

O çağda Batı Avrupa'da, burjuva demokrasisinin devrimci ruhu külleniyordu. Batının örneğine bakarak devrimci Rus demokratları, kapitalizmin halka getirdiği yoksulluğu görmekteydiler. Onun için, bunların arasından bazıları, başlıca rolün proletaryaya düştüğü yeni devrimci gelişmenin yolunu anlamamış olanlar, ütopik bir "köylü sosyalizmi" teorisi ileri sürdüler. Köylü sosyalizmi, serfliğin niteliğini ortaya koyarak, kapitalist yönetimi eleştirerek ve reddederek, geri kalmış Rusya'nın "herkesin toprağa sahip olma hakkı" ve kendi kendini yönetmesi vb. özellikleriyle, o zaman Rusya'da mevcut olan köy komününün gelişmesi yoluyla doğrudan doğruya sosyalizme geçmesini istiyordu. "Köylü sosyalizmi"nin düşünceleri, devrimci köylülerin, eşitlik, feodal toprak mülkiyetinin kaldırılması, toprak beylerinin iktidarının devrilmesi eğilimlerini yansıtıyordu. Ama bu teorinin, bilimsel sosyalizmle ortak hiç bir yanı yoktu, çünkü, eski toplumsal ilişkilerin kalıntısı olan tam bir dağılıp bozulma halinde bulunan komünal köy topluluğunu kendine destek alıyordu. Sosyalizme ulaşmak için, Rusya'nın kapitalist gelişme aşamasından geçmesi gerekecekti.

Demokrat devrimciler, Herzen, Bielinski, Çernişevski,

Dobroliubov, serflikten ve çarlıktan bütün yürekleriyle nefret ediyorlar ve Rusya'da ilerici bütün insanları, otokrasiye karşı savaşıma çağrıyorlardı. Çernişevski, toprak köleliğinin bedelsiz kaldırılmasını, bütün toprakların köylülere parasız olarak verilmesini ve tam bir özgürlük istiyordu. Otokrasiyi ve toprak köleliğini yeren devrimci demokratlar, dernekler kurmaya başlamış olan ve soylu olmayan gençliğe devrimci bir bilinç verdiler. Devrimci demokratların ortaya attığı sloganlar, çarlık ile toprak sahipleri arasında hazırlanmakta olan anlaşmayı açığa vuruyordu. Çernişevski, köylüleri, çarlığa ve toprak köleliğine karşı başkaldırmaya çağırıyor, devrimcilere "Rusya'yı, baltayı eline almaya çağırınız" diyordu.

Rusya'daki demokratların kahramanca çabaları, savaşım halindeki köylüleri örgütlendirmeye ve yönetmeye yeterli değildi. Köylüler, toprak için ve özgürlük için amansız bir savaşım vermekteydi, ve bu da Rusya'da devrimci bir ortam olduğunu tanıtlıyordu. Ama, köylüler, siyasal bakımdan örgütlenmiş ve kölelik bağlarını koparacak durumda değillerdi. Bununla birlikte ,devrimci atılış, toprak sahiplerini, Rusya'da, toprak köleliğini kaldırmaya zorlayan en önemli nedenlerden biri oldu.

RUSYA'DA TOPRAK KÖLELİĞİNİN KALDIRILMASI

Yönetici sınıflar —soylular ve toprak sahipleri— ayakta tutmaya çalıştıkları düzenin, uçurumun kenarına gelmiş bulunduğunu görüyorlardı. Onu çıkarlarına en uygun biçimde değiştirmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. Birçok toprak sahibi, toprak köleliğinin kaldırılmasının iktisadî bakımdan zorunlu olduğunu kabul ediyordu. Köylü hareketinin yükselişi, serfliğin kaldırılması lehinde ağırlığı olan bir kanıttı. Bu sistemdeki bunalım, Rusya'nın burjuva devletlere (İngiltere, Fransa ve İtalya'ya) karşı yaptığı Kırım savaşındaki yenilgisiyle ça-

buklaştı; savaş sırasında, Rusya'nın iktisadî ve askerî geriliği günışığına çıktı. Savaş, ülkedeki toplumsal çelişkileri şiddetlendirdi. Köylülerin toprak ve özgürlük savaşımları sonucunda toprak köleliğinin kaldırılmasının kendilerine aşağıdan gelme bir zorlama ile kabul ettirilmesinden korkan toprak beyleri ve çar, erken davrandılar ve köleliğin kaldırılmasına feodaller için en iyi koşullarla razı oldular. 1861 reformu gereğince, köylüler hukuksal özgürlüğe kavuşuyorlardı ve yurttaşlık hakları (anlaşma yapma, ticaret, mülkiyet, meslek sahibi olma hakları) kendilerine yasal olarak veriliyordu. Reform, özü ve ruhu ile burjuva bir reformdu, çünkü köylü, özgür bir meta üreticisi haline geliyordu, bu da köylülüğün farklılaşması sürecini hızlandırıyor ve büyük çoğunluğunu iflâsa götürüyordu.

Toprak sahipleri, kendi iktisadî ve siyasal egemenliklerini sağlamlaştırmak istiyorlardı. Devlet çarkının gücüne dayanarak, reformun da yardımıyla, Rusya'da kapitalizmin gelişmesini dizginlemek ve feodal devlet düzenini sürdürmek istiyorlardı. Reform, köylüler tarafından işlenmiş bütün toprakların mülkiyetini onlara bırakıyordu. Köylülerin, ancak, sınırı sıkı bir biçimde saptanmış bir tarla satın almak hakkı vardı. Mülk sahipleri, en iyi toprakları kendilerine ayırıyorlardı. Toprağın bedeli ödeninceye değin, bu tarla, senyöre ait olmakta devam ediyordu. Toprağı işleyen köylü, tıpkı reformdan önceki gibi, bazı angaryalar yapmak zorundaydı. Toprağın bedeli, toprak sahibinin bunu bankaya yatırdığı zaman eski gelirlerine eşit bir faiz alabileceği biçimde hesaplanıyordu. Onun için toprak sahibi, bu toprağın geri alınışından ve köylülerin "kurtulmasından" hiç de zarar görmüyordu. Tersine, kazançlı çıkıyordu, çünkü, bedelin tutarı, tarlanın meta değerini çok aşıyordu. Gerçekte, köylüler, yalnız toprağı değil, özgürlüklerini de yeniden parayla satın alı-

yorlardı. Feodal devlet, köylülerin bağımlılıklardan kurtulmasını apaçık bir yağma haline çevirmişti.

Toprak yasası yanlıları, köylüleri, olanaklı olduğunca uzun zaman aynı durumda tutmak için var güçleriyle çalışıyorlardı. Toprağın tam satın alınmasından önce, köylü, senyörün polisvari buyruğu altında bulunuyordu, satın aldıktan sonra ise aynı toprak sahiplerinin temsilcisi olan çarlık yönetiminin emri altına giriyordu. Toprağın hukuksal sahibi olan köy komünal topluluğu da, köylünün iktisadî bağımsızlığını felce uğratıyordu; topluluğun rızası olmadıkça, köylü, tarlasından yararlanamıyor ya da köyden ayrılamıyordu.

1861 reformu, köylülerin feodallere karşı savaşımını daha da çetinleştirdi. Çarlık serfliğinin niteliğini kavrayamayan köylüler, çarın, kendilerine gerçek özgürlüğü verdiğini, ama toprak sahiplerinin çarın kararına karşı geldiklerini sanıyorlardı. Köylüler arasında reformun neden olduğu hayal kırıklığı, çarlık kararnamesinin toprak köleliğine karşı niteliği üstüne ortalıkta dolanan söylentiler, feodallere karşı yeni bir köylü hareketi dalgası doğurdu. Çar birlikleri, bu hareketleri gaddarca bastırdılar. Bu yıllarda, devrimci demokratlar (Ogarev, Mihaylov ve ötekiler) köylülere, çar hükümetinin reformu gerçekleştirirken çıkarına göre davrandığını, toprak beylerinin iradesini yerine getirdiğini anlatıyorlardı. Gençleri, demokratik özgürlüklerin verilmesi, toprağın kamulaştırılması ve toprağın köy komünal topluluğuna iadesini sağlamak için halk tarafından seçilen bir iktidarın otokrasinin yerini alması lehinde devrimci propaganda yapmak üzere, "halka" gitmeye çağırıyorlardı.

O çağda, Rus İmparatorluğu içinde bulunan Polonya'da 1863 ayaklanması, devrimci bir ortamın yaratılmış olduğunu gösterdi. Bu ayaklanma, ulusal kurtuluş savaşımıyla, Polonyalı, Beyaz Rus, Litvanyalı ve Ukraynalı

köylülerin toprak için ve toprak köleliğine karşı savaşımının birbirleriyle birleştiğini gösterdi. Çar hükümeti, ayaklanmayı acımasızca bastırdı, ama bazı ödünler vermek zorunda kaldı: toprak sahiplerinin kendilerine malettikleri toprakların Beyaz Rusya ve Litvanya köylülerine geri verilmesi, bu bölgelerde toprağı geri satın alma bedelinin düşürülmesi. Böylece, zorlu bir devrimci savaşımla, köylüler, durumlarında bir iyileşmeyi ve Rusya'da toprak köleliğinin daha köklü bir biçimde ortadan kaldırılmasını sağladılar.

Bununla birlikte, toprak köleliğinin kalıntıları, köylerde, kapitalizmin gelişmesini geciktirmeye devam ediyordu. Otokrasi ve feodal devlet yönetimi de, bu gelişmeyi engelliyordu.

1861 reformu, tarımın iktisadî geriliğinin temelini, yani yarı-köleci ekonominin ağır bastığı büyük toprak sahipleri yurtluklarını, muhafaza ediyordu. Reformdan sonra, köylülerin çektikleri toprak sıkıntısı, köylüleri, senyörlerden ekilebilir toprakları, çayırları, otlakları kiralamaya zorluyordu. Karşılık olarak da, mülk sahibinin toprağını işliyorlardı. Bunlar, yeni biçimler altında, eski kölelik yükümlülükleriydi. Eski düzenin kalıntılarından biri de, yarıcılık, köylünün, ürünün yarısını mülk sahibine verdiği sistemdi.

Köylülerin yarı-köle olarak sömürüsünden çok büyük gelirler sağlayan toprak sahipleri, yurtluklarının, kapitalist düzenlenmesine geçmekte acele etmiyorlardı.

Toprak köleliğinin kaldırılması, Rus köylüsünün, burjuva toplumu için tipik olan yeni sınıflar halinde tabakalaşmasına katkıda bulundu. Köyde meta ekonomisinin hızlı gelişmesi, köylerde toplumsal farklılaşmayı çabuklaştırdı ve belirginleştirdi. Bir kutupta, tarla sahibi olan, ama emek-gücünü satmak zorunda olan yoksul köylüler bulunuyordu. 80 yıllarının başlarında, yaklaşık ola-

rak, köylü ailelerinin yarısının, ya yalnızca bir tek atı vardı ya da hiç atı yoktu. Öteki kutupta, kulaklar, köylülerin % 20'ye yakın bir bölümünü içine alan köy burjuvazisi bulunuyordu. Bunlar, zengin çiftçilerdi, toprak sahiplerinden ve köylülerden toprak satın alıyor ve köy proletaryasının ücretli emeğinden yararlanıyorlardı. Orta köylüler, büyük bir kısmı yoksulluğa doğru giden, böylelikle de proleterya saflarını kabartan ara tabakayı oluşturuyordu. Bunlardan pek azı varlıklı köylüler arasında yer almayı başarıyorlardı.

Köylü katları arasında yarıklar gittikçe belirginleşiyordu. Kulaklar, köylülerin ekilebilir topraklarından %35-50'sini kendilerine malettiler. Kulak işletmeleri yapılıp genişliyor ve zenginleşiyordu. Ücretli tarım emekçileri kullanıyor, yeni yetiştirme yöntemleri uyguluyor ve tarım makinelerinden yararlanıyorlardı. Köylülerin büyük çoğunluğunun tarlaları durmadan küçülüyordu. Köylüler, toprak sahiplerinden toprak kiralıyorlar ve kapitalist bir bağımlılık altına giriyorlardı.

Rusya'da, tarım kapitalizmi, "Prusya yolu" denen bir yolu izledi. Prusya'da, toprak köleliğinin kaldırılışı sırasında, toprak sahipleri, köylülerin topraklarını ele geçirmişlerdi. Hemen hemen tümüyle topraksız kalan köylüler, toprak sahiplerinin yanında, tarım emekçisi olarak işe girmek ve kendilerine kalmış olan parselleri de kulaklara satmak zorunda kaldılar. Bu yol, toprak sahiplerinin iktisadî ve siyasal egemenliklerini uzun zaman için güven altına aldı.

Köylüler, devrimci yol için, büyük toprak mülklerinin paylaşılması için ve feodal yönetimin kalıntılarının tasfiyesi için savaşım veriyorlardı.

Tarımda kapitalizmin gelişmesini yavaşlatan toprak köleliği kalıntılarına karşın, Rusya, giderek ticaret çevresine sürüklenmekteydi. Kulakların ve toprak sahipleri-

nin işletmeleri, iç ve dış pazarlara metalar üreten girişimler haline geliyordu. Öte yandan, bu girişimler de daima daha çok sanayi eşyası istiyorlardı. Böylece makineli sanayi için bir iç pazar yaratılmış oluyordu.

1861 reformu, Rusya'nın, sanayi kapitalizmi çağına girişini çabuklaştırdı.

Köylülerin farklılaşması, zanaatçılık ile tarımın ayrılması, kentlerin büyümesi, demiryolları yapımı, büyük kapitalist sanayi için bir iç pazar yarattı. Sıkı bir şekilde demiryolu yapımına başlandı: reformu izleyen 20 yıl içinde, 20.000 kilometreden fazla demiryolu döşendi. Rus kapitalizmi, kendi ulusal pazarını kurabilmek için gerekli olan ulaşım yollarını sağladı. Birçok sınaî girişimin ortaya çıkıverdiği görüldü. Tekstil sanayii gibi ağır sanayi, metalürji, yakıt sanayii vb. gelişiyordu. Büyüme temposu bakımından Rusya, Batı Avrupa'nın birçok ülkesini geçti.

Rusya'da kapitalizmin gelişmesi, ülkenin merkezinde olduğu kadar sınır bölgelerinde de üretici güçlerde coşkun bir atılım yarattı. Yeni iktisadi düzen, toplum yapısında köklü değişiklikler oluşturdu: burjuvazi önem kazanıyor, proletarya da güçleniyordu.

ALTINCI BÖLÜM

19. YÜZYILDA İŞÇİ HAREKETİ VE MARKSİZMİN DOĞUŞU

1. İŞÇİ HAREKETİNİN BAŞLANGICI

PROLETARYANIN SINIF OLARAK ŞEKİLLENMESİ

Sanayi devriminin sonucunda, kapitalizm, yeni bir aşamaya, makineli üretim aşamasına girdi. Kapitalist üretim ilişkileri, yavaş yavaş toplum içinde egemen olmaya başlıyor ve işçi sınıfı (proletarya) ile burjuvazi arasındaki savaşım, yeni çağın başlıca içeriği haline geliyor.

Ama, kapitalist üretim ilişkilerinin zaferi, kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Yeni sınıfların, eski egemen sınıflara karşı siyasal ve iktisadî savaşımları döneminin, Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde 17. ve 18. yüzyıllar boyunca süren ve 19. yüzyılın birinci yarısında son bulan uzun bir dönemin sonucu oldu. Bu dönemin başlıca çizgisi, burjuvazinin iktidar savaşımıdır: iktidarı bir kez eli-

ne geçirdikten sonra, burjuvazi, iktisadî ve siyasal bakımdan egemen sınıf haline gelir.

18. yüzyılın sonunda, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında, makinecilikteki büyük ileri atılım, işçi sınıfında bir bilinçlenmeye yolaçıyor, işçi sınıfı kendi öz örgütlerini yaratıyor, kendi çıkarları için bağımsız bir savaşım başlatıyor ve kendi öz ideolojisini hazırlıyor. Başlangıçta, ve genel kural olarak, işçi sınıfı, burjuvazinin feodaliteye karşı ilerici savaşımını destekliyor; sonra özellikle siyasal iktidarın burjuvazi tarafından ele geçirilişinden sonra, sosyalist düzeni kurmak için burjuvaziye karşı savaşıma girişiyor. Bu savaşım, tarihin bütün akışını belirleyecektir.

Her ne kadar Avrupa'nın birçok ülkesinde burjuva devrimleri patlak verdiyse de, feodal düzenin kalıntıları, sınaî ilerlemeleri dizginliyordu. Nüfusun öteki tabakaları, en başta da işçi sınıfı tarafından desteklenen burjuvazi, bu feodal kalıntılara karşı savaşıma girişir. Yavaş yavaş işçi sınıfı siyasal yaşamda belirleyici bir rol oynamaya başlar; daha büyük bir tutarlılık ruhuyla savaşır ve demokrasi ister. Kendi niteliği gereği, işçi sınıfı en ilerici sınıftır: modern sanayie bağlıdır ve özel mülkiyete sahip değildir. Proletarya, insanın insan tarafından her türlü sömürüsüne karşı savaşır, çünkü, kendisi, kıyasıya sömürülmekte olup, hiç kimseyi sömürmemektedir. Üretim araçları özel mülkiyetinin kaldırılmasını ister.

Elbette ki işçi sınıfı, tarihsel özel görevinin ve görevlerinin hemen bilincine varmaz; başlangıçta, burjuvazinin manevî etkisi altında kalır, ama siyasal, iktisadî ve ideolojik savaşım sırasında gitgide bu etkiden kurtulur, ve kendi öz deneyimiyle, gerek kendi hakları ve gerek bütün halkın çıkarları için, bağımsız bir savaşımın zorunluluğuna inanır. Bu süreç, ülkeden ülkeye değişiklikler göstererek, ama her yerde aynı anlamı taşıyarak, 19. yüzyılın ilk yarısında gelişir.

İngiltere, kapitalist gelişme yoluna, öteki ülkelerden daha önce girdi. Ekonomik alanda feodal ilişkilerin pek çoğu çok erkenden kaldırılmış olduğu için, İngiltere'de, bir burjuva siyasal sistemi kurulabildi ve işçi hareketi kendini gösterdi.

O çağda İngiltere'de ortaya konan başlıca siyasal sorun, seçim sisteminin demokratlaştırılmasıydı. Yürürlükteki yasalara göre, parlamento seçimleri, nüfus sayısına göre nispî olarak değil, boyutları ve nüfusu farklı olan coğrafî bölgeler esasına göre yapılıyordu. Bundan şu sonuç çıkıyordu: parlamentoya, toprağa, sahip olanlar, toprak aristokratları, büyük sanayici ve bankerler seçiliyordu ve büyük kentlerle az nüfuslu yerler, eşit temsilci sayısına sahip oldukları için, kentlerden gelen milletvekilleri, parlamentoda azınlıkta kalıyorlardı. Feodalitenin siyasal alandaki kalıntısı olan bu temsil sistemi, sanayiin gelişmesini yavaşlatıyordu. Feodallerin çıkarlarının sözcüsü olan parlamento, 1815'te buğday fiyatını yükselten "Tahıl Yasaları"nı çıkardı. Toprak sahipleri için yararlı olan bu yasalar, açlıktan ölmemeleri için işçi ücretlerini artırmak zorunda kalan burjuvaziye zarar veriyordu; emekçilerin durumu ise, bu yasalarla, daha kötü oluyordu. 1819'da kabul edilen bir yasa, yünün İngiltere'ye girişini vergilendirdi. İngiltere sanayiinin en önemli kolu olan tekstil sanayii, bu vergilendirmeden zarar gördü.

Bu koşullar altında, radikal burjuvazi ve en enerjik temsilcileri, genel seçim istediler; daha ihtiyatlı olanlar, seçim sistemini değiştirmeye çalışıyorlardı: milletvekilleri, nüfusa göre, nispî olarak seçileceklerdi, ama oy verme hakkı, yalnız bir işçi ücretinin üzerinde geliri olanlara ve belirlenmiş bir zamandan beri belirli bir yerde oturanlara verilecekti. Burjuvazi, kendi siyasal örgütlerini kuruyor, gazetelerinin ve dergilerinin sayısını çoğaltı-

yor, bunlar aracılığıyla düşüncelerini göklere çıkarıyordu.

Bu arada, İngiltere işçi sınıfı, siyasal savaşıma katılıyordu. İngiltere'de işçi hareketi, 18. yüzyılın başında kendini ortaya koymuştu; bu hareket, 14-16 saatlik işgünü ve geniş ölçüde kullanılan kadın ve çocukların ücretlerinin indirilmesi yüzünden, işçilerin sık sık makineleri kırıp parçalaması biçiminde ifadesini buluyordu. İşçiler para cezaları ve haksız vergiler altında eziliyorlardı. Daha bir gün öncesine değin köylü ya da zanaatçı olan işçiler, makinelerin gereğini anlamıyorlar ve kendi korkunç durumlarından onları sorumlu tutuyorlardı. İngiltere'de ve daha sonra başka ülkelerde, işçiler makineleri kırıyor ve tesisleri yıkıyorlardı; bu, onların çok kötü olan yaşam koşullarını protesto ediş biçimiydi. İngiltere'de bu hareket, anlatıldığına göre, efsaneleşmiş olan bir işçinin, çalıştığı makineyi ilk tahrip eden ve böylelikle güya sömürüden kurtulacak olan Ludd'un adından dolayı, luddite adını almıştır. Hareket genişledi ve hükümet, ilkin (1782'-de) makine kıranları uzun bir süre hapse mahkûm eden bir yasa, daha sonra da bu suça ölüm cezası veren ikinci bir yasa (1813) kabul ederek, burjuvazinin yardımına koştu.

19. yüzyılın başında, işçiler, gittikçe daha kararlı olarak seçim reformu için, özellikle Londra, Manchester, Birmingham vb. gibi büyük sanayi merkezlerinde savaşım veriyorlar. İşçilerin katılması bu kampanyaya büyük bir güç verdi. Hareketin kendisini aşmasından korkan hükümet, 1832'de, parlamento seçimlerini değiştiren bir yasa çıkardı ve seçme hakkı, büyük gelire sahip olan herkese tanınıyordu, yani büyük burjuvazinin istemleri karşılanmış oluyordu. Bundan sonra liberal burjuvazinin en önemli kısmı, seçim reformu için savaşımı bıraktı ve inisiyatif, proletaryanın ve radikal burjuvazinin eline geçti.

Proletaryanın seçim sisteminde yapılacak değişiklikten kazanacağı hiç bir şey yoktu, bunun için işçiler burjuvaziden ayrılmaya ve kendi örgütlerini kurmaya başladılar. Böylece, 1836'da Londra İşçileri Derneği kuruldu. Dernek, ertesi yıl, bir seçim reformu programı sundu ki, bu **çart** adını aldı. Harekete de **çartizm** adı verildi ve radikal burjuvazinin temsilcilerini de içine aldı. **Çart** yayınlandı ve büyük mitinglerde tartışıldı. Hükümet, işçilerin de katılmalarını önlemek için gece mitinglerini yasakladı. Bununla birlikte hareket genişledi. 28 Mayıs 1838'de, Glasgow'da, 200.000'e yakın kişinin katıldığı bir miting yapıldı. Manchester'de de 400.000 kişilik bir miting oldu. Mitingler sırasında, Londra'da, 4 Şubat 1839'da toplanan ilk çartistler kongresine gidecek delegeler atanıyordu. Kongre, çartist hareketin yönetimini üzerine alacak bir Konvansiyon seçti. Ama, Konvansiyonda burjuva delegelerinin bulunuşu, Konvansiyonun çalışmasını güçleştiriyordu. Konvansiyon, "çart" için imza toplamak üzere bir kampanyaya girişti. Çart, aşağıdaki istemleri taşıyordu: gizli oyla genel seçim, seçim bölgeleri sınırlarının hakkaniyetle saptanıp belirtilmesi, parlamento üyelerinin adaylığı için seçim harcı ödeme zorunluluğunun kaldırılması, parlamentonun her yıl yenilenmesi, milletvekillerine ödenek verilmesi. Toplam olarak 1.280.000 imza toplandı, ama parlamento dilekçeyi geri çevirdi.

İlk dilekçenin başarısızlığa uğraması, işçilerin cesaretini kırmadı. Ama, burjuvazinin temsilcileri, hareketin yığınlara ulaştığını görerek onu bırakmayı yeğlediler, böylelikle de kendi gerçek sınıf niteliklerini ortaya koydular. Üstelik burjuva demokratik reform için savaşım vermekten de vazgeçtiler. O zamandan sonra çartizm, salt bir proletarya hareketi haline geldi. 1840'ta kurulan Çart İçin Ulusal Dernek, işçi örgütlerine özgü çizgileriyle ayırdedilir. Kendi tüzükleri, yürütme komitesi vardı, ve

üyeleri, düzenli olarak, ortak harcamaları karşılıyorlardı.

Dernek birçok toplumsal tezi kapsayan yeni bir Çart hazırladı. Özet olarak, Çart'ta, işçilerin korkunç yaşam koşullarından, emeğin köleci niteliğinden, siyasal despotizmden sözediliyordu. Yeni bir imza kampanyası açıldı, 3 milyondan fazla imza toplayan dilekçe, parlamentoya sunuldu ve yeniden reddedildi. O zaman ülke grevler dalgasıyla çalkandı ve 1847'de parlamento, 10 saatlik işgünü hakkında bir yasa çıkarmak zorunda kaldı.

FRANSA'DA İŞÇİ HAREKETİNİN BAŞLANGICI

Fransa'da burjuva devrimi, feodalitenin temellerini yıkmıştı, ama feodalite, iktisadî yaşamda olduğu kadar siyasal yaşamda da binlerce iz bırakmıştı. Siyasal bakımdan Fransa, daha geri bir ülkeydi: Napeléon'un yenilgisinden sonra mutlakiyet yeniden kurulmuştu. Kralın yetkisi, iki meclisli bir parlamentoyla sınırlandırılmıştı: kral tarafından atanan **pair**'ler meclisi yüksek meclis ile gelirleri 300 frankın altında olmayan, belirli bir yerde belirli bir süreden beri oturmakta olan yurttaşların seçtikleri milletvekilleri meclisi. Vekillere gelince, onların yıllık geliri, en az 1.000 franka çıkmalıydı. Bu, toprak sahiplerinin çıkarlarını savunmada kralla dayanışma halinde olan parlamentonun bileşimini belirliyordu. Kral ve parlamento, metalürji için kömür yapımında kullanılan odunun fiyatını yüksek tutuyordu, böylece de ağır sanayiin gelişmesini frenliyordu.

Fransız hükümeti, aynı zamanda, toprak reformuna da karşıydı. Sanayi düzeyi henüz yeterli olmadığından, tarım, ulusal ekonomide başlıca rolü oynuyordu. Ama yürürlükte olan tarım, bölünmüş küçük tarımdı, kapitalist çiftçilik yöntemleri, işlenen toprakların ancak ⅓'i üzerinde uygulanmaktaydı. Yarıcılık, yani toprağı kiralayan toprak sahibine ürünün yarısını vermek zorunda ol-

duğu biçim, tarımın gelişmesine engel oluyordu; çünkü, kiracı çiftçilerin verimi yükseltmekte ve tarımsal meta üretimini artırmakta hiç bir çıkarları yoktu. Ayrıca, hükümet, köylü işletmelerini çok ağır vergiler altında eziyordu.

Fransız ekonomisinin gelişmesi için, siyasal rejimi değiştirmek gerekiyordu. Sanayi burjuvazisinin ve proletaryanın istedikleri buydu. Fransız proletaryası despotizme ve baskıya karşı savaşım verirken iyi bilinçlenmişti ve mevcut rejime karşı etkin bir davranışa geçti. En bilinçli proleterler, radikal burjuvazi tarafından kurulan siyasal kulüplere üye oluyorlardı. Bu kulüplerde, ülkenin iç durumu tartışılıyor veyeni bir hükümet için program hazırlanıyordu. Bununla birlikte, radikal burjuvazi bile, ücretlerin artırılması, işgününün kısaltılması, konutların daha iyi duruma getirilmesi vb. sorunlarını incelemeyi reddediyordu. Bunun üzerine işçiler, kendi kulüplerini kurmaya, oralarda kendi işlerini görüşmeye, tartışmaya başladılar. Ama yalnızca tartışmayla yetinmiyorlardı. Çok güç maddî durumları yüzünden umutsuzluğa kapılmış olan işçiler, sık sık rejime ve patronlarına karşı başkaldırıyorlardı. Böylece, 1831'de, Lyon'da, işçiler, gösteriyaptılar ve ücretlerin artırılmasını istediler. Askerî birlikler, işçilere karşı silah kullandı. Bunun üzerine işçiler silahlarına sarıldılar ve kente egemen oldular. Ayaklanma kısa sürede bastırıldı, ama ertesi yıl, bu kez Paris işçileri başkaldırdılar ve 1833'te, Lyon'da, yeni bir proletarya isyanı oldu.

Lyon ayaklanmaları gösteriyordu ki, yeni bir siyasal güç, işçi sınıfı, tarih sahnesinde ortaya çıkmıştır. İşçiler, burjuvazinin çıkarlarının, proletaryanın çıkarlarına karşı olduğunu anlamaya başlıyorlardı.

Lyon ayaklanmalarından sonra, hükümet ,işçi örgütlerini yasaklayan bir yasa çıkardı. Bunun üzerine **işçiler,**

illegal örgütler kurdular. Paris'te "Mevsimler" adlı gizli derneğin 1839 sıralarında 5.000'e yakın üyesi vardı. Bu dernek yığınlara bağlı değildi, onun için yandaşları, 12 Mayıs 1839'da iktidarı ele geçirmeye kalkıştıkları zaman, ancak belediyeyi ve bir polis karakolunu almayı başarabildiler, sonra jandarmalar tarafından dağıtıldılar.

Fransız hükümeti, halka kendi istemlerini savunma hakkını tanımayı ısrarla reddediyordu. Yetkililerin yürüttükleri siyasetin uyandırdığı hoşnutsuzluk günden güne artıyordu. Fransa'da devrim olgunlaşıyordu.

DEVRİM-ÖNCESİ GÜNLERDE ALMANYA

1840 sıralarında Almanya, henüz burjuva devrimini yapmamıştı. Ülke, bağımsız devletler halinde ufak parçalara ayrılmıştı. Cermen Konfederasyonu, 34 Alman devletini ve 4 serbest kenti biçimsel olarak biraraya getiriyordu. Konfederasyonun en yüksek organı Bundestag'dı. Bundestag, pratik olarak hiç bir iktidara sahip değildi, çünkü, ne ordusu, ne adlî hakları, ne de dışarda diplomatik temsil yetkisi vardı. Bundestag'ın kararları ancak bütün devletlerin ve kentlerin başkanları tarafından onaylandıktan sonra, yasa gücü kazanıyorlardı. Başka deyişle, kapitalizmin gelişmesine temel hizmeti gören merkezî bir devlet, bir ulusal pazar henüz yoktu, ticaret ilişkileri Alman devletleri arasında gümrük duvarlarıyla karşılaşıyordu.

Bu koşullarda, kapitalizm, Almanya'da ancak büyük güçlükler pahasına ilerleyebilmekteydi. Ancak 1818-1834 arasında, 18 Alman devletini ve 23 milyonluk bir nüfusu içine alan bir gümrük birliği kuruluyor: Sanayi ve kentler ağır gelişiyorlar. Böylece, 1840'tan sonra, Almanya'nın en önemli oniki kentinin nüfusu ancak Paris'in nüfusunu biraz aşıyordu. 19. yüzyılın ortalarına doğru, Alman-

ya'da, sanayi devrimi ancak başlangıç evresindeydi.

Devrimi gerçekleştirmek, merkezî bir devlet kurmak ve iktidarı ele geçirmek işi, Alman burjuvazisine düşüyordu. Ama, korkak Alman burjuvazisi, dönüşümler yolunu izlemeyi yeğ tutuyordu.

İngiltere ve Fransa'dakinden oldukça sonra oluşan Almanya işçi sınıfı, 19. yüzyılın ortalarında savaşıma başladı. Kendi örgütlerini yaratmak için olanca gücüyle çalıştı ve kendi istemlerini ileri sürdü. Almanya'da ciddî bir polis rejimi olduğu için Alman işçileri, örgütlerini yabancı ülkelerde, rejimin daha demokratik olduğu İsviçre ve İngiltere'de kuruyorlar, işçi hareketini oralardan yönetmeye çalışıyorlardı. Bunlar arasında, "Almanya Halk Birliği"ni belirtelim, bu birlik de, ötekiler gibi, Alman devletleri işçilerine çok zayıf bir biçimde bağlıydı ve bu yüzden de işçi hareketinin yönetimini pratik olarak üzerine alamıyordu.

Aynı zamanda, işçiler, kendi haklarını desteklemek için, topluca mitingler yapmaya başlıyorlardı. Dayanılmaz iktisadî koşulların sonucu olarak, Silezya (Almanya'nın sanayi bakımından en gelişmiş bölgesi) işçileri, 1844'te, kapitalistlere karşı başkaldırdılar. Hükümet, derhal, sömürücülerin çıkarlarını savunmak için birlikler gönderdi.

19. yüzyılın ortalarına doğru, Alman sanayii, manüfaktürden makineli üretime geçiyor ve onun gelişmesi, artık feodal rejimin varlığını sürdürmesine bağlı kalıyor. Alman Konfederasyonu hükümeti, gerekli reformlara girişmek istemiyor, dolayısıyla devrim Almanya'da olgunlaşıyordu.

İŞÇİ SINIFININ SAVAŞIM BİÇİMLERİ

19. yüzyılda, işçiler, çıkarlarını savunmak için, mitingler, grevler ve silahlı savaşım gibi çeşitli yollara baş-

vurdular. Bunu yaparken farklı amaçlar, iktisadî ve siyasal amaçlar güdüyorlardı. Demek ki, işçi sınıfı savaşımının iki biçimi vardır: iktisadî çıkarları, yani yakın çıkarları için savaşım (ücretlerin artması, işgününün kısaltılması, işçi lojmanlarında normal koşullar vb.) ve siyasal savaşım, yani hükümetin ve mevcut rejimin siyasetini değiştirmek için savaşım. İşçiler, kendi örgütlerini, sendikaları ve çeşitli birlikleri kuruyorlar. Bu örgütlerin nitelikleri, etkinlikleri, yığınlarla bağlantıları, somut tarihsel koşullara, o ülkenin siyasal rejimine, işçi sınıfının savaşım deneyimine, yaşam koşullarına vb. bağlıdır.

Ama o çağın işçi hareketi tüm olarak kendiliğinden bir niteliğe sahipti. İşçiler dünya hakkında, toplum ve toplumun evrimi hakkında ve tarihsel rolleri hakkında ortak bilince varmamışlardı, kısaca ortak bir ideolojiden yoksundular. İşçiler, birbirlerinden ayrı, tek tek davranışlarda bulunuyorlardı ve onların eylemi, başarısızlığa mahkûmdu. Ama, hangi ülkede olursa olsun, işçilerin iktisadî durumu birbirinin aynıydı. İşçiler, toplumsal emeğin ürünlerine özel olarak sahip olma sistemini gereksiz ve zararlı gösteren yeni üretim biçiminin umuduyla doluydular. Onun için, işçi sınıfı, üretim alet ve araçlarının özel mülkiyetini korumaya canatan burjuvazinin ideolojisine taban tabana karşıt olan kendi ideolojisini koymak zorundaydı. Burjuva ideologları, kapitalist toplumu, toplumsal evrimin en yüksek aşaması olarak kabul ederler ve insanlığın özel mülkiyeti olmaksızın mevcut olabileceğini düşünemezler.

O halde, burjuvaziye karşı başarıyla savaşım verebilmek için, işçi sınıfı, kendi ideolojisini hazırlayıp geliştirmek, kendi tarihsel özel görevinin bilincine varmak zorundadır. Bu görev, kapitalist rejimin, iş aletlerinin ve üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine dayanan yeni bir rejimle, sosyalist rejimle yer değiştirmesi gereğinin

bilincinde olan işçi sınıfı ideologları tarafından gerçekleştirilebilir.

2. BİLİMSEL SOSYALİZMİN DOĞUŞU

ÜTOPİK SOSYALİZM

19. yüzyılın ortalarına değin işçiler, burjuva fikirlerin va da ütopik sosyalizmin etkisi altındaydılar. Ütopik sosyalizm, kapitalizmin ve işçi sınıfının doğuşu ile birlikte ortaya çıkmıştı. Her şeyden önce, işçi sınıfının baskıya ve sömürüye karşı protestosunu ve yeni, âdil bir rejimin kuruluşunu görmek dileğini ifade ediyordu. Sosyalizmin ve ütopik komünizmin ilk temsilcileri, Thomas Morus (1478-1535), Tommaso Campanella (1565-1639), François Emile Babeuf (1760-1798), Morelly vb., sömürü düzeninin ciddî bir eleştirisini yaptılar ve yeni âdil bir toplumun nasıl kurulması gerektiği hakkında bir sürü fikir ileri sürdüler. Onlara göre, bu yeni toplum, herkesin, iktisadî, siyasal, manevî; her alanda eşitliğini sağlamalıydı. Ama, ütopyacılar, temel soruna, bu yeni toplumun nasıl düzenleneceği konusuna yanıt veremiyorlardı. Genel olarak betimledikleri toplum, gerçek olmayan bir evrene yerleştirilmişti. Morus, toplumunu, uzakta bulunan bir Ütopi adasına yerleştiriyordu, ve o zamandan beri bu Ütopi sözcüğü, düşsel olan, gerçekleşemez olan her şeyin eşanlamı haline geldi.

19. yüzyılda, ütopik sosyalizm, Saint-Simon (1760-1825), Charles Fourier (1772-1837), Robert Owen (1771-1858) tarafından geliştirildi. Bu düşünürler, kapitalist toplumun çelişkilerini görüyorlardı ve haklı olarak, burjuva devrimi bayrağına yazılmış olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik isteklerinin burjuva devriminden sonra işçilere ne özgürlük, ne eşitlik, ne de kardeşlik getirdiği kanısındaydılar. Ütopik sosyalistler, kapitalizmi şiddetle yeriyor-

lar, kapitalizmin yaralarını ve kusurlarını deşip ortaya koyuyorlar, sömürüden ve toplumsal uzlaşmaz karşıtlıklardan arınmış yeni bir toplumsal düzen ülküsünü, kapitalizme karşı çıkarıyorlardı. 19. yüzyılın ütopik sosyalistleri, üretimin gelişmesini, emeğe göre paylaşmayı ve insanların temel gereksinmelerinin karşılanmasını, sosyalist ilkenin gerçekleşmesinin önemli bir etkeni sayıyorlardı. Hatta, kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçiş yolunu da önermeye çalıştılar. Örneğin, Fourier, düşman birliklerini bütünden ayırarak onlara tek tek dövüş düzenini ordusunda uygulayan Eski Yunan'ın askerî lideri Makedonyalı Filip'in fikrinden esinlenerek falanjlar kurmayı tasarlıyordu. Fourier'ye göre, yeni toplum, sosyalist ilkeleri uygulayacak olan 300-400 ailelik (1.500-1.600 kişilik) falanjlar halinde örgütlendirilmeliydi. Bunlar, öteki insanları da yeni bir toplum kurmak gereğine inandıracak örnekler olacaktı.

Fourier, yeni toplumun yapısı üzerine başlıca düşüncelerini açıkladığı bir kitap yayınladı; kendi isteğiyle sermayesini feda edecek "iyi" bir kapitalist, yeni toplumu kurmak için çalışmak isteyen şevkli kişiler bulmayı ve falanjın böylece doğacağını umuyordu. İsteyen herkesin, kendisini, evinde, herhangi bir gün, uygun bir saatte görmeye gelebileceğini ilân etti; ama hiç bir zaman, hiç kimse gelmedi. Fourier, düşüncesinin neden desteklenmemiş olduğunu anlamadan öldü. Saint-Simon ise, parasını yeni ilkelere göre örgütlenmiş bir derneğe yatırdı, ama kısa zamanda bu dernek, bir kapitalist girişimin içinde taşıdığı bütün çelişkilerle birlikte sıradan bir kapitalist girişime dönüştü.

Neden ütopik sosyalistler yenilgiye uğradılar? Çünkü toplumun, doğru bir bilimini henüz kuramamışlardı. Onların teorileri, büyük bir kısmıyla insanın niteliğinin değişmezliği, toplumsal yasaların çağlar boyunca değişmez-

liği gibi burjuva fikirlere dayanıyordu. Toplumsal yasaların, fizik yasalarına benzer olduğunu sanıyorlar ve insanların iyiler ve kötüler diye ayrıldıklarını kabul ederek, kapitalist ile işçi arasında bir ayrım yapmıyorlardı. Onlara göre, nasıl ki, doğada, aynı işaretli yükler birbirlerini iterler, karşıt işaretli yükler birbirlerini çekerlerse, toplumda da benzer zevkleri olan insanlar uyuşamazlar, oysa, ayrı zevkleri olanlar iyi anlaşırlar. Bu fizik yasalarının toplumun incelenmesine yanlış bir biçimde aktarılışı, yalnızca burjuva fikirlerin etkisinden değil, toplumsal bilimlerin olduğu kadar doğa bilimlerinin de o çağlarda düşük bir düzeyde bulunmasından, kapitalizmin ve işçi hareketinin az gelişmiş olmasından ileri geliyordu.

Ütopik sosyalistler, kapitalist toplumun gelişmesine hükmeden yasaları bulup çıkaramadılar ve yeni toplumu kurabilecek toplumsal gücü bulamadılar.

KLASİK ALMAN FELSEFESİ

19. yüzyılın ortalarında, toplumsal bilimler ve doğa bilimleri, bilimsel bir felsefe kurmaya, doğanın ve toplumun evriminin en genel yasaları üzerine bir öğreti yaratmaya elverecek, oldukça yüksek bir düzeye ulaşmıştı. Doğa bilimleri, evreni, hiç bir şeyin yaratmadığını, evrenin kendine özgü yasaları izleyerek evrim gösterdiğini ortaya koyuyordu. Böylece, fizikte, genel çekim yasası, maddenin sakınımı yasası bulunmuştu ki, bu yasaya göre, hiç bir şey kaybolmaz, hiç bir şey kendiliğinden yaratılmaz, şeyler ancak biçim değiştirir. Doğa bilimlerinin ilerlemesiyle, materyalizm ve diyalektik gelişti.

Diyalektik felsefeye büyük önem kazandıran Alman filozofu Ludwig Feuerbach (1804-1887) oldu. Bir diğer Alman filozofu Hegel (1770-1831) doğa ve toplum olgularının tahlilinde modern bilimlerce uygulanmış yöntemi genelleştirdi, ve sürekli evriminin ve oluşumunun içersin-

de düşünebilen herkese uygun olarak diyalektiği pek yüksek bir düzeye ulaştırdı.

Ama, ne Feuerbach, ne de Hegel, gerçekten bilimsel olan bir felsefe kurmayı başardılar. Örneğin Feuerbach, diyalektiği kabul etmiyordu, ve bunun için de bilim tarafından kullanılan bilgi yöntemini reddediyordu; idealist Hegel'e göre, diyalektiğin yasalarına göre değişmekte olan doğa ve toplum değil, bir Mutlak Fikir'di. Hegel, bundan başka, bu fikrin hareketini, Mutlak Fikir'in en üst ifadesi ve toplumun gelişme zirvesi saydığı meşrutî Prusya monarşisinin yaratılışıyla sınırlandırıyordu.

BURJUVA EKONOMİ POLİTİĞİ

Kapitalist üretim biçimi evrim gösterdikçe, yeni bir bilim, burjuvazinin elinde feodalizme karşı çevrilmiş bir silah olan ekonomi politik de gelişiyordu.

Burjuvazi, ilerici bir sınıf oldukça, kapitalist üretimin gelişmesinin bilimsel yasalarını öğrenmekte, sermayenin iktidarının kurulmasına engel olan feodal ilişkileri ortadan kaldırmakta yarar görüyordu. Kurucuları, İngiliz bilginleri William Petty (1623-1687), Adam Smith (1732-1790) ve David Ricardo (1772-1823) olan klasik burjuva ekonomi politiği, bu çağda ortaya çıkar.

Klasik ekonomi politik, önemli bir yasayı, belirli bir metaın imali için harcanan emek miktarı ile o metaın değeri arasındaki ilişki yasasını buldu, ve insanlar arasındaki ilişkilerin en önemli alanını, üretim ilişkilerinin bilimsel olarak incelenmesini ele aldı. Tarih, hukuk, estetik vb. gibi öteki toplumsal bilimler, bu gelişmeye koşut olarak ilerlemekteydi.

Ama toplumsal bilimler, idealizme boyanmıştı, toplum içinde, insanların eyleminin, en başta maddî etkenlerle, kendi iradelerinden bağımsız olarak oluşan üretim sistemi karşısındaki tutumlarıyla, yani belirli bir sınıfa

ait olmalarıyla belirlendiği olgusunu dikkate almıyorlardı. Bilginler, istesinler ya da istemesinler, burjuvaziye özgü durumlar üzerinde kalıyorlar, sınıfsız ve özel mülkiyetsiz bir toplumu düşünemiyorlardı.

Bilimsel bir dünya görüşü yaratmak için, insanlığın tarihi boyunca biriktirmiş olduğu bilgileri özümlemek ve bundan sonra kapitalist toplumun yasalarını ve çelişkilerini bulup çıkarmak, işçi sınıfının, yeni toplumun kuruluşunda oynaması gereken rolü doğru olarak anlamak gerekiyordu. Marx ve Engels, işçi sınıfının ideologları, bu dünya anlayışının yaratıcıları oldular.

KARL MARX (1818-1883) VE FRİEDRİCH ENGELS (1820-1895)

Karl Marx, 5 Mayıs 1818'de, Almanya'nın en gelişmiş bölgelerinden biri olan Rhin eyaletinin Trèves kentinde doğdu. Babası tanınmış bir avukat, ilerici bir adamdı. Berlin Üniversitesini bitirdikten sonra, 1842'de, Marx, Gazette Rhénane adında ilerici bir burjuva gazetesine katıldı ve kısa zamanda gazetenin başyazarı oldu. Yazılarında, Almanya'daki feodal rejime karşı, hükümetin istibdat siyasetine karşı çıkıyordu. Aynı zamanda, Marx, özenle, felsefe, hukuk, ekonomi politik okuyordu ve yavaş yavaş mevcut düzeni değiştirmede demokratik reformlar için savaşım vermenin yeterli olmadığı, bütün burjuva rejimini değiştirmek, bir yenisini, insanoğluna daha iyi bir rejimi kurmak gerektiği inancına vardı. Aynı şekilde anladı ki, yeni rejimin yapısına bilimsel bir temel bulmak ve yeni bir dünya anlayışı hazırlamak, kurmak, kaçınılmaz bir şeydir.

Friedrich Engels de, 1820'de gene aynı Rhin eyaletinde, bir sanayici ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1842'de, üniversiteyi bitirdikten sonra, babasına ait olan bir firmada pratik staj görmek üzere, İngiltere'ye gitti İn-

giltere'de çartist harekete girdi; bu, onun yaşamında bir dönüm noktası oldu; İngiltere kadar evrim göstermiş bir ülkede işçilerin neden bu denli yoksulluk içinde yaşadıkları sorusuna bir yanıt aramaya koyuldu. Ekonomi politiği, felsefeyi ve diğer bilimleri canla-başla incelemeye başladı ve Marx'ın elde ettiği sonuçlara vardı.

1844'te, Marx ve Engels karşılaştılar ve görüşlerinin her konuda birbirine uyduğunu gördüler. Ve Marx'ın ölümüne değin, sıkı bir işbirliği halinde bilimsel bir dünya görüşünün temellerini attılar. **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı, İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu, Kutsal Aile, Alman İdeolojisi** vb. gibi yapıtları kaleme aldılar. Bu kitaplarda, onların gelecekteki felsefesinin başlıca fikirleri, taslak halinde belirtiliyordu. 1846'ya doğru, daha sonra marksizm adını alan öğretileri ortaya çıkıyordu. 1847'de, toplumun evrimi, proletaryanın rolü konusundaki fikirlerini, komünist dünya anlayışı açısından ortaya koydukları **Komünist Parti Manifestosu**'nu yazdılar.

Bundan sonra, marksizm, kurucuları tarafından olduğu kadar, onların öğretilileri tarafından da geliştirildi ve yetkinleştirildi; bu öğretililerden biri de, Rus proleter devriminin lideri Lenin oldu. Marksizm, ideolojik kaynakları İngiliz ekonomiği politiği, Alman felsefesi ve Fransız ütopik sosyalizmi olan, uyumlu bir öğreti durumuna geldi. Marx ve Engels, bu kaynaklardan en iyi öğeleri çekip çıkardılar, onlara işlenmiş, geliştirilmiş bir biçim verdiler ve bu temel üzerinde bilimsel bir dünya görüşü, işçi sınıfının ideolojisini yarattılar. Bu üç kaynağa uygun düşen marksizmi oluşturan üç öğe şunlardır.

DİYALEKTİK VE TARİHSEL MATERYALİZM

Diyalektik materyalizm, marksizmin teorik dayanağıdır. Doğanın ve insan bilincinin en genel yasalarının

günışığına çıkarılışıdır. Diyalektik materyalizme göre, doğa, kimse tarafından yaratılmadı, her zaman vardı ve sonsuza değin de varolacaktır; bilinç, doğanın evriminin ürünüdür, yüksek bir düzeyde düzenlenmiş maddenin ürünüdür. Bunun için, diyalektik materyalizm, tutarlı materyalist bir tutumu benimser. Aynı zamanda, maddenin ve bilincin gelişmesini diyalektik bir biçimde, yani onların evrimi ve sürekli değişmeleri açısından ele alır. Diyalektik mateyarlizm, ilk kez olarak, tüm maddeyi yöneten yasaları bularak, diyalektiği materyalizmle birleştirdi.

Marksizm, maddenin evriminin genel yasalarını, tarihsel materyalizm tarafından formüle edilen toplumun özel yasalarıyla birleştirdi. Toplum, doğanın bir bölümü olduğuna göre, diyalektik materyalizmin açıkladığı en genel doğa yasalarına bağımlı olur. Böylece, toplum, yasalarına uygun olarak evrim gösterir ve durmaksızın değişir. Doğanın geri kalan bölümünden şu bakımdan ayrılır ki, toplum, yaşantısını sürdürebilmek için maddî malları üretmek zorundadır. Şu halde, üretimin gelişmesinin bağımlı olduğu yasalar, toplumun evriminin temelini oluşturur. Bu sonuç, genel olarak, doğa hakkındaki materyalist görüşe uygundur, çünkü toplumun evrimini belirleyen şeyin bilinç değil, maddî üretim olduğunu ortaya koyar. Tersine, bilinç, hangi biçimde olursa olsun, (bütün biçimleriyle) üretim düzeyine uygun olarak gelişir. Hukuk, din, ahlâk, estetik, felsefe vb. ile ilgili bütün fikirlerin, ve bunların karşılığı olan kurumların —devlet, din— açılıp gelişmesi, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, toplumun yapısını ve örgütlenişini de belirleyen üretim düzeyine bağlıdır.

MARKSİST EKONOMİ POLİTİK

Diyalektik ve tarihsel materyalizm, marksizmin bi-

rinci bölümüdür. Marksizmi oluşturan bölümlerden ikincisi ise, ekonomi politik, toplum yaşamının temeli olan toplumsal üretimin ve ürünlerin üleştirilmesinin yasalarının bilimidir. Ekonomi politik, tarihsel materyalizmin bulunduğu toplumsal evrimin temel yasalarından başlayarak, üretici güçler düzeyinin ve bu güçlerin niteliğinin toplumdaki üretim ilişkilerini, özellikle, üretim alet ve araçlarının mülkiyet biçimlerini, ve bunlarla üretim süresince yeralan çeşitli insan grupları arasında kurulan ilişkileri, imal edilen ürünleri maledinme ve bunların üleştirilmesi biçimini nasıl belirlediğini gösterir.

İlkel topluluğun üretimine, ürünün, topluluğun bütün üyeleri arasında eşit olarak üleştirildiği aşiret mülkiyet biçimi tekabül eder. Madenî aletlerin ortaya çıkmasıyla, ürünün bir bölümünün kafa emekçilerine ayrılmasının gerekli kıldığı üretim araç ve aletlerinin özel mülkiyeti kuruluyor. Özel mülkiyet, toplumu, sahip-olanlarla, sahip-olmayanlar olarak uzlaşmaz karşıt sınıflara bölüyor; sahip-olanlar, sahip-olmayanların emeğinin ürününe elkoyuyorlar, böylece insanın insan tarafından sömürülmesi doğuyor. Üretimin ilerlemesiyle özel mülkiyet biçimleri değişiklikler gösteriyor; önce köleci mülkiyet, sonra feodal, daha sonra da kapitalist mülkiyet biçimleri kuruluyor. Bunlara bağlı olarak sömürü biçimleri de değişik oluyor. Marx, kapitalist toplumun tahliline özel bir özen gösterdi ve kapitalist toplumun sömürücü niteliğini ortaya koydu, bu da, kendisinden önce gelen ve kapitalist düzeni öven burjuva iktisatçılarının yapamadıkları bir şeydi.

BİLİMSEL SOSYALİZM TEORİSİ

Marksizmi oluşturan üçüncü bölüm, sosyalist öğreti, ekonomi politiğe sıkı sıkıya bağlıdır. Ekonomi politik gösterdi ki, makine çağında, üretimin toplumsal niteliği,

artık, ürünlere özel olarak sahip olma biçimine uygun düşmüyordu. Kapitalizm, varlığını sürdürmeye devam ediyor ve tıpkı köleci ve feodal rejimlerde olduğu gibi yavaş yavaş toplumsal evrime bir fren oluyor. Üretimin toplumsal niteliğine uygun düşen sosyalist düzen, kapitalizmin yerini almalıdır.

Kapitalist toplumun tahlilinden hareket ederek, Marx ve Engels, proletaryanın, yeni bir toplum yaratmakta herkesten çok çıkarı olduğunu, şu ya da bu biçimde —bu, tarihsel somut koşullara bağlı olacaktır— burjuvazinin yerine kendi iktidarını kurmak zorunda kalacağını buldular. İşçi sınıfı, üretim araçlarının özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyeti koyacak, geniş emekçi yığınlarının desteğiyle, kademe kademe, kol işi ile kafa işi arasındaki, kent ile köy arasındaki vb. karşıtlığın ortadan kalkacağı toplumu kuracaktır.

3. AVRUPA'DA 1848-1849 DEVRİMLERİ

Komünist Parti Manifestosu, Avrupa'da, devrimci ortamın olgunlaşmakta olduğu, işçi sınıfının siyasal savaşıma giriştiği bir zamanda ortaya çıktı.

Avrupa ülkelerinin çoğu için devrimin ortak bir amacı vardı: kapitalizmin gelişmesini önleyen feodal ve mutlakiyetçi rejimlerin kaldırılması. Bununla birlikte, bazı ülkelerde, 1848-1849 devrimci hareketi, özel amaçlar izledi. 1789-1794 devrimi sırasında feodalitenin ve mutlakiyetin yıkılmış olduğu Fransa'da, 1848-1849 devriminin nesnel görevi, malî aristokrasinin iktidarını devirmek, burjuva sınıfının iktidarını kurmaktan ibaretti. Almanya ve İtalya'da devrimin başlıca amacı, ülkenin parçalanmış durumuna son vermek, ulusal bir devlet kurmakta. İtalya, aynı zamanda, ülkenin kuzeyini Avusturya boyunduruğundan kurtarmalıydı. Avusturya'da ise devrim, Habsburglar monarşisini düşürmek ve halkları ulusal boyun-

duruktan kurtarmak amacını güdüyordu.

Fransa'da, siyasal iktidar, demokratik özgürlüklerin tanınması, feodal kalıntıların temizlenmesi sorunlarını çözümlememişti. Guizot hükümeti, burjuva demokratik reformlar yapmayı inatla reddediyordu. Şubat 1848'de yapılacak olan bir siyasal toplantı, hükümet tarafından yasaklandı. Bu, bardağı taşıran damla oldu. Paris sokaklarında barikatlar kuruldu. Bu kez, hükümet birlikleri, yenilgiye uğradılar, çünkü bu birliklerin saflarında hizmet eden burjuvaziden çıkmış unsurlar halkın yanında yeraldılar. Kral Louis Philippe, önce Guizot'u görevden almak, sonra da kendisi hükümdarlıktan çekilmek zorunda kaldı.

Yeni kurulan burjuva hükümetinde, burjuvazinin temsilcilerinden başka, iktidarı barikatlarda kazanmış olan işçi temsilcileri de yer aldı. Artık, halk yığınları yalnız seçim haklarını değil, bir "sosyal cumhuriyet" kurulmasını da istiyorlardı. Luxembourg komisyonu adı verilen, iş sorunlarıyla görevli bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun başkanı Louis Blanc, işçilerin ve köylülerin yaşam koşullarını düzeltmeyi amaçlayan birçok proje, özellikle tarım kolonileri ve kooperatif tipinde üretim birlikleri kurma projesi, işçiler için kreşler ve yıkanma yerleri olan konut yapımı projesi vb. hazırladı. Aynı komisyon, işçiler ile patronlar arasındaki anlaşmazlıkları düzene koymaya çalıştı.

Luxembourg komisyonunun kuruluşu, geçici hükümetin burjuva çoğunluğunun, devrimci Paris proletaryasına verdiği bir ödündü. Halk yığınlarının sürekli baskısıyla, hükümet, 28 şubatta, işsizler için ulusal atelyelerin kurulması hakkında, 2 mayısta da işgününün bir saat kısaltılması hakkında bir karar yayınladı. Her ne kadar geçici hükümet, burjuvaziye eğilim gösteriyor, onu hoş tutuyorduysa da (yükümlülüğü işçilere düşen eski

vergilerin hemen hepsi oldukları gibi kaldı, oysa büyük burjuvazi bundan bağışık tutuldu ve 16 martta köylüler üzerindeki vergi % 45 oranında artırıldı), işçilerin varlığı, burjuvaziyi çok kaygılandırıyordu. Bunun içindir ki, burjuvazinin temsilcileri, yapısı bakımından daha gerici olacağı umuduyla, olanaklı olan en kısa zamanda, Kurucu Meclis seçimlerinin yapılmasını istiyorlardı. Bu umut, bir o kadar da, geçici hükümetin, işçilerin kendi temsilcilerini seçmelerine engel olmak için elinden geleni yapmış olan seçimleri düzenlemekle görevli eski devlet aygıtını yerinde bırakmış olmasına dayanıyordu.

Paris'te, ilerici işçiler, seçimleri (daha iyi hazırlanabilmek için) daha sonraya ertelemek ve geçici hükümeti yeniden düzenlemek gereğini çok iyi anlıyorlardı. Burjuvazinin temsilcileri, sözde bir "komünist komplosu"nu ileri sürerek, orta tabakaları ve köylüleri yıldırmaya bakıyorlardı. Komünistlerin fikirlerini kasıtlı olarak başka türlü gösteriyorlar, ve onların bütün servetlerin ortaklığı fikriyle yalnız üretim alet ve araçlarının değil, kişisel eşyanın da (ortak besin, kadınların ortak oluşu vb.) ortaklığından yana olduklarını iddia ediyorlardı. İşçiler üzerinde yapılan doğrudan doğruya baskı ile birlikte, bu kasıtlı kampanya yüzünden, 880 milletvekilinden oluşan Kurucu Meclise işçilerin ancak 18 temsilcisi seçildi.

Sonuçta Kurucu Meclis, büyük kapitalistlerin vergiye tâbi tutulması, hükümetin eylemlerini denetlemek için bir komite kurulması, birliklerin Paris'ten geri çekilmesi, işsizlere ve muhtaç durumda olanlara yardım edilmesi gibi işçilerin istemlerine bir yanıt vermedi. Luxembourg komisyonu dağıldı, işçi kulüpleri kapandı, ulusal atelyeler çalışmayı durdurdular. Burjuvazi, en enerjik işçilerin çalıştıkları bu atelyelerden kurtulmak istiyordu. 22 haziranda ulusal atelyelerin kapanışından sonra, 25 yaşından aşağı olanların orduda görev almaları gerekeceği, daha

yaşlı olanların ise teraslama işlerinde kullanılmak üzere taşraya gönderilecekleri duyuruldu.

Hükümet, böylece, gerçek niyetini açığa vurmuş oldu ve işçiler, haklarını silahla savunmaya karar verdiler. Ancak dört gün süren isyan, gaddarca bastırıldı: 25.000 kişi tutuklandı. İsyancılar tek merkezden yönetilmiyorlardı, köylülerle ve öteki kentlerin işçileriyle hemen hemen bağlantıları yoktu, oysa burjuvazi yanlılarından toplanmış olan ordu, tamamıyla hükümetten yanaydı. İsyancılar, 40-45 bin kişiydiler, hükümet birlikleri ise 300.000 kişi. Bu, proletarya ile burjuvazi arasındaki ilk iç savaş oldu.

Haziran ayaklanmasının bastırılmasından sonra gericilik ayaklandı; gazetelerin yayımından alınan vergi artırıldı, bu, demokratik unsurları, kendi basın organlarını yayınlamaktan alıkoyuyordu; demokratların toplandıkları kulüpler, yetkililer tarafından sıkı bir şekilde denetleniyordu; işgününün kısaltılması hakkındaki karar yürürlükten kaldırıldı, borçlarını ödemeyenlerin hapsedilmesine başlandı.

12 kasımda, yeni Anayasa ilân edildi. Biçimsel olarak başlıca demokratik özgürlükler: söz, basın, toplantı vb. özgürlükleri tanınıyordu, ama bu özgürlükler pratikte epeyce kısıtlanmıştı. Pek geniş yetkileri, hakları olan, özellikle bakanları ve ordunun yüksek rütbeli subaylarını atama hakkını elinde bulunduran eylemlerinden dolayı parlamentoya hesap vermek zorunda bulunmayan bir cumhurbaşkanlığı görevi ortaya çıkarıldı. Burjuvazi, cumhurbaşkanı ile iktidarı sıkı sıkı elinde tutuyordu.

20 Aralık 1848'de, ilk cumhurbaşkanı seçildi; bu Louis Bonaparte'tı. İşe başlar başlamaz devrim sırasında kendilerine görev verilmiş olan demokratları devlet aygıtından uzaklaştırmakta ivedi davrandı. 1849 karışıklıklarından sonra, demokratik unsurlar, hükümetin geri-

ci siyasetine karşı çıktıkları zaman, Yasama Meclisi, seçim hakkı için üç yıllık oturma yükümlülüğü ve daha başka sınırlamalar getirdi; bunların sonucunda, yaklaşık olarak, üç milyon işçi seçim hakkından yoksun kaldı. Yasama Meclisi, uyumsuz ve tutarsız bir meclisti. Ağır yenilgisinden sonra proletarya, toplumsal eyleme etkin olarak katılacak güçte değildi artık. Birbirine hasım olan burjuva gruplaşmaları, demokratlara karşı birleşmişlerdi ve demokratlar da ayrıca kendi örgütlerini kurmuşlardı.

1 Aralık 1851'i 2 aralığa bağlayan gece, Louis Bonaparte, kendisini Fransa.nın biricik naibi ilân etti, Yasama Meclisinin dağıtıldığını bildirdi ve Paris için sıkıyönetim kararı çıkarttı. İşçi sınıfı gösterilerine bir çare bulmak için Louis Bonaparte, hükümet darbesi günü, başkentin tehlikeli olabilecek noktalarını birliklere işgal ettirdi. Bu şekilde, birbirinden kopuk, tek tek karşı koyma girişimleri kolaylıkla bastırıldı. Yasama Meclisi, ancak Louis Bonaparte'ın görevinden alındığını ve adalete teslim edildiğini duyurabildi.

Böylece, iktidarı, büyük burjuvazinin ellerine teslim eden ve burjuva demokratik reformlar sorununu askıda bırakan devrim, son buldu.

1848-1849'da, Avrupa'nın başka ülkelerinde de devrimler patlak verdi: Almanya, Avusturya, İtalya, Polonya ve Macaristan'da. Bu devrimlerin hepsi bastırıldı ve bu ülkelerdeki somut işlerden hiç biri sonuna vardırılmadı. Bununla birlikte, 1848 devrim savaşımı boşa gitmedi. Bunu izleyen devrimci savaşımlar, birçok ülkede, feodal ilişkileri ve kalıntıları parçalayıp dağıttılar, kapitalizmin sağlamlaşmasına ve gelişmesine katkıda bulundular, proletaryanın bilincinin ve örgütlenme ruhunun yükselmesine yardım ettiler.

Bu çağın bütün devrimlerinde, halk yığınları, kesin

bir rol oynadılar. İşçi sınıfı da devrimlerde etkin bir varlık gösterdi. 1848'de, devrimler tarihinde, ilk kez olmak üzere, işçi sınıfı kendi özel siyasal ve iktisadî istemleriyle müdahalede bulundu, ilk kez olarak kendisini feodaliteye olduğu gibi, burjuva düzenine karşı da ayrı bir sınıf olarak ortaya koydu.

1848-1849 devrimlerinin başarısızlığının başlıca nedeni, devrime yalnız halk hareketini kendi amaçlarına kullanmak için katılan liberal burjuvazinin ihanetinde yatar. Devrim sırasında, işçi sınıfının eyleminden korkuya kapılan burjuvazi, monarşiyle, askerî gericilikle uzlaştı ve halka ihanet etti.

4. İŞÇİLERİN ULUSLARARASI İLK ÖRGÜTLERİ ENTERNASYONAL

Devrimin, Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da yenilgisini bir gericilik çağı izledi. Ama işçi sınıfı, artık eskisi gibi bilinçsiz ve örgütsüz değildi ve artık her fırsatta kendisine ihanet eden burjuvaziye hizmet etmek istemiyordu. Proletaryanın önderleri Marx ve Engels ve yandaşları, 1848 Devriminin başarısızlığından çok ciddî dersler çıkardılar. Proletaryanın pratik savaşımı **Komünist Parti Manifestosu**'nda yazılı teorik sonucu doğruladı; bütün ülkelerin işçileri birleşmeliydiler.

Marx ve Engels, 1847'de kurulan Komünistler Birliğinden hareketle, işçilerin ilk enternasyonal derneğini, Enternasyonali (28 Eylül 1864) yarattılar. Emekçilerin Enternasyonal Derneğinin ("Enternasyonal"in ilk adı), Marx tarafından kaleme alınan açılış konuşması ve tüzüğü, marksizmin, işçi sınıfı ve onun başlıca görevi konusundaki başlangıç tezlerini içine alıyordu: herkesin çabasıyla siyasal iktidarın ele geçirilmesi ve yeni bir toplumun kurulması. Enternasyonal, demokratik merkeziyetçilik ilkelerine, yani bütün organlarının aşa-

ğıdan yukarıya doğru seçilebilmesi, ve aşağıdaki organların yukardakilere bağımlı olması ilkelerine dayanıyordu. Enternasyonal, Enternasyonalin bir tek çizgisini uygulayacak olan ulusal kesimlere bölünmüştü.

Daha ilk adımlarını atar atmaz, Enternasyonal, yararlılığını işçilere tanıtladı: bir ülkede, bir grev başlasa, öteki ülkeler işçileri grevcileri destekliyorlar, grev bozucuların müdahalesini önlüyorlardı vb.. Halkların, Enternasyonale karşı ilgisi gittikçe artıyordu.

Bununla birlikte, Enternasyonal, bir sürü güçlükle karşılaşıyordu: işçi hareketine katılanların pek çoğu, bilimsel sosyalizmi anlamıyor, küçük-burçuva teorilerin etkisi altında kalıyorlardı. Bunun gibi, Proudhon'un ve Lassalle'ın, burjuvaziye karşı yalnızca iktisadî savaşımı öneren öğretileri, işçiler arasında çok tutulmaktaydı. Marx ve Engels gösterdiler ki, işçi sınıfının yalnızca iktisadî savaşımı, işçilerin durumunda köklü bir değişiklik yapmayan geçici başarılara varabilir, ve sömürüyü ortadan kaldırmaz. İşçi sınıfının iktidarı ve özel mülkiyetin kaldırılması, işçilerin ve bütün emekçilerin kapitalist baskıdan kurtulmalarına giden biricik yoldur. Marx, işçilerin iktisadî savaşımının önemini hiç de küçümsemiyordu, tam tersine, bu savaşımın, proletaryanın sınıf savaşımını oluşturan öğelerden biri olduğunu söylüyordu; Marx, Batıda iddia edildiği gibi, yalnız şiddet yoluyla yapılan devrimlerden yana değildi, demokratik özgürlükler mevcut olduğu zaman, işçi sınıfının barışçıl yoldan da iktidara gelebileceğini kabul ediyordu. Marx'ın Enternasyonaldeki yandaşları, elbette ki, sendikalarla ve başka işçi örgütleriyle sıkı ilişki kurmaya var güçleriyle çalışıyorlardı.

Enternasyonalin önemi büyüktür. Sosyalizm ile işçi hareketini kaynaştırmaya, proletarya için kurtuluş savaşımında bir tek taktik yaratmaya yardımcı olmuştur.

Zamanımızdaki işçi hareketinin temellerinden biri, proleter enternasyonalizmidir.

Enternasyonal çerçevesi içinde, marksizm, sosyalizmin bağrındaki bütün küçük-burjuva akımlara üstün geldi. Enternasyonal, ulusal devletlerde, yığınların sosyalist işçi partilerinin oluşumunu hazırladı.

5. PARİS KOMÜNÜ

FRANSIZ—ALMAN SAVAŞI

Gerici mutlakiyet rejimi, Fransa'da, daha uzun zaman süremezdi, çünkü 1848 Devriminin ortaya koyduğu burjuva demokratik reformların başlıca sorunlarının çözümlenmesini engelliyordu. İmparator Napoléon III, ülkeyi yönetmekte hiç bir yeteneği olmadığını gösterdi. Yandaşlarının sayısı gittikçe azalıyordu ve ülkede, yavaş yavaş bütün desteğini yitiriyordu. 1869 parlamento seçimlerinde, yandaşları 4.500.000 oy topladılar, muhalifleri ise ancak bundan bir milyon eksik oy aldılar. Hoşnutsuzluk dalgasının yükselmesini hisseden, yeni bir devrimden korkan Napoléon, yığınların dikkatini, iç durumdan başka yöne çekmek için Prusya'ya karşı bir serüvenci savaşa atıldı.

19 Haziran 1870'te İmparator, Prusya'ya savaş açtı. Ordu, askerî harekâta iyi hazırlanmış değildi, askerler ve subayların bir kısmı savaşmak istemiyorlardı. Fransızlar yenilgi üstüne yenilgiye uğramışlardı. 2 eylülde, başında İmparator olmak üzere, bütün Fransız ordusu, Sedan'da tutsak düştü. Haber, Paris'e ulaştığı zaman öfkelenmiş halk yığınları sokağa döküldüler, Yasama Meclisini bastılar ve hükümeti devirdiler. Ama burjuvazi, bu hükümet darbesinden yarar sağladı, şatafatla "Ulusal Savunma Hükümeti" adı verilen yeni bir hükümet kuruldu, başına da General Trochu getirildi. İşçiler de, kendi ör-

gütlerini oluşturmaya başladılar, bu örgütlerin temsilcileri, Enternasyonalin Paris şubelerinin lokallerinde toplantılar ve bu toplantılarda merkezî bir komitenin yönetimi altında, Paris'in yirmi yönetim bölgesinde genel güvenlik komiteleri kurmaya karar verdiler. Merkez Komitesi, Paris'in savunmasını örgütlendirmeyi hükümete vaadetti, ve aynı zamanda kendi çalışma programını sundu: halkın yığın halinde silahlandırılması, polisin dağıtılması, derhal komün seçimlerinin yapılması.

O çağda, herkes, Komünü değişik biçimlerde düşünüyordu: bazıları, bunun, Paris'in kendi-kendini yöneten bir belediye organı olacağını sanıyordu; bazıları, Komüne daha büyük bir önem veriyor ve onu bütün ülkeyi kaplayan yeni bir iktidar organı gibi görüyordu. Hükümet, Paris'in devrimci işçilerine, seçimle gelmiş kendi iktidar organlarına sahip olma olanağını vermemek gerektiğini gözönünde bulunduruyor, her çareye başvurarak Komün seçimlerine karşı çıkıyordu. Bununla birlikte, yönetim bölgelerinde, bir ulusal muhafız örgütü kurulmasına yetki verdi. Halk, "yurdun savunması" parolasına hemen karşılık verdi ve Paris'in yirmi yönetim bölgesinde kurulan ulusal muhafız taburlarında görev almaya başladı. Bu şekilde işçiler silah sağladılar, ve ulusal muhafız taburlarının sayısı, hükümetin tahminlerini pek çok aştı.

18 eylülde, Prusya ordusu, Paris'e yaklaştı ve Paris'i kuşattı. İşçiler tahkimatlar üzerinde yiğitçe savaşıyorlardı. Bununla birlikte, hükümetin, onların silah yapımını artırmak, kiraları, fiyatları düşürmek, iaşeyi düzeltmek vb. yolundaki isteklerini yerine getirmek istemediğini görüyorlardı. İşçiler, hükümetin, Komün seçimlerinin hazırlanmasına, istemeye istemeye razı olduğunu ve ülkeye ihanet ettiğini anlıyorlardı. Bu durum, 30-31 ekimde, Metz kalesi gibi büyük bir ordunun savunduğu birinci

sınıf bir yapının teslimi sırasında iyice belli oldu. Bir işçi gösterisi, isteklerini sunmak üzere, hükümetin toplandığı binaya doğru yöneldi. Ama bu, kendiliğinden ortaya çıkan bir gösteriydi ve hükümet bunu çabucak bastırdı ve gösteriye katılanların çoğunu tutukladı.

Proletaryanın eylemi, hükümetin siyasetinde değişiklik yapmadı: Trochu, istediği gibi davranmakta serbest olmak ve devrimci proletaryaya karşı durabilmek için en kısa zamanda Almanlarla anlaşmaya çalıştı. Cephede, yenilgiye mahkûm kışkırtıcı bir saldırıya girişti, sonra, Ocak 1871'de Alman komutanları ile karşılaşmak üzere acele Versailles'a hareket etti. Almanlar, büyük bir savaş tazminatı, Alsace ve Lorraine'in Almanya'ya bırakılması ve hemen Millet Meclisi seçimlerinin yapılması isteklerini ileri sürdüler..

Seçim hazırlıkları başladığı zaman, Paris işçilerine karşı bütün Fransız basınında bir karaçalma kampanyası ortaya atıldı. Seçimlerde İmparatorluğun eski yönetim usulü kullanıldı. Böylelikle de Millet Meclisinin bileşimi, gerici bir nitelikte oldu. 17 şubatta, Thiers, hükümetin başına geçti. 26 şubatta Almanlarla barış antlaşmasını imzaladı. Almanların koşullarına uygun olarak, Alman birlikleri, Paris'in bazı mahallelerini işgal ediyor ve savaş tazminatının bir bölümünün ödenmesine değin burada kalıyordu.

PARİS'TE İKTİDAR İŞÇİLERİN ELİNE GEÇİYOR

Parisli işçiler, en başta da ulusal muhafızlar, durumu öğrendikleri zaman, Almanların işgal edecekleri bölgelerdeki topları işçi mahallelerine geçirmeye karar verdiler. O sıralarda, ulusal muhafızlar iyi örgütlenmişti, Merkez Komitesi vardı, ve bir ulusal muhafız federasyonu kurulmuştu. 18 martta, Thiers kendisine sadık kalan birliklerin yardımıyla, topları, ulusal muhafızların elin-

den almaya kalkışınca, işçiler sokağa çıktılar ve karşı koydular. Pratik olarak, iktidarı, ulusal muhafızların merkez komitesi elinde tutuyordu. 18 martı 19 marta bağlayan gece, ulusal muhafız merkez komitesi, hükümetin muhalefetine karşın, Komün için seçim yapılmasına karar verdi. Bu, yeni bir iktidar, proletaryanın iktidarı demekti.

Ulusal muhafız merkez komitesi, programını hazırladı: Komün (belediye) seçimleri, öteki kentlerin belediyeleri ile bağ kurma, bütün görevlilerin seçimle gelmesi, polisin ve burjuvaziye bağlı düzenli ordunun dağıtılması, meslekî eğitim, ücretli emeğin ve yoksulluğun tasfiyesi. 28 martta seçilen Komün, bu programı uygulamaya başladı.

Seçmenlerin aşağıyukarı yarısı seçimlere katıldılar. Bu, yeni iktidarın sınıf niteliğine tanıklık ediyordu: burjuva mahalleleri seçimleri boykot ederken, işçi mahalleleri büyük bir eylem örneği gösteriyorlardı. 86 kişi seçildi, ama bunların arasından bir bölümü seçildikleri görevi üzerlerine almayı reddettiler. Komünde 28 işçi, 8 memur, 29 çeşitli meslek temsilcisi (gazeteci vb.) oturuma katılıyordu; 21 kişi blankiciydi, (siyasal iktidarın, en bilinçli işçiler tarafından, işçi yığınlarına çağrıda bulunmaksızın, ele geçirilmesinden yana), 20 kişi de küçük-burjuva iktisatçısı Proudhon'un yandaşı.

KOMÜN TARAFINDAN ALINAN ÖNLEMLER

İktidarı eline geçirdikten sonra Komün, eski burjuva devlet makinesini yıktı, onun yerine kendi iktidar organlarını koydu. Polis dağıtıldı, bakanlıkların yerini komisyonlar aldı, silahlı halkı temsil eden ulusal muhafızlar, sürekli ordunun yerine geçti. Komün, bir dizi toplumsal önlem de aldı: patronları tarafından terkedilen işyerleri işçilere bırakıldı, fırıncıların gece çalışmaları

yasaklandı, görevliler kalifiye işçi gibi ücret alıyorlardı, boş konutlar en çok gereksinmesi olan ailelerin emrine veriliyordu vb..

Thiers, Paris'te doğmuş olan yeni hükümeti devirmek üzere önlemler almakta pek ivedi davrandı. Hükümete sadık kalmış olan bütün birlikleri ve bütün görevlileri Paris'ten Versailles'a çağırdı ve Alman şansölyesi Bismarck'tan Versailles'daki birliklerin sayısını artırmak yetkisini elde etti.

Versailles hazırlıklarını öğrenen Komün, Fransa'nın hainlerine karşı savaşa girmeye karar verdi. Ama çok geç kalınmıştı: Versailles birlikleri takviye edilmiş oldukları için, ulusal muhafızların 2-4 nisan saldırısı püskürtüldü. 6 nisanda, Versailles ordusunun toplanması tamamlanmıştı. Komünden hiç haberi olmayan eski Fransız savaş tutsaklarını ve düzenli ordunun birçok taşra taburlarını bu orduya kattılar. Çok sayıda topçu ve atlı kuvvetler getirildi. Thiers, saldırıya geçti.

Paris'in direnişi, Komünün düşüş tarihi 28 Mayıs 1871'e değin sürdü.

PARİS KOMÜNÜNÜN YENİLGİSİNİN NEDENLERİ

Komünün yenilgisinin başlıca nedenlerinden biri, o çağda, koşulların proletarya devrimi için henüz olgunlaşmamış olmasında aranmalıdır; kapitalizm, evrimine devam ediyordu; işçi sınıfı, iktidarı ele almaya henüz hazır değildi. Paris Komünü, sosyalizmi kurmak parolasını bile ortaya atmamıştı. İşçi sınıfının başında, yeni iktidarın kuruluşunun esas sorunlarının pek çoğu hakkında, aralarında bir görüş birliğine varmamış olan çeşitli partilerin temsilcileri bulunuyordu. Böylece, prudoncular, özellikle iktisadî sorunlarla ilgileniyor, merkezî bir proleter devlet gücü oluşturmayı gereksiz buluyorlardı. Blankiciler, yığınların örgütlenmesine ve onların iktisadî ge-

reksinmelerine fazla önem vermiyorlardı. Birlik halinde bir proletarya partisinin bulunmayışı, Komünün başarısızlığının en önemli nedenlerinden biri oldu. Komünün ileri gelen kişileri arasında, hiç biri, Marx ve Engels öğretisini derinliğine anlamıyordu, toplumun evrimi ve sınıf savaşımı yasalarına göre yollarını saptayamıyorlardı, birçoğu ise birbirine karşıt olan sınıflar arasında "işbirliği"ni övüyorlardı.

Komün, köylülük ile bir birlik kurmayı bilemedi. Yanılgıları, düşüşünü hızlandırdı. Ulusal muhafız merkez komitesi, hasımlarını ezmeden önce seçimlere gitmekte ivedi davranmıştı, Paris birliklerinin hareket etmelerine izin verdi, tam bir kargaşalık hüküm sürdüğü anda, Versailles üzerine yürümedi. Komün, Fransa Bankasını kamulaştırmadı, bu yüzden de maddî bakımdan çok güç bir duruma düştü, taşra ile sağlam bağlar kurmadı ve tarım sorunuyla ilgilenmedi. Komün, burjuvazinin karşısında yalnız kalmıştı.

PARİS KOMÜNÜNÜN TARİHSEL ÖNEMİ

Komün, proletaryanın siyasal iktidarı ilk ele geçirmeye kalkışması olarak, proletarya diktatörlüğünün kuruluşunun ilk deneyimi olarak, insanların anısında yaşayacak. İnsanlığı, insanın insan tarafından sömürüsünden kurtarmaya canatan çağımızın en iyi devrimcileri, Komün deneyimini özümlemişlerdir. Onun sonuçlarını tahlil ederken, Marx, Paris Komününün, proletarya devrimi sırasında burjuva devlet makinesini yıkmayı ve yerine, kaçınılmaz olarak; bir komünist partisinin önderliğinde proletarya diktatörlüğünü koymayı gösterdiğini ve onun deneyimi sayesinde, gelecekte, proletarya devriminin başarı sağlayacağını söylüyordu.

Paris Komünü, 19. yüzyıl işçi sınıfı savaşımının en yüksek noktası oldu.

YEDİNCİ BÖLÜM
SÖMÜRGE SİSTEMİ

1. SÖMÜRGE İMPARATORLUKLARININ KURULUŞU

SERMAYENİN İLKEL BİRİKİMİ DÖNEMİNDE SÖMÜRGE SİYASETİ

Sömürgeler her ne kadar antikçağda da varolduysa da sömürgecilik, gerçek anlamıyla, ancak kapitalizmde ve özellikle bu ekonomik ve toplumsal rejimin gelişmesinin son aşamasına, emperyalizme girdiği dönem sırasında açılıp gelişmiştir. Sömürgecilik, tarihsel sınırlara sahiptir ve dünyada kapitalizmin hegemonyası ile aynı zamanda yokolmaya mahkûmdur.

Sömürgeciliğin tarihi, üç aşamaya ayrılır. Birinci aşama, sermayenin ilkel birikim dönemidir. İkinci aşama, kapitalizmin tekel-öncesi dönemine karşılık düşer, ve üçüncüsü, emperyalizme. Sermayenin ilkel birikimi çağında Avrupalı büyük devletlerin sömürge siyaseti, bir-

çok ülkenin fethi ve yağmalanmasıyla, bu ülkeler halklarının insanlığa sığmaz bir biçimde sömürülmesiyle, ve Asya, Afrika ve Amerika ülkeleri ile yapılan ticaret üzerinde Avrupalı tüccarların tekel kurmasıyla açıklanabilir. Bu yüzden, muazzam zenginlikler, altın, gümüş, değerli eşya şeklinde, Avrupa'ya aktı. Bu, meta—para ilişkilerinin gelişmesini, muazzam meblağların özel kişiler elinde birikmesini kolaylaştırdı, bu da kapitalist üretimin önemli bir başlangıcını oluşturdu.

İSPANYA VE PORTEKİZ FETİHLERİ

İspanya ve Portekiz, kapitalizmin şafağında büyük sömürge imparatorlukları oluşturdular. Daha Araplara karşı savaş döneminde, Portekizliler, Afrika'nın kuzey kıyılarına çıkmıştır ve 1415 yılında Ceuta kentini ele geçirmişlerdi. Ceuta kenti, sonradan Portekizlilerin deniz ticaret üssü ve sömürge fetihlerinin hareket noktası haline geldi. 15. yüzyılın ikinci yarısında, Portekiz denizcileri, Afrika'da, Yeşil Burnu, Gine Kıyılarını (Altın Sahilleri), Umut Burnunu, Afrika'yı dolanan Hindistan denizyolunu bulmuşlardı. Bunlar, basit keşif seferleri değildi ve hiç de saf amaçlar izlemiyorlardı. Yeni keşfedilen topraklar üzerinde, Portekizliler, yerel halkla yapılan ticarî değişimlerin merkezi haline gelen ve sömürgeciler için askerî dayanak noktaları niteliğini kazanan ticaret acenteleri kurdular. 16. yüzyılın ilk yirmibeş yılında, Portekizliler, Hindistan'ın batı kıyıları ve doğu kıyılarının bir kısmı ile Malaka üzerinde kesin bir denetim kurdular. (Kızıl Denizin Hint Okyanusu üzerindeki ağzında) Aden'i, (İran körfezinde) Hürmüz'ü ele geçirdikten sonra, Portekizliler, Kızıl Deniz üzerinde İskenderiye ve Suriye; Mezopotamya üzerinde Hindistan geleneksel ticaret yollarını kapadılar. Ayrıca, Sonde takımadalarının önemli bir parçasına, Endonezya'ya ve Brezilya'ya sahip olan Portekiz-

liler, böylece, geniş bir sömürge imparatorluğu oluşturuyorlardı.

İspanyol sömürge imparatorluğu da aynı zamanda kuruldu. İmparatorluğun başlangıcı, Kolomb'un Bahama, Haiti, Küba adalarını ve Güney Amerika kıyılarını bulduğu 1492 tarihine değin uzanır. İspanyollar, yeni bulunan topraklarda, hemen kanlı saldırı savaşlarına başladılar. Hintlileri hıristiyanlaştırmak bahanesiyle, İspanyollar, haraca ve ikiyüzlülüğe başvurarak, yeni topraklarda gittikçe daha derinlere iniyorlardı. 1519'da, Fernando Cortez, nispeten küçük sayılabilecek bir birlikle, Azteklerin egemenliğinde bulunan geniş ve zengin Meksika topraklarını ele geçirdi. Bundan sonra, İspanyollar, Maya devletini bozguna uğrattılar, Meksika ve Orta Amerika yaylasındaki öteki halkların ve aşiretlerin direncini kırdılar.

1532-1535'te, zalim ve kaba Francisco Pizarro'nun komutasındaki başka bir İspanyol birliği, İnka devletine baskın yaptı. Zaferin kazanılmasında, silahların ve atların da yardımı oldu. Meksika'da olduğu gibi, burada da, yeni gelenler, amaçlarına ulaşmak için yalan ve ikiyüzlülükten yararlanıyorlardı. İspanyollar ile İnkalar arasındaki savaş, onyıllar boyu sürdü. Güney Amerika'nın, Orta Amerika'nın öteki toprakları ve Kuzey Amerika'nın bir kısmı, kısa zamanda, İspanyol fatihlerinin egemenliği altına girdi. Yalnız, daha önce, Portekizliler tarafından işgal edilmiş olan Brezilya ile istilâcıların Arokan aşiretleri birliğinin uzun ve çözülmez direnciyle karşılaştıkları Şili'nin bir kısmı, bunun dışında kalıyordu.

Sömürgeci fetihler, halkların yağmalanması, soyulması ile birlikte yürüyordu. İnka naibi Atahualpa ve Aztek naibi Moktuzuma, büyük zenginlikler sundular. İspanyollar, antik mezarları yerlerinden kaldırıyor, tapınakları yıkıyor, gözkamaştırıcı sanat yapıtlarını harap

ediyor, altınları, değerli taşları ve gümüşü alıp götürüyorlardı. İstilâcılar, bu toprakların sakinlerini yerlerinden ediyorlar, ya köle yapıyorlar, ya da kendi mülklerinde, plantasyonlarında ve madenlerinde çalışmaya zorluyorlardı. İnanılmayacak ölçüde ağır sömürü biçimleri, Hintli halkın sayısının birdenbire azalması sonucunu verdi. Yalnızca İspanyol egemenliği altındaki Bolivya'nın gümüş madenlerinde, sekiz milyon kadar Hintli, kırılıp yokoldu. İşte bu durumdur ki, sömürgecileri, umutsuz bir köleliğe mahkûm Afrikalı zencileri buraya getirmeye zorladı.

Portekizlilerin sömürgeleştirme yöntemleri daha az gaddar olmadı. Arap, Hintli ve Çinlilerin gemilerini batırıyor ve soyuyorlardı. Acentelerinden ve ellerinde bulunan adalardan yola çıkarak, aşiretler üzerine çullanıyorlar ve onları, kendilerine baharat ve başka değerli tropikal ürünler bağışlamaya, armağan etmeye zorluyorlardı, ve sonra Portekiz tüccarları bunları akılalmayacak kadar yüksek fiyatlarla Avrupa pazarlarında satıyorlardı. Yerlilerle Portekizlilerin "ticaret"i kaba bir aldatmacaya dayanıyordu. İncik, boncuk ve değersiz eşya karşılığında kendilerine çok büyük kârlar sağlayan gerçekten çok büyük değerde metalar elde ediyorlardı.

İspanyol ve Portekiz sömürgeciliğinin bütün bu oluntuları (altın ve gümüş madenlerinin bulunması, Asya, Afrika ve Amerika halkları tarafından biriktirilmiş zenginliklerin yağma edilmesi, yerli halkların topraklarından edilmesi ve köleleştirilmesi, zencilerin köleliği, değişimlerin dengesizliği), sermayenin ilkel birikiminin temelini oluşturur. Kapitalist üretim çağının şafağı böyle başladı.

AVRUPA DEVLETLERİ ARASINDA SÖMÜRGE YARIŞI

İspanya ve Portekiz, ilk sömürge imparatorlukları oldular. Sömürgeler ve deniz ticareti uğruna, bu iki ülke

arasında, ateşli bir yarışma başladı. Açık çarpışmaları önlemek için 1529'da, bir anlaşmaya varıldı; bu anlaşma, bir kutuptan ötekine, dünyanın iki parçaya ayrılmasını öngörüyordu: biri İspanyolların, öteki ise Portekizlilerin emrinde olacaktı. Bu, dünyanın ilk sömürgeci bölünüşü oldu. Ama bölüşme, iki ülke arasındaki çelişkileri pek de azaltmadı. Başka istilâcılar da, Hollanda, İngiltere ve Fransa ortaya çıktılar.

17. yüzyılda Hollanda, İspanya ve Portekiz'i arka plana iterek sömürgeci büyük güçlerden biri haline geliyor. Daha 16. yüzyılın sonunda, Hollandalı tüccar fatihler, Hindistan'a burunlarını sokuyorlar. 1602'de, Doğu Hindistan Şirketi (ki, 1798'e kadar yaşamıştır), kurulmuştu; Hint Okyanusu ve Pasifik üzerindeki ticaret tekelinden yararlanıyordu. Hollandalı tüccarlar ve onların paralı askerleri, Endonezya halkına boyuneğdirerek bu tropikal ülkenin zenginliklerini sömürüyordu. "Gereksiz" nüfusu adalardan sürdüler, piyasasını yüksek tutmak için bir yığın değerli ürünü yaktılar.

1621'de, Hollandalılar, Amerika kıtası üzerindeki işlemleri üzerine alan Batı Hindistan Şirketini kurdular.

17. yüzyılın ortalarında, Hollandalılar, Portekizlileri, Güney Afrika'dan attılar ve kendi sömürgeleri Kap Bölgesini kurdular. 1656'da, Portekizlileri, Seylan'dan kovuyorlardı. Bununla birlikte, Hollanda'nın, sınaî olmaktan çok ticarî bir anıklık ve eğilimi vardı, onun için de kendisine karşı çıkan sanayici İngiltere karşısında yenildi. İngiliz-Hollanda savaşlarından sonra, İngiliz birlikleri, Kuzey Amerika'dan, Hollandalıların ayaklarını kaydırdılar. Sömürgeci yükselişinde İngiltere, eski sömürgeci devletler ile, İspanyol ve Portekizliler ile karşı karşıya geliyordu. Hükümetlerinin onayı ile İngiliz gemileri Avrupa'dan Amerika'ya gitmekte olan İspanyol deniz filolarına saldırıyor, soyuyorlardı. İngiliz-İspanyol rekabeti, 1588'-

de, İngiliz filosu tarafından parçalanan Yenilmez Armada'nın yenilgisi sırasında en yüksek noktasına ulaştı. İngiltere, kısa zamanda, denizlerin efendisi haline geldi. Ama bu tumturaklı ad'a genç İngiliz burjuvazisinin gereksinmesi yoktu. Denizlerin efendiliği, karada hüküm sürmeye hizmet etmeliydi. 17. yüzyılda, İngiltere, 12. yüzyılın ikinci yarısında başlamış olan İrlanda'nın fethini tamamlıyordu. İngiltere'nin sömürgeci siyaseti, 18. yüzyılın 30 yıllarından başlayarak özellikle saldırgan oluyor. Sömürge savaşları, öteki halkları ezme konusunda, rakipleri uzaklaştırmayı hedef tutan açığa vurulmuş soygun savaşlarıydı. İngilizler için, başlıca rakip, kapitalist ilişkilerin hızla gelişmekte olduğu Fransa'ydı.

Fransa, sömürge imparatorluğunu, 17. ve 18. yüzyıllarda yarattı. Kanada'yı, Çin-Hindi'ni ve Hindistan topraklarının bir kısmını ele geçirdi. Aynı şekilde, Doğu Hindistan ve Senegal Şirketlerini ve başka şirketleri kurdu, bunlar aracılığıyla fetihlerini gerçekleştiriyordu.

Boyuneğdirdiği ülkeleri, metropolün (anayurdun) bir tarım uzantısı haline dönüştürmek için, İngiliz sömürgecileri, bu ülkelerin halklarını yoksulluğa, geriliğe ve ekonomik durgunluğa sürüklüyorlardı. İspanya ile savaştan sonra İngilizler, Batı Hindistan sömürgelerini genişlettiler ve Florida'ya girdiler. 18. yüzyılın ortalarındaki savaşlar (1740-1748 Avusturya tahtı yüzünden çıkan savaş ve 1756-1763 yedi yıl savaşı) İngiltere'ye yeni sömürgeler sağladı: Kanada'da Fransız sömürgesinin ve Hindistan'da yeni toprakların alınması. Hindistan'daki işgaller, Fransızların ve öteki rakiplerin dışarı atılması, aslında, 1660'ta kurulmuş olan Doğu Hindistan İngiliz Şirketi tarafından gerçekleştirilmiş oldu. Kalleşlik, zalimlik ve doymakbilmez bir açgözlülükte, bu şirket, İspanyol fatihlerinden hiç de farklı değildi. Böylece, Bengal'in ele geçirilişi, Bengal hazinelerinin yağma edilmesi, bü-

yük ganimetlerin kaldırılması bütün halka çok ağır vergilerin yüklenmesi ile birlikte yürütüldü. Şirket, büyük ölçüde, köle emeğinden yararlanıyor, Hintli dokumacıları İngilizler hesabına parasız çalışmaya zorluyordu. Afyon plantasyonlarında Hintli köylülerin zoraki çalıştırılmasına girişiyordu. Bunun sonucu olarak, 1770'te, Bengal'de korkunç bir kıtlık oldu ve bu kıtlık sırasında yedi milyon Hintli öldü. Genç İngiliz kapitalizmi, Hindistan'ın öteki bölgelerinde de aynı gaddarlıkla hareket ediyordu.

Doğu ve Batı Hindistan Şirketlerinin şu özelliği vardı ki, özel şirket oldukları halde, devletten kuvvetli bir destek görüyorlardı. Ordular ve savaş filoları, bu şirketlerin çalışmalarını, silah gücüyle güven altına alıyordu. Zamanla, bu şirketler, geçmişte olduğu gibi, özel sermayenin çıkarlarını koruyan birer hükümet kurumu haline dönüştüler.

Köle ticareti, Avrupalı sömürgecilerin başlıca "uğraşları"ndan biri oldu. Hollandalıların, Endonezya'da, ailelerinden kaçırılan çocukların çile çektikleri gizli özel hapisaneleri vardı; bu çocuklar büyüdükten sonra köle olarak satılıyorlardı. Afrika, esas olarak, Amerika'ya satılan köleleri avlamak için en gözde yer haline geldi.

SÖMÜRGELERDE SERMAYENİN İLKEL BİRİKİMİ

Sömürge fetihleri dönemi, ilkel birikim sürecinin önemli bir yanını oluşturması yönünden, bizi ilgilendiriyor. Bununla birlikte, sömürgelerdeki ilkel birikim süreci Avrupa'daki aynı süreçten temelden ayrılıyordu.

İlkin, yağma edilen ürünler metropole ihraç ediliyor, ancak orada sermayeye çevriliyordu. Böylece, sömürge imparatorluklarının kuruluşu, esas olarak, genellikle sınaî üretime yatırım yapan ticaret şirketlerinin ellerinde toplanan büyük sermayelerin Avrupa'ya gelişini kolaylaştırıyordu.

İkinci olarak, Hindistan topraklarının İngilizler, Endonezya topraklarının Hollandalılar, Güney Amerika topraklarının ise İspanyollar tarafından geniş parçalar halinde zoralımı, bağımlı ülkelerde kapitalist ilişkilerin ortaya çıkışını ve gelişmesini güçleştiriyordu. Sömürgeciler, kabilesel (**tribale**), köleci ve feodal sömürü yöntemlerini sürdürdüler ve hatta bunları ağırlaştırdılar, bu da, milyonlarca insanın canına maloldu. Bengal'de, 1770 kıtlığı, nüfusun üçte-birini götürdü. İspanyol keşişlerinin ve Las Casas'ın tanıklığına göre, İspanyolların gelişi sırasında Jamaika ve Porta-Rico adalarında, yaklaşık olarak 600.000 Hintli vardı. 33 yıl sonra, bunların sayıları, ancak 400 kadardı. Hintli nüfus, İspanyollar tarafından istilâ edilen bölgelerde korkunç bir oranda azaldı.

Üçüncü olarak, ilkel birikim döneminde, sömürgelerin çoğunluğunda komünal emeğin, köle ya da serf emeğinin yerini ücretli emek almadı, bu da büyük bir iktisadî gerileme anlamına geliyordu.

İLKEL BİRİKİM DÖNEMİNDE SÖMÜRGE SİYASETİNİN BİLANÇOSU

Esas sonuç şudur ki, yağma, soygun, köle alım-satımı, ulus topluluklarının ve kabilelerin kırımı, savaşlar, yerli kölelerin ve serflerin zoraki çalıştırılması, sermayenin, sömürgecilerin elinde hızla birikmesini kolaylaştırdı. Sömürgeler sistemi, henüz ortaya çıkmış olan manüfaktürlere bir pazar sağlayarak, ticarete yararlı oldu.

Büyük coğrafî keşifler yapılır yapılmaz, bir dünya pazarı oluşmaya başlıyor; işte, bu dönemin başlıca sonuçlarından biri budur. 18. yüzyılda, dünya pazarı henüz kurulmamıştı ama, sömürge imparatorluklarının varlığı, dünya pazarının kurulmasını kolaylaştırıyordu. Sömürgelerin sömürülmesi, kapitalist devletlerin sanayi gücünü uyarırken, aynı zamanda sömürgelerde, üretici güçleri

ve toplumsal ilişkileri durduruyor ya da birçok halde olduğu gibi, geriletiyordu.

İlkel birikim döneminde, Çin, İran, Osmanlı İmparatorluğu gibi bağımsızlıklarını biçimsel olarak korumuş olan Asya'nın büyük devletleri, birer yağma ve sömürü konusu haline geldiler.

18. yüzyılın sonunda, İngiltere'nin, öteki sömürgeci devletler üzerindeki üstünlüğü, mutlakiyetin ve feodalizmin sürüp gitmesi yüzünden iktisadî ve toplumsal planda giderek gerilemekte olan İspanya ve Portekiz'i hesaba katmazsak, Fransa ve Hollanda'ya göre üstünlüğü kesin olarak belli oldu.

Fransız Devrimi sırasında, eski sömürgeci sömürü biçimleri, artık zamanlarını doldurmuşlardı. Dolambaçsız aldatmaca, apaçık zor kullanma, ticaret şirketlerinin tekeli, değişimlerin aykırılığı, az gelişmiş bir kapitalizme özgü bütün sömürü biçimleri, artık istenen zenginlikleri getirmiyordu. Sayısız tekelci ticaret şirketleri, ilkel birikim döneminin sonunda dayanıksızlıklarını ortaya koyuyorlar: sürekli olarak bütçe açığı veriyorlar ve iflâsa gidiyorlar. Özellikle Fransız şirketleri, bu durumun kurbanı oldu, ama İngiliz ve Hollanda şirketleri de zarar gördü. Bağımlı halkların ve kölelerin durmadan başkaldırmaları da sömürge sömürüsünde yeni yöntemlere geçişi zorunlu kıldı.

2. TEKEL-ÖNCESİ KAPİTALİZM DÖNEMİNDE SÖMÜRGE SİSTEMİ

FRANSIZ DEVRİMİ VE SÖMÜRGELER

Burjuva devrimleri, hiç bir şekilde sömürge ve yarısömürge halklarını özgürlüğe kavuşturmadı. Metropol emekçilerinin kopardığı, her şeye karşın sınırlı burjuva özgürlükler, sömürgelere ve bağımlı ülkelere kadar uzan-

madı. Fransız Devriminin yarattığı "özgürlük, eşitlik, kardeşlik", "insan hakları, yurttaşlık hakları" gibi sloganlar, hiç de Senegal'in zencileri, Batı Hindistan'ın melezleri ve Amerika Hintlileri için değildi. Üstelik, feodaliteyi devirdikten sonra, burjuvazi, siyasal iktidarı, yalnızca metropol emekçilerini ezmek için değil, yeni sömürgelerin ele geçirilmesi ve köleleştirilmesi için kullandı. Burjuvazinin sözcüsü Napoléon, Fransanın en başta gelen rakibi İngiltere ile savaşırken, açık bir biçimde, Fransa'nın yeryüzündeki sömürgeler hegemonyasını kurmayı hedef tutuyordu. Bu planları arasında, Mısır, Hindistan, İran, Afganistan, Türkiye ve Latin Amerika'ya elkoymak da vardır.

Napoléon imparatorluğunun düşmesi Fransız burjuvazisinin, dünya üzerindeki sömürge egemenliği umudunun yıkılmasını onayladı; ama bu, hiç de Fransız-İngiliz sömürge rekabetinin durması demek değildi. İngiltere için başka bir ciddî rakip ortaya çıktı, İngiltere tacının incisi Hindistan'ı kuzeyden tehdit etmeye başlamış olan Rusya. Rusya ile İngiltere'nin çıkarları, Uzak-Doğu'da çarpışıyordu.

DÜNYA PAZARININ KURULMASI VE SÖMÜRGELERİ SÖMÜRÜ YÖNTEMLERİNİN DEĞİŞMESİ

Dünyanın bellibaşlı büyük devletleri arasındaki kızgın rekabet sonucunda "yararlanılabilir", yani fethedilecek toprakların miktarı azalıyordu. Dünya, kapitalist ilişkilerin yörüngesine giriyordu. Londra, Paris, Washington, Afrika'yla, Arjantin'le, Havai adalarıyla ilgilenmeye başlıyorlar. Artık, her ülkenin tarihi, yüzlerce bağla, öteki ülkelerin tarihine bağlanmıştır.

Geçen yüzyılın 50 yıllarının sonunda kurulup yerleşmiş olan dünya pazarı üzerinde dünya tarihinin tek bir seyir izlediği iktisadî temeli oluşturdu. Her ne ka-

dar kapitalizm, hemen hemen bir onbeş yıl daha, yukarı doğru çıkan bir eğri izlemekte devam ettiyse de, burjuvazi kendisine nesnel olarak kabul etmiş olduğu amaçlara ulaşmıştı.

Sanayi devrimi, esası bakımından, 19. yüzyılın 50 yıllarında tamamlanmıştı. O zaman, çok miktardaki sanayi mamullerinin sürümü ve bunların yapımı için hammaddelerin elde edilmesi sorunu ortaya çıktı. Sanayi devrimi, o zamana değin bilinmeyen taşıma ve ulaştırma araçlarını yarattı. Dünya pazarının kuruluşu, ticaretteki atılım, demiryolunun ortaya çıkışı, ezilen halkların kesintisiz savaşımı, sömürge ve yarı-sömürgelerin yeni sömürü biçimlerine geçişini belirledi. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri, sanayileşmiş ülkelerin ürettikleri metaların sürüm pazarı ve hammadde ve besin kaynağı haline dönüşüyorlar. Güçsüz sömürge halklarının soyulması, her ne kadar vurgun, çapul, bütün bütüne ortadan kalkmamışsa da, yeni bir biçimde, "serbest değişim" biçiminde sürdürülüyor. "Serbest değişim", elbette ki, ilkel birikim döneminin tipik özelliği olan ticaret şirketlerinin tekelci durumuna öldürücü bir darbe indiriyor, himayecilik yıkılıyordu.

SÖMÜRGE EKONOMİSİ ÜZERİNDE "SERBEST DEĞİŞİM"İN ETKİSİ

Büyük miktarda metaın ezilen ülkelere akını, onların meta—para ilişkilerinde bir canlılık yarattı. Yerel derebeyler, aşiret reisleri, gittikçe daha sık olmak üzere, pazara koşar oldular. Bu, köylü sömürüsünün şiddetlenmesinin, köylülerin yoksullaşmasının, hatta çoğu kez yıkımının nedeni oldu. Yabancı kapitalistlerin, sömürge yönetiminin, yerel derebeylerin, ticaret aracılarının ve tefecilerin doğrudan doğruya baskısı altında, köylü, kapitalist pazar için hammaddeleri ve besin maddelerini üret-

mek ve bunları olağanüstü düşük fiyatlarla satmak zorunda kaldı. Kapitalist pazar durumunda en ufak bir çöküş, sömürge ve yarı-sömürgeler köylüsünün durumunda yansıyordu.

Metropol sanayi eşyasının çığ gibi artması, evrim geçirmiş ülkelerin sanayi rekabetine dayanamayan zanaatçı girişimlerin ve manüfaktürlerin dağılıp yokolmasına neden oldu. Böylece metropolden gelen sanayi eşyasının sürümü, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın sınaî gelişmesini engelliyordu. Yerel ticaret, zanaatçılıkla birlikte sönüyordu. Herkes, köylüler kadar zanaatçılar, hatta yerel burjuvalar da yoksullaşıyordu, yalnız sömürgecilerle sömürge halkı arasında ticarî aracı rolü oynamaya başlamış olan burjuvazinin bir kesimi (işte "komprador burjuvazi" denen budur) bunun dışında kalıyordu.

"Serbest değişim", sömürge sömürüsünün başlıca yöntemiydi, ama tek yöntemi değildi. Kapitalizm, plantasyon tarımını da yaydı, genişletti (Batı Hindistan, Endonezya, Hindistan vb.), sömürgeleştirme "özgürlüğü"ne uygun olarak, toprakların ve halkların yağmalanmasını örgütlendirdi (Cezayir, Güney Afrika vb.).

Plantasyon ülkelerinde, Fransız ve İngiliz sömürgecileri, etkinliğini tümden yitirmiş olan, daha az verimli hale gelmiş bulunan ve plantasyonun rantabilitesinin yükselmesine olanak vermeyen köleliği kaldırmak zorunda kaldılar. Bununla birlikte, köleliğin kaldırılmasından sonra bile, eski köleler, yeni işe alınan Çinli ve Hintli işçiler, korkunç bir sömürüye konu oluyorlar, açlıktan ve hastalıktan yığın halinde ölüyorlardı. İngiliz ve Fransız plantasyoncuları, köleliğin yerine sözleşmeler sistemini koydularsa da, Hollandalı sömürgeciler, Endonezya'ya, yerli halkın kolgücü bakımından zorunlu çalışmasını getirdiler. 5 - 10 köy, hammaddelerin işlendiği bir iş yerine bağlanıyordu. Halk, oraya hammaddeleri götürüp teslim etmek

ve kolgücü gereksinmesini sağlamak zorundaydı.

"Serbest değişim"in sömürgeler ile metropoller arasındaki iktisadî bağların esas biçimini oluşturduğu kapitalizmin tekel-öncesi dönemi boyunca sömürgelerdeki kapitalist ilişkiler uyumaya devam etti. Ama dünya pazarına sürüklenmeleri ile birlikte, sömürgeler, oluşum halindeki dünya kapitalist sisteminin sömürülen bir kısmı haline geliyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
EMPERYALİZM

1. EMPERYALİZM, KAPİTALİZMİN EN YÜKSEK AŞAMASI

TEKEL-ÖNCESİ KAPİTALİZMİN EMPERYALİZM BİÇİMİNİ ALMASI

Tekel-öncesi kapitalizmden emperyalizme geçiş, 19. yüzyılın son üçte-birinde gerçekleşti. Tekelci kapitalizm, yani emperyalizm, kapitalizmin en yüksek ve son evresidir. Kesin olarak 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın kavşağında oluşmuştur.

19. yüzyılın sonunda, maden işleme, kimya ve makine sanayiinde çok büyük teknik ilerlemeler kaydedildi; sanayi üretimi hem büyüdü, hem de yoğunlaştı. Yeni maden döküm yöntemlerinin (Martin fırınları, Bessemer, Thomas yöntemleri) ortaya çıkışı, büyük çelik ve metalürji fabrikalarının yapılmasına olanak sağladı. Çelik üretiminin artması, makine yapımının ve demiryollarının genişleme-

sini kolaylaştırdı. Beri yandan, sanayi üretimi ve taşıma da yeni devindirici makinelerin: dinamo-elektrik, patlarlı motorlar, buhar türbinleri, dizel motorları, tramvaylar, otomobiller, lokomotifler ve uçakların icadı ile hız kazandı.

19. yüzyılın ortasında hafif sanayi, özellikle tekstil sanayii ağır basarken , yüzyılın sonunda bellibaşlı yeri ağır sanayi, öncelikle metalürji ve makine sanayii, maden ocakları sanayii, kimya, enerji gibi çok büyük ve pahalı tesisler isteyen, satın alınmaları ve yapımları için büyük sermayeler gerektiren sanayi kolları aldı. 1870'te 500 bin ton çelik dökülürken, 1900'de 28 milyon ton çelik dökülüyordu, yani 56 kat daha fazla. Aynı süre içinde petrol elde edilmesi 0,8 milyon tondan 20 milyon tona çıkarak 25 kat artmıştı.

Emperyalizme geçiş, üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin tekel-öncesi dönem boyunca gelişmesiyle hazırlanmıştı. 19. yüzyılın ilk yarısında ,kapitalist üretim biçimi, yalnız Batı Avrupa'nın birkaç gelişmiş ülkesinde: İngiltere, Fransa ve Hollanda'da egemen durumdaydı. 60-70 yıllarından başlayarak, kapitalizm, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Almanya'da, Rusya'da ve Japonya'da hızla gelişti. ABD'nde, 1863'te, köleliğin yasaklanması; Rusya'da, 1861'de, serfliğin kaldırılması; Japonya'da, 1867-1870 burjuva devrimi; Almanya'nın 1871'de birleştirilmesi, bu hızlı gelişme olayına yardımcı oldu.

EMPERYALİZMİN TEMEL NİTELİKLERİ

Emperyalizmi tanımlayan iktisadî temel özellikler şunlardır :

1. Üretim ve sermayenin bir merkezde toplanması, bu, kesin iktisadî bir rol oynayan tekellerin oluşumuna götürür.

2. Banka sermayesi ile sanayi sermayesinin kaynaş-

ması ve bu "finans kapital" temeli üzerinde bir finans oligarşisinin doğuşu.

3. Meta ihracından farklı olarak sermaye ihracı, özel bir önem kazanır.

4. Dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelci birliklerin oluşumu.

5. Dünya topraklarının en büyük kapitalist devletler arasında paylaşılmasının son bulması.

ÜRETİMİN BELİRLİ MERKEZLERDE TOPLANMASI VE TEKELLER

Serbest rekabet, tekel-öncesi kapitalizmin özelliğiydi. Bu, üretimin gittikçe daha büyük işletmelerde hızla yoğunlaşması sürecini koşullandırıyordu. Serbest rekabet, kimilerini zenginleştirerek, kimilerini ise yoksullaştırarak üretimin belli merkezlerde toplanması sonucuna vardı, yani işletmelerin bütünü içinde büyük işletmeler payının artmasına, ve bütün dünya üretimi içinde bu büyük işletmeler üretiminin payının büyümesine, kolgücünün ve üretim kapasitesinin gittikçe artan bir kesiminin büyük işletmelerde toplanmasına vardı.

1909'da, ABD'de, üretimleri milyon doları aşan en büyük işletmeler, işletmelerin tüm sayısının %1,1'ini temsil ediyorlardı. İşçilerin %30,5'ini kullanıyorlar, ve dünya sınaî üretiminin %43,9'unu sağlıyorlardı. Bunun sonucu olarak, ulusal üretimin 2/5'sinden fazlası işletmelerin onda-birinin elinde toplanmıştı.

Bundan sonraki dönemde üretimin büyük merkezlerde toplanması daha da belirginleşti. 1939'da, bir milyon dolarlık ve bunun üstünde bir üretimde bulunan en büyük işletmeler, bütün işletmelerin %5,2'sini oluşturuyordu. İşçilerin %55'ini kullanıyorlar, ve dünya sanayi üretiminin %67,5'ini veriyorlardı.

Üretimin yoğunlaşması, tekellerin egemenliğe geçişini hazırlar. Yayılmak, genişlemek, anlaşmalara varmak,

dev işletmeler için artık büyük güçlükler göstermiyordu.

Emperyalizmin iktisadî özü, kapitalist serbest rekabetin yerini tekellerin egemenliğinin almasıdır. Tekeller, en büyük kapitalist işletmelerden belirli bir daldaki üretimin en büyük payının üretimini, ya da sürümünü ellerinde toplayan kapitalist işletmelerin ortaklıklarından ya da birliklerinden ortaya çıkmışlardır. Üretimin belli bir kesimindeki ekonomik güçleri, iktidarları, muazzam ağırlıkları ile kendini gösteren tekeller, kendi tekel fiyatlarını kurar ve çok büyük bir kâr elde ederler.

TEKELLERİN BAŞLICA BİÇİMLERİ

Karteller, sendikalar, tröstler, konsorsiyumlar, tekelci birliklerin bellibaşlı biçimleridir.

Kartel, büyük kapitalist işletmelerin bir birliğidir. Kartele katılanlar, metaların satımı, hammaddelerin satın alınması, ödeme süreleri ve koşulları üzerinde anlaşırlar, sürüm pazarlarını paylaşırlar, üretilen metaın, hammaddelerin ve satın alınmış gereçlerin fiyatlarını saptarlar, kartel üyelerinin herbiri tarafından üretilecek metaların miktarını belirlerler, ki buna da, kota denir. Kartele giren işletmeler, bağımsızlıklarını korurlar.

Sendika, üyelerinin, metaların sürümünde özerkliğini kaybettiği bir tekelci işletmeler ortaklığıdır. Bu tipte, üretim bağımsız kalır, ama metaların satımı ve bazı halde hammaddelerin ve gereçlerin satın alınması, bir ticaret aygıtının, ortak bir şirketin aracılığıyla gerçekleştirilir.

Tröst, üyesi olan bütün işletmelerin bir tek işletme halinde birleşip kaynaşmak üzere üretim özerkliğini kaybettiği bir tekeldir, aynı zamanda, bu işletmelerin sahipleri, ellerinde bulundurdukları hisse senetlerinin miktarına göre nispî olarak kâr alan hisse sahipleri haline gelirler. Üretim, malî ve ticarî faaliyetin yönetimi, hisse sahiplerinin genel meclis tarafından seçilen bir yönetim

konseyine düşer. Yönetim konseyine, genel olarak çok sayıda hisse senedine sahip olanlar girer, ABD'de, 1911'de, tröstlere karşı yasanın yayınlanmasından sonra, tröstler, şirket adını aldılar. Böylece, Rockefeller'lerin koskoca petrol tröstü Standard Oil Company, bir sürü şirketlere bölündü. Standard Oil Co. of New Jersey, Standart Oil Co. of California, vb.. Bütün bunların hepsi, Rockefeller'ler tarafından denetlenmektedir.

Konsorsiyum, çeşitli sanayi dallarından işletmeleri, bankalar, ticaret firmaları, taşıma şirketleri, sigorta şirketleri gibi ortak malî çıkarları olan ve konsorsiyuma giren işletmeleri denetleyen aynı büyük kapitalistler grubuna malî bakımdan bağlı olan işletmeleri biraraya toplar.

ABD'de, elektrik üretimi, General Electric Company konsorsiyumu tarafından; hava yolları, Douglas Aircraft Company konsorsiyumu tarafından; alüminyum, Mellon konsorsiyumu tarafından kimyevî maddeler, Du Pont de Nemours and Company tarafından denetlenir. Otomobil sanayiinde, iki tekel, General Motors Corporatıon ve Ford Motor Company, 1956'da, satılan otomobillerin %80'ini yaptılar. İmalât sanayiinin 43 dalından herbirinde, dört korporasyon, üretimin %75'inden fazlasını ellerinde toplar; ve 102 dalda, daha büyük dört tekel, bütün üretimin %50-75'ini verir.

Tekeller, rekabet savaşımını uzaklaştırmak şöyle dursun daha da kızıştırdılar ve daha yıkıcı kıldılar. Bu savaşım tekelleri birbirine karşı çıkarır, bizzat tekellerin bağrında ortaya çıkar tekelleri, tekelleşmemiş işletmelerin karşısına diker. Tekellere boyuneğmeyi reddedenlere gelince, ticarî dalavereler yoluyla yıkmaya dek varan çeşitli baskı yöntemlerine başvurulur. Tekeller arası savaşımda, her çare mubahtır : rüşvet, şiddet, şantaj, sabotaj ve rakiplerin fizik olarak ortadan kaldırılmasına varıncaya kadar yasaların cezalandırdığı tüm fiiller.

Emperyalizmde, üretim alanına iyice giren bankalar, büyük bir rol oynarlar. Bankalar, birinci ve başlıca görevleri ödemelerde aracı olarak hizmet etmek olan, özel kapitalist işletmelerdir. Yararlanılabilir sermayeyi ve gelirleri mevduat şeklinde toplar ve girişimcilere ödünç sermaye olarak verir. Mevduat için ödedikleri faiz, verdikleri krediler için aldıkları faizden daha azdır: bu fark, bankanın kârını oluşturur.

Bankalar arasındaki savaşım, daha büyükleri tarafından yutulan küçük bankaların yıkımı ile sonuçlanır. Küçük bankaların bir kısmı, biçimsel olarak bağımsızlıklarını korurlar ve büyük bankaların şubesi haline dönüşürler.

Malî işlemlerin sayısı arttığı halde, ABD'de, bankaların sayısı, 1921'de 30.419'dan 1955'te 14.243'e düştü. En büyük bankaların 10'u, 1923'te tüm işlemlerin %10'unu yaparken, bu, 1955'te %21'e yükseldi. New York'ta, en büyük dört bankadaki mevduatların hacmi, 1900'de %21 iken, 1955'te %60'a yükselmiştir. ABD'nin en ağır basan 16 malî merkezinden 10'u içinde 4 banka, tüm ticaret bankalarının aktiflerinin %50'sinden fazlasını ellerinde tutarlar. Bu malî merkezlerin dokuzu içinde, 2 banka, aktiflerin %60'ına sahiptirler. San Francisco'da Bank of American National Trust and Saving's Association, Boston'da First National Bank, Pittsburgh'da Mellon National Bank and Trust Company: bunlardan herbiri, bulundukları kentlerin aktifinin yarısından çoğunu denetler.

İngiltere'de 1936'da, en büyük beş banka, ülkenin bütün bankalarının mevduatlarının tüm tutarının %74,6'sını, 1957'de ise %77,3'ünü ellerinde tutuyorlardı.

Banka işlerinin bir elde toplanması ve merkezleşmesi, banka tekellerinin oluşumuna yolaçar. Bankalar, ödemelerdeki mütevazı aracılardan kudretli tekeller haline

gelirler. Halkın yatırdığı paraların ve hazır sermayenin hemen hemen hepsinden yararlanırlar. Krediler aracılığıyla, sınaî girişimlerle, çok sıkı bağlar kurarlar, onların eylemlerini denetler ve onlara uzun vadeli krediler sunarlar. Bankalar, sınaî işletmelerin hisse senetlerini elde ederler, öte yandan, bu işletmelerin sahipleri de hisse senetlerinden bir kısmını satın aldıkları bu bankaların hissedarları haline gelirler. Banka tekellerinin ve sanayi tekellerinin sermayesinin kaynaşması, malî sermayenin (finans-kapitalin) oluşumunu sağlar. Bu iki unsurun birbiri üstüne binmesi, aynı kişiler tarafından yönetilen sanayi ve banka tekellerinin kodamanlarının kişisel birliğinde kendini gösterir. Bunun gibi, Mellon malî grubunun üyelerinden biri olan Mellon National Bank and Trust Company'nin başkanı Richard Mellon, aynı zamanda, daha başka dört bankanın: Gulf Oil Corporation, Aluminium Company of America, General Motors, Pennsylvania Railroad'un müdürlük görevlerini de üzerine almıştır.

ABD'de, en büyük bankaların 1955'te öteki şirketlerin yönetim organlarında temsilcileri vardı; J. P. Morgan and Company'nin 92 şirkette, Chase Manhattan Bank'ın 104 şirkette, First National City Bank'ın 115 şirkette, Garanty Trust Company'nin 91 şirkette, Banker's Trust'ın 84 şirkette temsilcileri bulunuyordu. 1951'de İngiltere'nin en büyük beş bankasının müdürleri başka şirketlerde, 1.008 müdürlük mevkii işgal ediyorlardı.

Emperyalizm çağında, bütün kollarda, başlıca mevkiler, ülkenin ekonomisini olduğu kadar, siyasetini de denetleyen bir yüksek malî grubun, büyük sanayi ve banka sermayesi sahiplerinin küçük bir grubu tarafından tutulmaktadır. Bu tekelci bankacılar ve sanayiciler grubu, çok güçlü bir finans oligarşisi oluşturur.

İştirak sistemi, finans oligarşisinin iktisadî egemenliğinin bellibaşlı biçimlerinden biridir. Elinde bulundurdu-

ğu hisse senetleri dolayısıyla en başta gelen ortaklığı, yani anakurumu denetlemek olanağını sağlayan çok sayıda hisse senedine sahip büyük bir sermayeci ya da büyük sermayeciler grubu, bu ilk ortaklığın sermayesini, başka anonim ortaklıkların, yan kurumların hisse senetlerinden büyük bir miktar satın almak için kullanır. Bu yan kurumlar da, hisse senetlerinin çoğunluğunu elde etme yoluyla, aynı şekilde akrabalıklarını uzatırlar.

Bu birçok dereceli malî bağımlılık sayesinde, büyük maliyeciler, kendilerininkini çok aşan bir sermayeyi denetler. 1955-1956'da, ABD'nin en önemli finans grupları, şu sermayeleri denetliyorlardı: Morgan, 7 milyar dolarlık kişisel bir sermaye ile 65,3 milyar dolarlık bir sermayeyi denetliyordu; Rockefeller için yaklaşık sayılar 61,4 milyar için 3,5 milyardı; Du Pont 4,7 milyar sermayeyle 16 milyarı; Mellon 3,8 milyar ile 10,5 milyar doları denetliyordu.

Bu pek çok dallanıp budaklanmış ortaklık sistemi, büyük maliyecilerin gücünün dev gibi artmasını kolaylaştırıyor. Bu sistem, onlara her çeşit dalavereye girişmek ve küçük hisse senedi sahiplerini yolmak olanağını veriyor. Nedeni şu ki, anakurum, özerk ve bağımsız sayılan yan-yavru-kurum için, yasa karşısında, hiç bir sorumluluk taşımaz. Birleşik Devletler'de, sekiz oligarşi grubu, ulusal ekonomi üzerinde hüküm sürmektedir: Morgan, Rockefeller, First National City Bank, Du Pont, Mellon, Bank of America, Chicago ve Cleveland grupları. Bunlar tarafından denetlenen aktifler, 1955'te 218,5 milyar dolara yükseliyordu.

Morgan ve Rockefeller, finans oligarşisinin para sürücüleridirler. Morgan'lar, en büyük bankaların beşini, 14 demiryolu şirketini, United States Steel Corporation'ı, General Electric'i, American Telephone and Telegraph Company'yi, American Gas and Electric Company'yi vb. bo-

yundurukları altında tutarlar.

Rockefeller'lerin etki alanına, Chase Manhattan Bank, Metropolitan Life Insurance Company, petrol tekelleri olan New Jersey Standart Oil Company, Socony Mobil Oil Company, Indiana Standard Oil Company, California Standard Oil Company, Ohio Standard Oil Company vb. girer.

Zenginliğin hemen hemen tümü, birkaç malî kodamanın çelik, petrol, demiryolları, burjuva basını, sinema, bankaların, vb. taçsız krallarının ellerinde toplanmıştır. Birleşik Devletler'de nüfusun %1'i ulusal servetin %59'una sahiptir. İngiltere'de, özel mülk sahiplerinin %2'den azı, ulusal servetin %67,5'unu ellerinde tutarlar.

Finans oligarşisi, burjuva devletini egemenliği altına alır. En büyük tekelciler, burjuva ülkesinin siyasetinde kilit noktaları ellerinde tutarlar.

Finans oligarşisi, devlet iktidarını emrinde bulundurmaktadır, bakanlıkların kuruluşunu, ülkenin iç ve dış siyasetini belirler.

Finans oligarşisi, metropolde işçi hareketlerini, sömürgelerde ise ulusal kurtuluş hareketini ezmek için devlet iktidarından yararlanır. Burjuva basını, radyo, televizyon, sinema, onun hizmetindedir. Her emre uyan bir propaganda makinesinin yardımıyla, oligarşi, kamuoyunu yanıltır, şovenizmi, ırk ve ulus ayrımı tohumlarını ortalığa saçar, işçi sınıfının sayıları az olan seçkinlerini para ile satın alır.

SERMAYE İHRACI

Sermaye ihracı, emperyalizmin başlıca ölçütlerinden biridir, meta ihracı ise tekel-öncesi kapitalizmin özelliği idi. Tekelci kapitalizmde de emtia ihracı genişlemeye devam eder, ama sermaye ihracı önemli bir değer kazanır. Sermaye ihracı, dünyanın büyük bölümünün bir avuç ge-

lişmiş kapitalist ülke tarafından sistemli olarak sömürülüşünü sağlayan başlıca sömürü aracıdır.

Dev sermaye yoğunlaşmalarıyla tekellerin egemenliği, halkın yararlanılabilir kaynaklarını, büyük yığınlar halinde merkezileştiren bankaların ve hisse senetli ortaklıkların gelişmesi, bir kısım kapitalist ülkelerde, bir "sermaye fazlalığı"nın oluşumuna neden olur. Bu sermaye fazlalığı, aynı zamanda hem nispî, hem de saymacadır. Kapitalizmde, yığınların yaşam düzeyi nispî olarak düşük kalır, bunun yanında, sanayiye göre çok geride kalan tarımın gelişmesi için kesin önlemlere gerek vardır. Ama, tekelci kapitalizm "sermaye fazlalığı"nı halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesine doğru yöneltemez, çünkü bu, tekellerin kârının azalmasına yolaçacaktır.

En yüksek kâr peşinde olan tekeller, sermayelerini, yabancı ülkelere ihraç ederler. 20. yüzyılın başında sermaye, öncelikle, geri kalmış, sömürge ve bağımlı ülkelere gidiyordu, buralarda sermaye azlığı, düşük toprak fiyatı, yüksek olmayan ücretler, hammaddelerin ucuzluğu, efsanevî kârlar sağlıyordu.

Az gelişmiş ülkelere sermaye ihracı halen de sürmektedir. 1946-1960 döneminde Latin Amerika'dan, ABD tarafından götürülen kârlar, 8,8 milyar dolara yükselmektedir. Aynı zaman içinde, Latin Amerika ülkelerinde, Amerikalılar tarafından doğrudan doğruya yapılan yeni özel yatırımlar, ancak 4,5 milyar dolardı.

Bu son yıllarda, çok gelişmiş bir ülkeden bir ötekine sermaye ihracı, rekabetin keskinleşmesi ve ücretler düzeyindeki farklar yüzünden hızlı bir genişleme göstermektedir.

Sermaye, başlıca iki biçimde ihraç olunur:

1. Sınaî girişimlerde, fabrikalarda, tarımda, taşımada yatırım biçiminde üretken sermaye olarak;

2 .Hükümetlere ya da belediyelere verilen borçlar,

yardımlar ya da özel krediler olarak. Sermaye ihracının değişik biçimlerine karşın izlenen amaç aynı kalır: yüksek bir kârı tekeline almak.

Sermaye, özel ya da devlet sermayesi olarak ihraç edilebilir. 20. yüzyılın başında, sermaye ihracı, hemen hemen yalnız özel kişilerin işiydi. Zamanımızda ise, devlet sermayesinin payı, sermaye ihracının yarıya yakınını tutuyor ve artmaya devam ediyor; çünkü, özel sermaye, kurtuluş hareketleri olan ülkelerde, ulusallaştırma riskine girmemeyi yeğ tutar.

Emperyalist devletler, sermaye ihracından; eski hammadde kaynaklarını büyütmek, yeni kaynaklar, sürüm pazarları, sermaye uygulama alanları ele geçirmek için kendi iktisadî, siyasal ve askerî yayılma siyasetlerini gerçekleştirmek için yararlanmaktadırlar.

DÜNYANIN KAPİTALİST BİRLİKLER ARASINDA İKTİSADİ PAYLAŞILMASI

İç pazar üzerinde hüküm süren tekeller (tröstler, sendikalar, karteller) onu kendi aralarında paylaşırlar. Yabancı yatırımlar, en büyük tekellerin etki alanını ve uluslararası bağlarını büyük ölçüde genişletir. Bazı ülkelerin tekelci birlikleri, birçok ülkenin pazarı üzerinde hüküm süren tekelci ortaklıklar haline dönüşür. Bu ortaklıklar, uluslararası tekeller haline gelirler.

Uluslararası tekeller, başka başka ülkelerin kendi ulusal sınırları çerçevesini aşan tekellerinin topluluğu, ya da çeşitli ülkelerin ulusal tekelleri arasındaki ittifaktır.

1897'de, uluslararası 40 kartel sayılıyordu, 1910'da 100 taneydiler, İkinci Dünya Savaşından önce, yaklaşık olarak 1.200 tane. Kapitalist âlemin dış ticaretinin %40'ından fazlasını denetliyorlardı. En büyük uluslararası tekeller, çelik, demiryolları, petrol, alüminyum, kimyasal boya, azot, bakır, kalay, kauçuk vb. kartelleridir. İkinci

Dünya Savaşından sonra, büyük uluslararası tekeller, burjuva hükümetlerinin etkin bir biçimde katılmasıyla yaratıldı. Federal Alman Cumhuriyeti, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Luxembourg'u içine alan Avrupa Kömür Çelik Ortaklığını belirtelim.

Emperyalizmin savunucuları, tekelci birliklerin bir barış aracı olduklarını ve bu birliklere katılanların kapitalist ülke ve gruplar arasında ortaya çıkan çelişkileri barışçı yoldan çözümleyebildiklerini ifade ederler. Buna benzer açıklamaların gerçekle hiç bir ilgisi yoktur. Kapitalizmde, iç pazarlar olduğu gibi dış pazarlar da sermaye güçlerindeki oranın değişikliklerine uygun olarak paylaşılır. Kapitalist ülkelerin ve bazı tekellerin gelişmelerindeki eşitsizlik, uluslararası tekeller içindeki kuvvetler oranının sürekli olarak tartışma konusu haline gelmesine neden olur. Taraflardan herbiri, daima, kendi payının büyümesi, kendi sömürü alanının genişlemesi için savaşım verir. 1927'de İngiliz kraliyet kimya tröstünün sahibi Alfred Mond'un belirttiği gibi, kartel ya da ortaklık , aslında, sanayi savaşında, bir ateşkes anlaşmasından başka bir şey değildir.

Uluslararası tekellerin kuruluşu, ne dünyanın paylaşılması için düşmanlıkların durdurulması, ne de emperyalist devletlerin barışçı bir işbirliğine geçişi anlamına gelir; tam tersine, sürüm pazarları, hammadde kaynakları ve yatırım alanları için savaşımın ağırlaşmasını temsil eder.

DÜNYA TOPRAKLARININ BÜYÜK DEVLETLER ARASINDA PAYLAŞILMASININ TAMAMLANMASI VE YENİ BİR PAYLAŞMA İÇİN SAVAŞIM

Dünyanın ekonomik paylaşılmasını koşut olarak, emperyalist devletler arasında toprak bakımından da paylaşılması olayı ortaya çıkar. Bu toprak paylaşılması, 19.

yüzyıl ile 20. yüzyıl kavşağında tamamlanır. 1876'dan 1914'e değin altı büyük devletin (İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, ABD, Japonya) sömürge toprakları, 40 milyon kilometre kareden 65 milyon kilometre kareye çıkmıştır. 1876'da, Almanya, ABD ve Japonya'nın sömürgeleri yoktu, Fransa'nın da hemen hemen yok sayılırdı. 1914'te, bu dört büyükler, Avrupa yüzeyinin birbuçuk katı kadar, 14 milyon kilometre karelik bir sömürge alanı elde ettiler.

Emperyalist devletler için sömürgelerin önemi hızla arttı. Tekellerin egemenliği, bütün hammadde kaynakları bir tek elde toplanırsa, çok daha sağlamlaşır. Bu kaynaklar, ayrıca potansiyel kaynaklar olarak da önem taşır. Bilim ve teknikte hızlı ilerlemeler, bugünün kısır topraklarını, yarının ekilebilir toprakları haline çeviriyor. Uzun zaman hiç bir biçimde yararlanılamaz sanılan Sahra çölünde, Fransız tekellerine önemli kârlar getiren petrol bulundu. Cezayir'e bağımsızlığını vermek zorunda kalan Fransa, salt bu kârlar yüzünden Sahra petrolünü yitirmek istemiyor. Emperyalist ülkeler kendi denetimleri altında kalan ekonomik alanları büyütmeye çalışıyorlar.

Sömürgelere sahip olmak, emperyalistlere sermaye yatırımı için bir alan ve sınaî malların sürümü için bir pazar garantiliyor, bu pazar üzerinde, öteki rakipleri uzaklaştırmak daha kolay oluyor. Bu sömürgeler, aynı zamanda, emperyalist devletlerin askerî üssü olarak da büyük önem taşırlar. Askerî üsler de beri yandan sömürgelerin denetimine yardımcı oluyorlar.

Sömürge alanlarının paylaşılmasının sona ermesi, yeni bir çağ açıyor. Artık yeni sömürgeler ya da etki alanları ele geçirmenin tek yolu, bunları ancak başka sömürgeci devletlerden almak oluyor.

Emperyalizmde, yalnız iki tipik temel grup, sömürgelerle sömürgeleri ellerinde bulunduranlar bulunmaz; aynı zamanda, siyasal planda biçimsel olarak bağımsız olan,

ama gerçekte iktisadî ve malî bağımlılık tuzağı içine alınan ülkeler de vardır. 20. yüzyılın başında, Çin, İran, Türkiye, Latin Amerika devletlerinin çoğunluğu bu gruba dahil edilebilirdi.

EMPERYALİZMİN SÖMÜRGELER SİSTEMİ

Duyulmamış bir zalimlikle, çok kez birçok ülkenin silahsız, savunma olanağından yoksun halklarına karşı en gelişmiş ölüm aletlerini kullanarak, emperyalistler, koca devletlerin, koskoca kıtaların tüm halklarını köleleştirdiler. 20. yüzyılın başında, Asya'nın ve Latin Amerika'nın büyük bölümü bütün Afrika ve Avustralya, sömürge, yarı-sömürge ve bağımlı ülkeler haline getirilmiş, emperyalizmin sömürge sistemi ayakları üzerine oturtulmuştu.

Emperyalizm, sömürge ve bağımlı ülkelerden, metropole tarım ürünleri ve hammaddeler sağlayan kaynaklar olarak, sermaye yatırım alanı ve sürüm pazarı olarak yararlanır. İkinci Dünya Savaşından önce, kapitalist âlemde üretilen kauçuğun %97'si, kalayın %96'dan fazlası, nikelin %95'i, altının %82'si, gümüşün %70'i, bakırın % 64'ü jütün %99'u, yer fıstığının %97'si, yünün %67'si sömürgelerden ve yarı-sömürgelerden sağlanıyordu. Genel kural olarak, emperyalist ülkeler, bu hammaddeleri, fiyatlarda oransızlık sistemine göre elde ediyorlardı, yani satın alırken değerlerinin altında bir fiyat ödüyorlar, sınaî eşyayı satarken ise değerlerinin üzerinde bir fiyata satıyorlardı. Sömürgelerin ve bağımlı ülkelerin emekçileri, sermaye ihracı ve değişimlerin eşitsizliği yoluyla, yani sınaî metaların sömürgelere yüksek fiyatlarla sokulması ve sömürgelerden hammaddelerin çok ucuza satın alınmasıyla sömürülüyordu.

Amerikalı iktisatçı Victor Perlo'nun verilerine göre, ABD tekelleri, 1948'de bağımlı ülkelerden 7,5 milyar dolar kâr sağlamıştı, dökümü şöyleydi: yatırımlar üzerin-

den bildirilen kâr, 1,9 milyar dolar; taşıma ve sigorta, 1,9 milyar dolar; değerinin üzerinde satış, 2,5 milyar dolar; değerinin altında alış, 1,2 milyar dolar.

Yüksek bir tekel kârı elde etmek için tekelci sermaye, emperyalist soygun ve yağma ile emekçilerin feodal sömürü biçimlerini birleştirir. Emperyalizm, sömürgelerde ve bağımlı ülkelerde, feodalizmin ve köleci rejimin kalıntılarını sürdürür ve zora dayanan çalışmayı kurar. Sömürgeler ve bağımlı ülkeler, emperyalist devletler için yüksek kâr sağlayan sermaye yatırım alanı oluştururlar.

Petrol şirketlerinin 1958'deki kâr oranları şöyle görünüyordu: ABD'de % 10, Latin Amerika'da % 25, Yakın ve Orta-Doğu'da % 75. 1948'de, Amerikan otomobil tekeli General Motors, iç pazardan % 25'lik bir kâr oranı, yabancı ülkelerdeki yatırımlarından ise % 50'lik bir kâr oranı elde ediyordu.

Maden çıkarma sanayii ve tarım, emperyalist devletlerin sömürge ve bağımlı ülkelerdeki başlıca yatırım alanlarıdır. Az gelişmiş ülkelerdeki yabancı yatırımların önemli bir bölümü maden sanayiine, özellikle petrol, demir cevheri, kalay, bakır, nikel, alüminyum, uranyum, kobalt ve demirli olmayan ve az bulunan diğer metaların çıkarılmasına yönelir.

Burjuva iktisatçıları, "dekolonizasyon" teorisi denen teoriyi kurdular: bu teoriye göre, sömürge ve bağımlı ülkeler, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı ulusal kurtuluş hareketi olmaksızın, emperyalist devletlerin yatırımları sayesinde sanayileşmelerini gerçekleştirilebilecekler, iktisadî ve siyasal bağımsızlıklarına kavuşabileceklerdir. Gerçek, bu teoriyi yalanlamaktadır. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin tarihsel deneyimi gösteriyor ki, yalnız ulusal kurtuluş savaşı, tam bağımsızlığın ilk ve en önemli öncülü, önkoşulu siyasal bağımsızlığın kazanılmasına olanak sağlar. Genel kural olarak, emper-

yalist devletlerin yabancı ülkelerdeki yatırımları, sömürge ve bağımlı ülkelerin iktisadî geriliklerini gidermeye yardım etmiyor. Yabancı yatırımların yalnız pek küçük bir kısmı, makine yapımının, genel anlamıyla ağır sanayiin gelişmesine gider, ve bu da siyasal bağımsızlıklarını elde etmiş olan ülkelerin denetimi sonucunda olur.

Emperyalist devletlerin, sömürge ve bağımlı ülkelerdeki yatırımları, bu ülkelerin iktisadına tek yönlü bir nitelik vererek dengesini bozar. Tek ürün, bu ülkeleri karakterize eder. Örneğin, Suudi Arabistan, Kuveyt, İran, Venezuella'nın iktisadî temelleri petroldür; Malezya'nın kauçuk ve kalay, Bolivya'nın kalay; Brezilya'nın kahve; Sudan'ın pamuk; Senegal'in yerfıstığı; Gabon'un manganez ve değerli cevherlerdir.

Sermaye ihracı, az gelişmiş ülkelerde, kapitalizmin gelişmesini hızlandırırken, bu ülkelerin, gelişmiş ülkelerin iktisadî boyunduruğu altına girmesine yolaçar. Yalnız emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşı, sömürge ve bağımlı ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını kazanmaları ve bunun sonunda sanayilerini ve başka ekonomi dallarını geliştirmeleri, eğitimi halka maletmeleri, halkın yaşam düzeyini yükseltmeleri ve teknik kadrolar yetiştirmeleri olanaklarını sağlar.

2. EMPERYALİZMİN TARİHSEL YERİ

Emperyalizm, kapitalizmin, özel tarihsel bir aşamasıdır. Üçlü bir görünüşü vardır: tekelci, çürüyen ve cançekişmekte olan kapitalizm.

EMPERYALİZM, TEKELCİ KAPİTALİZM

Ekonomik temeli bakımından emperyalizm, tekelci kapitalizmdir. Kapitalizmin bellibaşlı özellikleri emperyalizmde de devam etmekte ve gelişmektedir ve kapita-

lizmin iktisadî yasaları tekelci kapitalizmde de geçerliliklerini korur. Bu yasaların etkileri, bütün çelişkilerin, özellikle kapitalizmin başlıca çelişkisinin, yani üretimin toplumsal niteliği ile üretim sonuçlarına özel olarak ve kapitalistçe elkoyma arasındaki çelişkinin derinleşmesi sonucunu verir. Tekelci birlikler, üretimin toplumsallaşmasını, kapitalist rejim altında olanaklı olan en aşırı sınırlarına değin görülür, oysa üretim araçları, geçmişte olduğu gibi, burjuvazinin özel mülkiyeti olarak kalır. Azamî kâr peşinde koşan tekelciler, proletaryanın sömürülmesini şiddetlendirirler; bu, halkın satın alma gücünü azaltır. Büyümekte olan üretici güçlerle, kapitalist üretim ilişkilerinin dar sınırları arasındaki çelişkiler, ancak sosyalist devrimle çözümlenebilir.

Tekelci devlet kapitalizmi, emperyalizmde büyük boyutlara ulaşır. Kapitalist devlet, malî oligarşinin yararına olmak üzere, ekonomik yaşama doğrudan doğruya müdahale eder. Burjuva devleti, bu yönde düzenleyici çeşitli önlemler alır, bazı iktisadî kesimlerin ulusallaştırılmasından yararlanır. Nasıl, tekel-öncesi kapitalizmde, hükümet, tüm burjuvazinin işlerini yürüten bir yönetim komitesiyse, emperyalizmde de, pratik olarak, tekelci burjuvazinin işlerini yürüten bir komite haline gelir. Bundan çıkan sonuç, tekelci burjuvazi ile bütün halk tabakaları arasındaki —küçük ve orta burjuvazi de bu halk tabakaları arasında olmak üzere— çelişkilerin keskinleşmesidir.

EMPERYALİZM, ÇÜRÜYEN KAPİTALİZM

Emperyalist aşamasına varmış olan kapitalizmin çürümesi ve asalak niteliği, üretimin gelişme temposundaki genel bir yavaşlamayla, bazı kapitalist ülkelerde, bazı sanayi dallarının gelişmesine koşut olarak bozulmasına ve çürümeye doğru bir eğilimle, teknik ilerlemelerin bir

frenlenişiyle, tek yanlı ve eşit olmayan gelişmesiyle, çağdaş bilim ve tekniğin günışığına çıkardığı pek büyük olanaklardan yararlanılmamasıyla ortaya çıkar. Kapitalizmin emperyalist çağda çürümesi ve asalak niteliği, büyük bir rantiyeler tabakasının bulunmasıyla, üretici cihazın yeteri kadar kullanılmamasının sürüp gitmesiyle, geniş çaptaki sürekli işsizlikle, militarist bir kudurganlıkla, burjuvazinin asalak tüketiminin artmasıyla, emperyalist devletlerin gerici iç ve dış siyasetleriyle, emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfının az sayıdaki seçkin tabakasının bozulmasıyla kendini gösterir.

Nitelikleri gereği, tekelci ortaklıklar çürümeye ve durgunluğa uğrarlar. Egemen durumları dolayısıyla tekeller, fiyatları saptayabilir ve onları yüksek bir düzeyde tutabilirler. Bu bakımdan, sanayicilerin, yeni buluşları uygulamakta ve tesislerini yenilemekte her zaman çıkarları yoktur.

Tekelci kapitalizmde, toplumun zenginliklerini çoğaltma çareleri olan bilimin ve tekniğin olanakları ile bu olanakları kullanma derecesi arasındaki uçurumun genişlediği görülür. Birçok tekel, yeni buluşların ortaya çıkmaması için, bunların beratlarını satın alırlar. Örneğin, General Motors, eli altındaki beratların ancak yüzde-birini işletir.

Çürüme eğilimi, emperyalizmin ilerlemeyi tanımadığı anlamına gelmez. Tekeller durgunluğa neden olurlar, ama gene emperyalizmdeki mevcut yarışma, kapitalistleri, öteki rakiplerden ucuza satabilmek ve daha büyük bir kâr elde etmek için, bilimin ve tekniğin en son buluşlarını üretime uygulamaya iter. Bunun içindir ki, emperyalizmde, teknik, bazı üretim dallarında, özellikle yeni dallarda çok çabuk gelişir.

Bu iki eğilim, çürümeye ve teknik ilerlemeye doğru eğilim, durmadan karşı karşıya gelirler. Sırayla bir biri,

bir öteki üstün gelir, bu da kapitalizmin ayırdedici niteliği olan gelişme eşitsizliğini daha belirgin bir hale getirir.

Sanayi üretiminin artış temposundaki düşüş, kapitalizmin çürümesinin bir belirtisi, bir ipucudur. ABD sanayi üretimindeki artma, nüfus artışını zorlukla aşmaktadır. 1953'ten 1960'a değin yıllık nüfus artışı yaklaşık olarak % 2 idi, oysa üretim, ortalama olarak, yılda % 2,4 oranında bir artma göstermişti. 1961'de ise üretim artışı % 1'den az, % 1,5 olan nüfus artışının altındaydı.

Kapitalizmin asalak niteliği, militarizmin yükselmesinde de yansır. Ulusal gelirin, özellikle emekçi gelirlerinin büyük bir bölümünü savaş giderleri yutar. Aşağıdaki sayılar, savaş giderlerinin dev gibi büyümesine tanıklık ediyor: 1929'da bütün kapitalist ülkelerin doğrudan doğruya savaş giderleri 4,2 milyar dolar tutuyor. 1958'de, yalnız NATO üyesi olan devletlerin savaş giderleri 60 milyar doları geçiyordu. Bu devletlerin aylık askerî giderleri, Sahra çölünü sulamaya yetebilirdi.

İkinci Dünya Savaşı için harcanan kaynaklarla, yeryüzündeki her aileye beş odalı bir daire yapılabilir, yeryüzündeki bütün çocuklara orta eğitim sağlanabilir ve 5.000 yataklı bir hastane donatılabilirdi.

Kapitalizmin çürümesinin başka çizgileri: emperyalist burjuvazi, kârının bir kısmını, işçi aristokrasisi denilen işçi sınıfının seçkin tabakasını satın almak ve onu kendi hizmetine koşmak için kullanır.

EMPERYALİZM, CANÇEKİŞEN KAPİTALİZM

Emperyalizm, kapitalizmin çelişkilerini aşırı dereceye vardırır. Başlıca çelişkiler şunlardır:

(1) sermaye ile emek arasındaki çelişkiler,

(2) büyük emperyalist güçler arasındaki çelişkiler,

(3) metropoller ile sömürgeler arasındaki çelişkiler.

Bu çelişkiler artık kapitalizm çerçevesi içinde çözümlenemez duruma gelmişlerdir.

Şöyle ki, kapitalizmin gelişmesi, özellikle en üst aşamasında, zorunlu olarak, üretim araçlarının özel mülkiyetini ve insanın insan tarafından sömürüsünü ortadan kaldıran sosyalist devrime yolaçar.

Kapitalist ülkeler, emperyalist çağda, eşit olarak gelişmezler; bu gelişme, sıçramalar şeklinde olur. Dünya sanayi üretimine oranla bazı kapitalist ülkelerin sanayi üretimi paylarındaki değişiklikler buna tanıklık etmektedir, (veriler yüzde olarak ifade edilmiştir) [aşağıdaki tabloya bakınız]:

ÜLKELER	1870	19131	1937	1946	1958
ABD	23,3	37,9	41,4	59,1	46,9
İngiltere	31,8	14,8	12,5	12,1	10,5
F. Almanya	13,22	16,62	9,02	3.8	8,3
Fransa	10,3	6,8	6,0	5,1	5,4

1 Rusya hariç
2 Bütün Almanya.

Tablodan çıkan sonuca göre, 1870'te, İngiltere, kapitalist ülkelerin sanayi üretiminde baş yeri tutuyordu; Birleşik Devletler, ikinci; Almanya, üçüncü; Fransa, dördüncü geliyordu. 1913'te, sanayi üretiminde, Birleşik Devletler yalnız başta gelmekle kalmıyor, aynı zamanda, hemen hemen Almanya, İngiltere ve Fransa'nın hep birlikte çıkardıkları kadar sanayi mamulü çıkarıyordu.

Almanya ikinci durumdaydı. İngiltere üçüncü, Fransa dördüncü. 1937'de, ABD'nin sanayi üretimi, İngiltere, Almanya ve Fransa'nın birarada üretimlerinin bir yarısı kadar fazlaydı. İkinci Dünya Savaşından sonra, 1946'da kapitalist âlemin sanayi üretiminde ABD'nin payı % 59,1'e

kadar çıkıyordu, oysa 1958'de gene % 46,9'a iniyordu.

Eşit olmayan gelişme, emperyalist ülkeler arasındaki çelişkileri son derece keskinleştirir.

Emperyalist çağda, kapitalist ülkelerin iktisadî gelişmesindeki zikzaklar, onların siyasal gelişmelerinde de zikzaklar ortaya çıkarır. Bunun gibi, işçi hareketi de doğuşundan beri eşit olarak gelişmiyor. 19. yüzyıl boyunca işçi hareketinin merkezi, İngiltere (30-40) yılları), Almanya (1844-1849), sonra Fransa (1871) ve yeniden Almanya (19. yüzyılın son üçte-biri) olmuştu. 20. yüzyılın başında, uluslararası devrimci eylemin ekseni, Rusya'ya geçti.

Bu gelişme eşitsizliği, çeşitli ülkelerde sosyalist devrim zaferinin öncüllerinin hazırlayıcı koşullarının farklı bir biçimde olgunlaşması sonucuna varır. Siyasal ve iktisadî gelişmede eşitsizlik yasasının etkisiyle dünya emperyalizm cephesinde bir zayıflama ortaya çıkar. Bu koşulların farklı biçimde olgunlaşması, bütün ülkelerde ya da ülkelerin çoğunluğunda sosyalizmin aynı zamanda zafere ulaşması olanağını ortadan kaldırır. Emperyalist zinciri en zayıf halkasından koparmak ve sosyalist devrimin, başlangıçta, yalnız birkaç ülkede, hatta bir tek ülkede başarıya ulaştığını görmek olanaklı olur.

İşte, emperyalizm teorisini, kapitalizmin en yüksek ve son aşaması emperyalizm teorisini, sosyalist devrimin bir tek ülkedeki zaferi teorisini hazırlayan, kuran, Lenin olmuştur.

3. 19. YÜZYILIN SONUNDA VE 20. YÜZYILIN BAŞINDA BÜYÜK DEVLETLERİN EMPERYALİST SİYASETLERİ

EMPERYALİST ÇELİŞKİLERİN AĞIRLAŞMASI

19. yüzyılın sonunda, en büyük emperyalist güçler arasındaki çelişkiler ağırlaşmıştı. Yavaş yavaş birbirine düşman iki grup ortaya çıktı: gruplardan birinin başında

İngiltere, diğerinde Almanya bulunuyordu. Pazar ve sömürge sorunlarının bir an önce çözülmesi gerekiyordu. Ama yeryüzünde artık "yararlanılabilir" topraklar kalmamıştı. Topraklarına sömürgeler katma siyasetine ötekilerden sonra atılan büyük kapitalist devletler, başta Almanya, ABD ve Japonya, hammadde kaynakları, pazarlar bakımından, kendilerini, hakları yenmiş ve horlanmış sayıyorlar, bu yüzden de sömürgelerin ve etki alanlarının yeniden paylaşılması sorununu ortaya atıyorlardı. Sömürgelerin fethi, yalnızca sömürgelerden çok büyük kârlar sağlamak amacını değil, sömürge halklarının zararına olarak, sömürgeci ülkelerin iç çelişkilerini de çözümlemek amacını güdüyordu; çünkü, sömürge kârlarının bir kısmı, işçi aristokrasisini satın almaya hizmet ediyordu.

DOĞU AFRİKA HALKLARININ KÖLELEŞTİRİLMESİ SUDAN'DA MEHDİ AYAKLANMASI

19. yüzyılın 70 yıllarının sonunda, İngiliz ve Fransız bankacıları, Mısır'ı kendi denetimleri altına aldılar. Mısır ordusunun bir subayı olan Arabî Paşanın yönetiminde, 1882'de, bir halk ayaklanması patlak verdi. Başkaldıranlar, yabancıların dışarı atılmasını ve burjuva reformları istiyorlardı. İngiltere, buna, Mısır'a karşı savaş açmakla karşılık verdi, Mısır'ı tümüyle işgal etti ve orada bir sömürge rejimi kurdu.

1881'de, anti-emperyalist bir halk hareketi oldu, Sudan Mehdisi (Muhammed Ahmet) başa geçti. Bu köylüler, göçebeler, Sudanlı köleler ayaklanması, İngiliz sömürgeciliğini ve Mısır feodal bürokrasisini hedef tutuyordu. 1885'te isyancılar, bütün ulusal toprakları kurtardılar ve başkent Hartum'u işgal ettiler. Bağımsız bir Mehdi hükümeti kuruldu ve 13 yıl sürdü.

1896-1898 savaşı sırasında, İngiliz sömürgecileri, bü-

tün Sudan'ı ele geçirdiler ve Mehdi devletini yıktılar. Omdurman kentini barbarca yaktılar, Hartum ve Omdurman kentinin duvarları üzerinde tutsakların kesik başlarını sergilediler. Mehdi'nin anıt-mezarını yıktılar ve kemiklerini bir geminin kazanında yaktılar. Mehdi ayaklanması, Mısır, Hindistan ve Afrika ve Asya'nın boyunduruk altına alınan öteki halklarında da sömürgecilere karşı direnme özlemi uyandırdı.

ALMANYA'NIN SÖMÜRGE FETİHLERİ

1882'de, üçlü ittifakın (Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya) kuruluşundan sonra, Almanya'nın dünya üzerinde rolü büyüdü. Alman emperyalistleri, kendi iktisadî ve askerî güçlerine uygun bir miktarda sömürgenin kendilerine verilmesini açıkça istediler.

80 yıllarında, Almanya, genişleme siyasetini şiddetlendirdi. Nisan 1884'te Güney-Batı Afrika'da Angra Pequena koyundaki, ve Kap sömürgesine kadar Portekiz sömürgesi Angola kıyılarındaki Bremli tüccar Lüderitz'in acenteleri üzerinde himayesini kurdu. Böylece, Almanya, Güney-Batı Alman Afrikası adını verdiği geniş toprakları, kendi topraklarına katıyordu.

1884'ün ortasında, Togo'yu, Kamerun'u, 1885'te Afrika'nın doğu kesimini, bu arada, Doğu Alman Afrikası denen Zanzibar'ı ele geçiriyordu.

İSPANYOL—AMERİKAN SAVAŞI

Büyük bir sömürgeci faaliyet gösteren ABD, 1898'de İspanyol-Amerikan savaşını çıkardı.

Savaştan çok önce, ABD, Latin Amerika ve Uzak-Doğu ülkelerindeki genişleme siyasetini açık açık ilân etti. Monroe öğretisinin ve "iyi komşuluk" siyasetinin arkasına gizlenerek, ABD, Avrupa devletlerini Latin Amerika'dan dışarı attı ve Latin Amerika'daki iktisadî müdahale-

sini iyice ortaya koydu. Aynı zamanda, Uzak-Doğu ülkelerinde: Japonya'da, Çin'de vb. iktisadî eğemenliğini kurmak için vargücüyle çalıştı. ABD, bu bölgelerdeki durumunu sağlamlaştırmak ereğiyle, bu alandaki yayılmaları için atlama tahtası olarak kullandıkları Havai adalarını, 1898 yılında kendi topraklarına kattı; 1899'da sıra Doğu Samoa'ya geldi. Birleşik Devletler, Uzak-Doğu'daki durumunu sağlamlaştırmak için bir İspanyol sömürgesi olan Filipinler'i ve Latin Amerika'ya sızmak için de Küba'yı ele geçirmek istiyordu. İspanya'ya karşı savaş hazırlıklarına geçildi.

Küba'da, 1895'te, José Marti, Maximo Gomez ve Antonio Maceo yönetiminde bir silahlı ayaklanma başladı ve 1896'da, başka bir başkaldırma hareketi, Filipinler'de patlak verdi. ABD, durumdan kendi çıkarı için yararlandı, ve isyancılara yardım etmek bahanesiyle Küba ve Filipinler'i ele geçirdi. 1896'da, ABD Kongresi, Küba olaylarına müdahale etmek zorunluluğu üzerine özel bir karar kabul etti ve İspanya'ya aracılık önerisinde bulundu. İspanya, ABD'nin önerisini reddedince, o da savaş hazırlıklarına hız verdi.

ABD'nin yeni başkanı Mc Kinley, Küba'nın ve Filipinler'in hemen ilhak edilmesi siyasetini aklına koydu. 15 Şubat 1898'de Amerikan kruvazörü **Maine**'de pek gizemli görünen bir patlama oldu, ve gemi Havana limanında battı. Bir soruşturma açıldı. Ama soruşturma daha başlamadan, Amerikan hükümeti, patlamanın sorumluluğunu İspanya'ya yükledi. İspanya ödünlerde bulunmaya hazırlanıyordu, ama savaş kararlaştırılmıştı bile.

21 nisanda, ABD, savaş bildirisinde bulunmadan harekete geçti. İspanya denizde olduğu gibi karada da ezildi. İspanyol birliklerinin Manilla'da tesliminden sonra imzalanan ateşkes anlaşması gereğince İspanya, Küba, Porto-Rico ve öteki Batı Hint adalarını ABD'ye bırakı-

yordu. Filipinler sorunu askıda kalmıştı.

İspanya'nın zayıf düşmesinden yararlanan İngiltere ve Almanya, İspanya sömürgelerinden bir kısmını kapmaya niyet ettiler. Almanya, Mariannes, Carolines, Marshall ve Kanarya adalarının kendisine satılmasını istedi. İspanya, Kanarya adalarından başka bütün adalar üzerinde görüşmelere girmeyi kabul etti.

Almanya ve İngiltere'nin iddiaları öyle oldu ki, İspanya, ABD'nin isteklerini yerine getirmek zorunda kaldı, ve 10 Aralık 1898'de Paris'te bir barış anlaşması imzalandı; bu anlaşmaya göre İspanya, Küba'nın "bağımsızlığını" tanıyor, Porto-Rico ve Guam'ı ABD'ye veriyor ve Filipin adalarını 20 milyon dolar karşılığında satıyordu. 1899'un başında, Mariannes, Carolines ve Marshall adalarının gülünç bir fiyatla (25 milyon pesos) Almanya'ya satış anlaşması imzalandı; Batı Samoa adaları, bir Alman sömürgesi oldu, ABD, barış anlaşmasından sonra da "bağımsız" Küba toprakları üzerinde kaldı. Orada bütün iktidar, Amerikan askerî valisinin elinde bulunuyordu.

ABD emperyalistleri, 1901'de, Küba anayasasında Platt değişikliğini kabul ettirdiler: Küba'nın ABD'nin fiilî sömürgesi haline gelişi böylece onaylanmış, kesinleşmiş oluyordu. Anayasadaki bu düzeltmeye göre, Birleşik Devletler emperyalistleri, Küba'ya müdahale etmek "hakkı"nı elde ettiler; Küba'nın, pratik olarak başka devletlerle anlaşma yapmasını, Amerika Birleşik Devleteri'nin onayı olmadan yabancı krediler almasını yasakladılar; askerî üslerini Küba'ya kabul ettirdiler. Bağımsızlığı için savaşım veren Küba halkının yeni eylemlerinden korkan ABD, Küba ordusunu terhis etti, dağıttı. Ve böylece, Birleşik Devletler, hükümet bildirilerine göre Küba'nın vermekte olduğu bağımsızlık ve özgürlük savaşına son verdi.

İspanyol-Amerikan savaşı, kapitalizmin eşit olmayan,

sıçramalar halindeki gelişmesinin sonucu olan dünyanın yeniden paylaşılması uğruna yapılan savaşların ilki oldu. En güçlü emperyalist devletlerden biri, dünyanın yeniden bölüşülmesi ve sürüm pazarları için ilk kez olarak savaşa girdi.

İNGİLİZ—BOER SAVAŞI

İngiltere, 1899'da, Hollandalı göçmenlerin torunları Boerlerin yaşadıkları, Orange ve Transvaal Güney-Afrika cumhuriyetlerine karşı bir fetih savaşına girişti. Boerler, topraklarını, onların meşru sahipleri Afrikalılardan koparıp almışlardı. Boerler, çetin bir direniş gösterdiler. Geniş bir çete savaşı düzenine geçerek, İngiliz birliklerini sayısız yenilgilere uğrattılar. Ama Boerlerin kendileri de zenci halka karşı bir ırk ayrımı siyaseti uyguluyorlardı, bu yüzden de kendi güçlerini yıpratıyorlardı.

İngiltere, 1902'de, Orange ve Transvaal'e emperyalist bir barış kabul ettirdi, bu iki cumhuriyet İngiliz sömürgesi haline geliyorlardı.

ABD'NİN LATİN AMERİKA'DA EMPERYALİST YAYILMASI

1870-1880 yılları arasında, bir Fransız şirketi, Panama kanalının açılması işine girişti. Bu inşaatı bir skandal haline getiren duyulmamış bir ahlâksızlık (o zamandan beri "Panama" sözü kötü anlama gelmektedir), şirketin iflâsı ile sonuçlandı. 1902'de Fransız hükümeti, imtiyazlarını, ABD'ye sattı. Ocak 1903'te Birleşik Devletler ve Kolombiya hükümetleri arasında, kanalın yapımı için şerit halinde bir toprak parçasını 99 yıl süreyle Birleşik Devletler'e kiralama anlaşması imzalandı. Bununla birlikte, Kolombiya Kongresi, hükümetinin bu haince anlaşmasını onaylamayı reddetti. Bunun üzerine, ABD, kanal bölgesindeki ajanlarının yardımıyla bir ayaklanma hareketi yarattı ve açıkça bunu destekledi. Panama kıstağın-

da, Panama devleti ortaya çıktı; Birleşik Devletler bu devleti hemen tanıdı, ve silahlı kuvvetlerinin himayesinde kanalın yapılmasına geçti. 1914'te tamamlanan kanal, Latin Amerika'yı, ABD'nin boyunduruğu altına almasına yardım etti.

Amerikan tekelcileri, Latin Amerika devletlerine, kendileri için son derece elverişli koşullarda krediler sunuyorlardı. İngiliz bankacıları da, bu ülkelerde, sayısız yatırımlarda bulunuyorlardı, ama İngilizlerle Almanlar arasındaki anlaşmazlıkların vahimleşmesi karşısında, İngiltere, ABD ile arasını açmamaya karar verdi ve büyük ödünler verdi. ABD de, Latin Amerika'da, Alman ticaret şirketlerinin gittikçe artan rekabetinden hoşnut değildi.

Emperyalist yayılmaya ve feodal kalıntılara karşı yapılan 1910-1917 Meksika devrimi, dinsel-feodal irticaın ve yabancı sermayenin durumunu sarstı ve Latin Amerika halklarının ulusal kurtuluş hareketlerinin yükselişi bakımından büyük bir önemi oldu.

ÇİN'DE BOKSERLERİN HALKÇI AYAKLANMASI (1899-1901)

İngiltere ve Fransa, Almanya'yı, kendilerinin başta gelen rakibi sayıyorlardı. Almanya ise, bir "büyük savaş"a hazırlanmakta olduğunu gizlemiyordu. Sürekli olarak demiryolları yapıyor, sömürgelerdeki garnizonlarını berkitiyor, güçlü bir savaş filosu oluşturuyordu. İngiltere ve Fransa'nın Alman militaristlerinin sömürge konusundaki iddia ve niyetlerini tatmin etmeyi reddetmeleri, bu ülkeler arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Bu gerginlik, gene de, onların hep birlikte ulusal kurtuluş hareketine müdahalede bulunmalarına engel olmadı. 1899'da Bokserlerin anti-emperyalist halk isyanı patlak verince, emperyalist devletler, 1901'de, bir Alman generalinin komutası altına verilmiş uluslararası bir seferî kuvvetle is-

yanı bastırttılar.

Bokserlerin savaşımı, Çin'in tümüyle paylaşılmasına engel oldu. Halkın bu anti-emperyalist başkaldırışının, bu ülkede, ulusal kurtuluş hareketinin gelişmesi bakımından büyük önemi oldu.

Uzun görüşmelerden sonra emperyalist devletler, 1901'de, Çin'e bir protokol imzalamayı zorla kabul ettirdiler, bu protokol gereğince Çin, istilâcıların toprak iddialarının çoğunluğunu yerine getirmek, onlara halktan vergi almak hakkını tanımak, 980 milyon lianglık (yaklaşık olarak birbuçuk milyar altın ruble) büyük bir savaş tazminatı ödemek zorundaydı. Gerçekte Çin, büyük emperyalist devletlerin yarı-sömürgesi haline geliyordu. Mançu hanedanının temsilcileri, halkın zafer kazanması korkusuyla bu isteklere razı oldular.

Daha Bokserler ayaklanmasından önce Çin, zaten etki alanlarına bölünmüştü; yenilgi, bu paylaşmayı onaylamış oldu. Yang-çe havzası, İngiltere'ye; Şan-tung eyaleti, Almanya'ya; Yun-nan, Fransa'ya; Kuzey-doğu illeri çarlık Rusyasına; Fu-kien eyaleti, Japonya'ya düşüyordu. İngiltere, 25 yıllık "kira" ile Veyhovey limanını; Fransa, Kuang-çeu limanını (99 yıl kira ile); Almanya, Çing-tao limanını (99 yıl kira ile); çarlık Rusyası, Port-Arthur limanını (25 yıl kira ile) aldılar.

Çin halkına karşı sömürgecilerin ortak hareketi, kendi aralarındaki çelişkileri gidermedi.

Çin'in etki alanlarına bölünmesinden sonra, ABD, "açık kapılar" öğretisini hazırladı, çünkü kendisinin Çin'de yayılabilmesini, iktisadî yoldan daha çabuk gerçekleştireceğini düşünüyordu.

ALMANYA'NIN YAKIN-DOĞU VE ORTA-DOĞU'DA YAYILMASI

Almanya, İstanbul Boğazı'ndan başlayıp Küçük Asya ve Mezopotamya'dan geçerek Basra Körfezi'ne varan

Bağdat demiryolunu yapmak için Türkiye'den imtiyazlar elde etti. Bu yolun büyük bir stratejik önemi olacaktı. Türkiye ile anlaşmalar 1893 ve 1903 tarihlerinde imzalandı.

Almanya'nın Yakın ve Orta-Doğu'da yayılması ve İran körfezine doğru ilerlemesi, İngiliz emperyalistlerinin Hindistan'daki çıkarlarını tehdit ediyordu. Ocak 1899'da, İngiltere, Küveyt'i himayesi altına aldı ve Arabistan'ın ve Mezopotamya'nın fethi için bir plan hazırladı. Bütün bunlar, İngiltere ile Almanya'nın bu bölgelerdeki ve Afrika'daki emperyalist çelişkilerini şiddetle keskinleştiriyordu. İngiltere ve Fransa, isteklerini, barışçı yoldan yerine getirmeyi kabul etmediklerinden, Alman emperyalistleri amaçlarına ulaşmak için kuvvet kullanmaya karar verdiler. İngiltere'ninkiyle yarışabilecek yetenekte güçlü bir savaş filosu yapımı için geniş bir program uygulamaya başladılar.

Almanya'nın savaş hazırlıklarında her yeni adımı, İngiltere ve Fransa ile arasını biraz daha açıyordu.

Almanya'ya, Kuzey Denizi'ndeki ve Baltık Denizi'ndeki savaş filolarını biraraya getirebilmek olanağını sağlayan Kiel Kanalı'nın yapımı (1895), deniz ve kara kuvvetlerinin hızla büyümesi, Amiral Tirpitz'in hazırladığı ve Reichstag'ın 1898'de onayladığı savaş gemileri yapımı konusundaki büyük plan, Alman tekellerinin, Latin Amerika, Afrika ve Balkanlara nüfuz etmesi, Bağdat demiryolu yapımı için imtiyazlar, bütün bu olgular, İngiliz ve Fransız yönetici çevrelerinde kaygı uyandırıyordu.

1904-1905 RUS—JAPON SAVAŞI

Japonya, Çin'in madenler bakımından zengin kuzeydoğu illerini ele geçirmek için planlar hazırlamıştı. Ruslar bu planlara karşı koyuyorlardı. Üstelik Japonya, kendine Sibirya'ya bir giriş kapısı açmak için Rusya'nın

elinde bulunan Sahalin adasını kapmaya çalışıyordu.

1904 yılının başında, Japonya, savaş bildirisinde bulunmaksızın Rusya'ya saldırdı; hiç hazırlığı olmayan Rusya, 1905'in başında bir ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kaldı.

1905'te, ilk Rus devrimi patlak verdi; devrim, birçok bağımlı ülkede yankılar uyandırdı: İran devrimi (1906-1911), Jön Türkler hareketi (1908-1909), Çin'de Sinhay devrimi (1911-1913). Devrimci hareket, Kore'de kendini gösterdi, ulusal kurtuluş savaşımı Hindistan'da, Endonezya'da ve Arap ülkelerinde güçlendi.

Çarlık Rusyası hükümeti, her şeyden önce, kendi halkından korkuyordu. 1905-1907 devrimi, yönetici çevrelerini öyle büyük bir korkuya düşürmüştü ki, devrimin zaferini önlemek için Japonya'ya teslim oldular. Portsmut anlaşmasına (Eylül 1905) göre, Rusya, Sahalin adasının güney kısmını Japonya'ya bırakıyor, Japonların Kore'deki ve Mançurya'daki üstünlüğünü tanıyor, Port-Arthur limanı ve Doğu Çin demiryolu üzerindeki haklarından vazgeçiyordu.

Rusya'nın uluslararası prestiji sarsılmıştı. Almanya, Balkanlarda ve Türkiye'deki yayılma siyasetini kuvvetlendirmek için bundan yararlandı. Almanya'nın saldırgan siyaseti, yalnız Rusya'yı değil, Yakın ve Orta-Doğu'daki nüfuzu zedelenmiş olan İngiltere'yi de kuşkulandırıyordu.

İç çelişkiler ve baskı altındaki halkların ulusal kurtuluş savaşımlarıyla başı dertte olan Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın gittikçe daha büyük bir malî ve iktisadî bağımlılığı altına giriyordu.

İKİ EMPERYALİST BLOKUN KURULUŞU

Üçlü ittifak (emperyalist Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya) korkusuyla İngiltere ve Fransa, kendi fetih

planlarını uzlaşmalarla gerçekleştirmeyi istiyorlardı, ve 1904'te, tarihte **"Entente cordiale"** ya da kısaca Antant adıyla tanınan bir uzlaşmaya vardılar. Bu uzlaşma, esas olarak Afrika, Orta ve Yakın-Doğu'da ulusal kurtuluş hareketlerini ezmeyi hedef tutuyordu.

Avrupa'da, Almanya'ya karşı bir denge kurmak için, Rusya'yı Almanya'nın üzerine çekmeye karar verdiler. Uzun görüşmelerden sonra, 1907'de, İran'da, Afganistan'da ve Tibet'teki etki alanları konusunda bir İngiliz-Rus anlaşması yapıldı. Anlaşma, İran'ın üç bölgeye ayrılmasını öngörüyordu: kuzey, Rusya'nın denetim alanına düşüyordu; orta bölge, tarafsız ilân edilmişti; güney, İngiltere'nin etki alanına giriyordu. İngiltere, İran'ın bu bölgesinin efendiliğini elde etmek için çok direndi, çünkü burada çok zengin petrol yatakları vardı. 1907 anlaşmasına göre Rusya, Afganistan'da baş yeri İngiltere'ye bırakıyordu. Bunlar, İngiliz-Rus çelişkilerini azaltıyordu. Rusya yayılma siyasetini Balkanlara kaydırmak zorunda kaldı. İngiltere, Rusya'yı, Almanya'nın müttefiki olan Avusturya-Macaristan'a karşı itmeyi, ve böylelikle Rusya ile Antant arasındaki bağları sıklaştırmayı umuyordu.

4. İLK EMPERYALİST DÜNYA SAVAŞI

Rusya ile İngiltere arasındaki uzlaşma, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın emperyalist bloku olarak Antantın kuruluşunu onayladı. İki blok arasında şiddetli bir savaşım başladı. Bununla birlikte, blokların kendi içlerindeki çelişkiler de öyle keskindi ki (Tyrol, Adriyatik kıyıları ve başka topraklar yüzünden İtalya ile Avusturya-Macaristan arasındaki uyuşmazlık), İtalya, Antant devletleri yanında bir destek aramaya başladı ve Birinci Dünya Savaşı sırasında, üçlü ittifaktan ayrılarak Antantla birleşti. Antantın kendi içinde de çekişmeler eksik değildi. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın, çarlığın uzun zamandan

beri peşinden koştuğu Karadeniz boğazları (İstanbul ve Çanakkale) yolunu kendisine kapamaya uğraşmalarından hoşnut değildi.

Afrika'nın İngiliz ve Fransız etki bölgeleri halinde paylaşılmasında anlaşmaya varılmış olduğu halde, gene de bazı ayrılıklar giderilmiş olmuyordu. Birleşik Devletler, hukuksal bir tarafsızlıkla yetinir görünüyordu, ama pratikte Antant devletleriyle birleşiyordu, çünkü, Alman emperyalizmi, Birleşik Devletler'in gözünde daha büyük bir tehlike oluşturuyordu.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Böylece, Üçlü İttifak ile Antant (itilâf) devletleri arasındaki savaşım, Birinci Dünya Savaşı ile sonuçlandı, daha sonra Japonya, ABD, Türkiye ve başka ülkeler de bu savaşa katıldı. Şu bakımdan ya da bu bakımdan, çatışma, emperyalist bir nitelik taşıyordu ve haksız bir savaştı.

Alman emperyalistleri, Baltık ülkeleri, Ukrayna, İskandinavya, Belçika, Hollanda, Ön-Asya, Avustralya; Macaristan, Balkanlar ve Fransa'dan bir parçayı içine alacak olan bir "Büyük Almanya" ya da "Orta Avrupa" yaratmayı düşünüyorlardı. Afrika'da, Pasifik havzasında geniş bir sömürge imparatorluğu oluşturmayı tasarlıyorlar, Latin Amerika'da hüküm sürmeyi düşünüyorlar, Fransa, İngiltere, Belçika ve başka ülkelerin sömürgelerini ele geçirmeyi umuyorlardı. Alman emperyalizmi, baş rakibi İngiltere'nin ayağını kaydırmayı, onun denizler üzerindeki egemenliğini yıkmayı ve deniz üslerini elinden almayı istiyordu.

İngiliz emperyalistleri, dünya pazarı üzerindeki en tehlikeli rakipleri Almanya'nın yenilmesini hedef tutuyorlar, onun iktisadî gücünü zayıflatmayı, savaş filosunu ve ticaret filosunu yoketmeyi, sömürgelerini elinden almayı,

Mezopotamya, Filistin ve Arap yarımadasını ele geçirmeyi, Mısır'daki durumlarını sağlamlaştırmayı istiyorlardı.

Fransız emperyalistleri, yalnızca, 1871'de ellerinden alınan Alsace ve Lorraine'i geri almayı değil, Ruhr havzasını da almayı, Sarre'ı kendi topraklarına katmayı, Almanya'nın iktisadî ve malî gücünü azaltmayı ve Afrika'daki Alman sömürgelerini işgal etmeyi istiyorlardı.

Çarlık Rusyası emperyalistleri, Balkanlarda siyasal ve askerî egemenliklerini kurma, Galiçya'yı kendilerine katma, İstanbul'u ve Karadeniz boğazlarını ele geçirmeyi düşlüyorlardı.

Her iki blokun emperyalistleri de, savaş yoluyla, kendi ülkelerindeki iş;i hareketini zayıflatmaya ve durdurmaya uğraşıyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı, iktisadî alanda, bazı ülkelerin önemini azalttı, ötekilerin (ABD'nin, özellikle Japonya'nın) gelişmesini ve zenginleşmesini hızlandırdı, 1916'da, ABD'nin en önemli 48 tröstü, yalnız kendi başlarına 965 milyon dolar kâr sağladılar, yani savaştan önceki üç yıl boyunca gerçekleşen kâr ortalamasının üç katı kadar. Birinci Dünya Savaşının kurbanlarının sayısı ve maddî kayıpları, savaştan-önceki 125 yılın kurban ve kayıplarını aştı. Resmî verilere göre 9.700.000 insan öldü, 21 milyonu yaralandı ve sakatlandı, milyonlarca insan açlıktan ve salgın hastalıklardan öldü.

DOKUZUNCU BÖLÜM

RUSYA'DA SOSYALİST DEVRİMİ HAZIRLAYAN TOPLUMSAL VE İKTİSADÎ ÖNKOŞULLAR

1. RUSYA'NIN EMPERYALİST DÖNEME GİRİŞİ

Toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra kapitalizm, Rusya'da, büyük adımlarla ilerledi. Sanayi devrimi, Rusya'da, 19. yüzyılın 80 yıllarında ortaya çıktı. Birçok sanayi işletmeleri kuruldu: 1886'dan 1890'a değin, imalâthanelerin ve fabrikaların sayısı 2.500-3.000'den 6.000'e çıktı. Demiryollarının uzunluğu, 4.000 kilometreden 29.000 kilometreye ulaşıyordu. 1890'da, 10'dan fazla işçinin çalıştığı işletmeler, bütün işletmelerin % 7'sini oluşturuyordu, ama sınaî malların yarısından çoğunu üretiyorlardı. 90 yıllarının yarısından sonra sanayi hareketi hızlandı. 1890'da 1,5 milyar rublelik, 1900'de ise 3 milyar rublelik meta üretilmişti.

20. yüzyılın başında Rusya'da, kapitalizm, öteki kapitalist ülkelerde de olduğu gibi son ve en yüksek aşaması emperyalizme giriyor. Tekeller başlıca sanayi kollarında egemen duruma geçiyorlar. Tekelci sermayenin en büyük örgütleri, 1900-1903 iktisadî bunalımı sırasında, işletmelerin yarısı çalışmayı durdurduğu zamanlarda kuruldular. 1902'de "Prodamet" sendikası (Rus metalürji fabrikaları ürünlerinin satış ortaklığı) kuruldu. Demir üretiminin % 83'ünü, dökme üretiminin % 74'ünü veriyordu. 1904'te kurulan "Produgal" sendikası, ulusal kömürün % 75'ini satıyordu. Aynı yıl kurulan vagon fabrikaları sendikası "Prodvagon", Rusya'daki hemen hemen bütün vagon üretimini ve satışını tekeline aldı. Sanayiin öteki dallarında da büyük tekeller ortaya çıkıyordu.

Öteki emperyalist ülkelerde olduğu gibi, Rusya'da da, banka sermayesi ile sanayi sermayesinin malî bir oligarşi yaratan içiçe girme süreci ortaya çıktı. Devlet Bankası, Soylular Bankaları, Köylü Bankaları, özel aksiyonlu (eshamlı) bankalar (Petersburg Enternasyonal Bankası, Volyisko-Kadski, Azovsko-Donskoy vb.) sanayide, taşımada, ticarette büyük bir rol oynadılar. Malî oligarşi, çarlık hükümetinin siyasetini gittikçe daha çok etkiliyordu.

Tekelci kapitalizm, Rusya'da ayırdedici bütün genel nitelikleriyle gelişiyordu, ama aynı zamanda özellikleri de vardı.

RUSYA'DA EMPERYALİZMİN BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Bunlar, özellikle feodalizmin iktisadî ve siyasal rejimdeki çok kuvvetli kalıntılarıdır. Bunun en vahim sonuçlarından biri, Rusya'nın Batı Avrupa emperyalizmine göre bağımlılığıydı; bu bağımlılık, ülkenin emperyalist devlet olarak özel çizgilerine biçim veriyordu.

Büyük toprak mülkiyeti ve çarlık, kapitalist Rusya'da, serfliğin en önemli kalıntılarıydı. 20. yüzyılın başında

30.000 toprak sahibi 70 milyon desiyatin (76,3 milyon hektar) toprağa sahip bulunuyordu. 10,5 milyon köylünün ise hemen hemen aynı miktarda toprağı vardı. Bir köylü ailesi, ortalama olarak, 7 hektar toprağı ekip biçiyordu, büyük bir toprak sahibi ise 2.300 desiyatinden fazla. Toprak sahipleri arasında en önemlileri onbinlerce desiyatinlik koskoca yurtluklara sahip bulunuyorlardı. Çar, en büyük toprak sahibiydi, çar ailesi 7 milyon desiyatinlik bir toprağın sahibi bulunuyordu, yani yarım milyon tarım işletmesinin topraklarına eşit bir arazi. Köylü, ailesini geçindirebilmek için, çok ağır koşullarla toprak sahiplerinden toprak kiralamak zorundaydı. Köylünün kirayı ödeyecek durumu yoktu, onun için belirli bir zaman toprak sahibinin toprağında çalışmak zorunda kalıyordu. Toprak sahibi, işletmesini, eski usullerle, köylüyü zor yoluyla çalıştırarak ve az verimli köylü emeğinden yararlanarak yönetiyordu. Bütün biçimleriyle toprağın işlenmesi ilkeldi ve hemen hemen çağdaş teknikten bütün bütüne habersizdiler. Bütün bunlar, tarımda, üretici güçlerin ilerlemesini frenliyordu. Toprak tekeli, büyük mülk sahiplerine, toprak fiyatlarını yüksekte tutmak olanağını veriyordu, bu da, sanayide ve tarımda kapitalizmin gelişmesini geciktiriyordu. İlkel topluluk toprak mülkiyeti ve feodal yükümlülükler, köy nüfusunun kentlere doğru yer değiştirişini yavaşlatıyor ve ucuz kolgücü bulma olanaklarını sınırlandırıyordu.

Siyasal ve toplumsal alanda feodal toprak köleliği kurumunun kalıntılarıyla karşılaşılıyordu. Çarlık otokrasisi, serf sahipleri diktatörlüğünün bir biçimiydi. Devletteki başlıca görevlerin hepsi, büyük mülk sahiplerine ayrılmıştı. Binlerce polis memuru, çarı, büyük mülk sahipleri ve kapitalistleri, halkın saldırılarına karşı koruyordu. 200.000'e yakın rahip ve keşiş, sömürücülere karşı alçakgönüllülüğü öğretiyordu. Çarlık, emekçileri, cahil

olarak bırakıyordu: nüfusun beşte-dördü okuma-yazma bilmiyordu.

Büyük toprak sahiplerinin çıkarlarının sözcüsü çarlık otokrasisi, kapitalistleri de destekliyordu. İmalâthane ve fabrika patronlarının isteği üzerine yetkililer, grevleri ezmek için, birlikler göndermeye canatıyorlardı. Bunun içindir ki, her şeyden çok halk yığınlarının hareketinden korkan Rus burjuvazisinin elinde koskoca bir baskı aygıtı bulunduran çarlığı desteklemekte çıkarı vardı. Hiç bir biçimde çarlığa karşı, toprak köleliği kalıntılarına karşı savaşım vermeye girişmiyor, ama onunla anlaşıyordu.

Toprak köleliği artıkları, Rusya'nın ilerlemesini engelliyordu. 20. yüzyılın başında Rusya, ABD'den 20 kez daha az, İngiltere'den hemen hemen 14 kez daha az kömür üretiyordu. Aradaki açığı kapamak şöyle dursun, Rusya'nın gelişmiş kapitalist ülkelere oranla iktisadî geriliği yıldan yıla artıyordu. Böylece, toprak köleliğinin kaldırılmasından 50 yıl sonra, Rusya'da, demir tüketimi beş katına çıkmıştı, ama İngiltere'de olduğundan dört, Almanya'dakinden beş, ABD'dekinden on kez daha düşük kalitede bir malzemeyle donatılmıştı. Makine-alet yapımı, ağır makine yapımı, otomobil vb. gibi temel sanayi kolları yoktu, gerekli makineler dışardan ithal ediliyordu.

İktisadî ve teknik gecikme, Rusya'yı, Batı Avrupa emperyalizmine bağımlı kılıyordu. Kapitalist ilişkilerin gelişmesi, Rus sermayesinin yetersizliği yüzünden bir yabancı sermaye akımına neden oldu. Avrupa ülkelerinin emperyalizme geçişiyle, Rusya'ya yapılan sermaye ihracı, gitgide meta ihracının yerini aldı. Rus sanayindeki yabancı yatırımlar, hisse senetli ortakların aracılığıyla gerçekleşiyordu. Yabancı sermaye akını, bankalarda da önemli yer tutuyordu. 1890'da hisse senetli girişimlerde yabancı yatırımlar 200 milyon ruble tutarken, 1917'de 2 milyar

rubleyi geçiyordu. Hisse senetli ortaklıkların sermayesinin üçte-biri ve başlıca Rus bankalarının sermayesinin % 45'i, yabancı kökenliydi. Yabancı kapitalistler, sanayiin temel dallarının efendileri durumundaydılar. Rusya'nın güneyinde dökülen pik demirin % 67'sini, Donetz havzasında çıkarılan kömürün % 70'ini, petrolünün % 60'ını, bakırın % 63'ünü, ellerinde tutuyorlardı.

Yabancı sermayenin Rusya'ya akınının nedeni, bu sermaye sahiplerinin işçileri korkunç bir biçimde sömürerek elde ettikleri yüksek kârlarla açıklanır. Yabancı malî sermaye, özellikle Fransızlar, çarlık hükümetine gönüllü olarak ödünç para sunuyorlardı. Bu borçlar üzerinden hesaplanan faizlerin ödenmesi, Rus halkının sırtına yükleniyordu. 15 yılda, 1898'den 1913'e değin, çarlık Rusyası, yabancı emperyalistlere, faiz ve yabancı sermaye kârı olarak 5 milyar ruble ödedi. Rusya, giderek daha çok gelişmiş emperyalist devletlerin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın iktisadî bağımlılığı altına giriyordu.

Rusya'da emperyalizmin şekillenmesinin özellikleri, bu ülkenin kendine özgü temel çizgilerini belirledi.

Rusya'da üretimin merkezileşmesi, öteki ülkelerdekinden daha yüksek bir düzeye vardı. Onun için, Rusya'da 500'den fazla işçi çalıştıran işletmeler tüm emekçilerin % 53'ünü kullanıyorlardı; bu oran, ABD'de % 33'tü. Ama bu büyük iş yerlerine karşın teknik ilerlemeyi (ağır makine yapımını, elektrik donatımı vb.) güvence altına alan tüm halinde eksiksiz sanayi dalları yoktu. Bütünüyle ele alındığında sanayiin teknik düzeyi, ileri kapitalist ülkelere bakarak geriydi. Rusya'daki tekelci birlikler, esas olarak, sürüm alanını, bundan daha az olmak üzere de üretim alanını kucaklıyorlardı; bunun içindir ki, Rusya'da, en yaygın tekel biçimi sendikalardı. Yabancı sermaye, bunlarda, çok kez kesin ve belirleyici bir rol oynuyordu.

Rus sermayesinin ihracı pek önemli değildi. Ancak bazı geri kalmış ve yarı-sömürge ülkelere doğru sermaye ihracı yapılıyordu, örneğin İran, Türkiye, Çin, Rusya, İngiltere'den, Fransa'dan ve Belçika'dan gelen sermayelerle besleniyordu.

Rus emperyalizmi, kapitalistlerin uluslararası tekelci birliklerinin dünyayı paylaşmasına katılıyor, ama bunda da ancak ikinci planda bir rol oynuyordu. Ayrıca, Rus pazarı, Batı Avrupa ve ABD tekelleri arasında paylaşılmıştı.

Çarlık Rusyası, dünyanın yeniden bölüşülmesine katılmaya uğraşıyordu. Japonlara yenildikten, Mançurya'daki nüfuz alanını yitirdikten sonra, İran'ın kuzeyinde, kendisine bir etki alanı edinmişti. İngiliz ve Fransız emperyalistleriyle birlikte, çarlık hükümeti, Türkiye'nin paylaşılması planlarını olgunlaştırıyordu.

Rusya, kapitalist toplumun içindeki ve ondan ayrılmaz bir biçimde varolan çelişkilerin en yüksek derecesine vardığı dünya emperyalist sisteminin unsurlarından biri haline gelmişti. Rusya'da bu çelişkilerin keskinliği öyle bir noktaya varmıştı ki, devrimci yolla çözülmeleri kaçınılmaz bir hale geliyordu. Rusya'da devrim, en başta, ülkenin ilerlemesini engelleyen toprak köleliği artıklarını ortadan kaldırmalıydı. Bütün gerici güçler —çarlık, büyük toprak sahipleri ve Rus ve yabancı burjuvazi—, ortak çıkarlarla birbirine bağlıydı. Bu, çarlığa ve toprak sahiplerine karşı savaşımın, aynı zamanda, emperyalizme karşı bir savaşım olduğunu açıklar, ve burjuva demokratik devrimini sosyalist devrime dönüştürme olanağını yaratır. Böyle bir devrim için zorunlu olan güçler, Rusya'da ortaya çıkıyordu. Proletarya, bu güçler arasında baştaydı.

Rusya'da, ilk işçiler, toprak köleliği altında ortaya çıkmıştı. Ama o çağda, bağımsız siyasal bir güç oluşturmuyorlardı. Çağdaş proletarya, büyük sanayiin gelişmesiyle şekillenmeye başladı. 1865'te, büyük sanayi işletmelerinde, ancak 706.000 işçi varken, bu sayı, bir çeyrek yüzyıl sonra iki katına çıktı, 20. yüzyılın başında ise 2,5 milyona yakın işçi sayılıyordu. Sanayide, taşımada, inşaatta, tarımda vb. kullanılan emekçilerin tüm sayısı onmilyonlara varıyordu.

Rus proletaryası, oluşumunu yöneten nesnel koşullar yüzünden dünyanın en devrimci proletaryası durumuna geliyordu.

Rusya'da kapitalizmin gelişmesi ve feodal kalıntıların sürdürülmesi, her türlü siyasal haklardan yoksun emekçilerin korkunç bir biçimde sömürülmesi sonucunu verdi. Hemen hemen 19. yüzyılın sonuna değin 12-13 saatlik, tekstil fabrikalarında ise 15-16 saatlik işgünü uygulanıyordu. Çalışma güvenliği yoktu; kapitalist, ücretleri kendi keyfine göre saptıyordu. İşçilerin ücretlerinden çalınıyordu, işçiler gereksinmelerini fabrikalardaki satış yerlerinden, pahalı satılan mallarla karşılamaya zorlanıyordu. Ücretlerin % 35-40'ı ceza olarak tutuluyordu. Devrimci işçi Piyotr Moysenko anılarında şunları yazıyor: "Her şeye ceza. Başındaki bereyi çıkarmadan müdürün penceresinin altından geçtin diye bir ceza. Koğuşta fazla yüksek sesle konuştun diye bir ceza. Yolda akordeon çaldın diye bir ceza. Karın ikiz doğurdu diye bir ceza. En iyisi git yat aşağı, ölümü bekle." İşçiler, fabrikanın koğuşlarında, 2-3 katlı yataklarda barınıyorlardı. Moskovalı işçiler hakkında bir soruşturma yapmakla görevli bir polis memuru, 1902'de şöyle yazıyordu; "Sekiz bölüme ayrılmış çok küçük odalarda 18-24 kişi yaşıyor, herbir bölmede çocuklarıyla birlikte bir aile yatıyor. Her bölme-

nin 2,5 arşın uzunluğu, 2 arşına yakın genişliği var." İşçiler, herhangi bir hoşnutsuzluk gösterisinde bulunsalar, işlerinden atılıyor, hapsediliyor, zindana gönderiliyorlardı.

Sermaye ile emek arasındaki çelişki, Rusya'da en sert uca varmıştı. Amansız bir sömürü, kötü yaşama ve çalışma koşulları, bütün bunlar, işçileri kapitalistlere karşı kesin bir savaşıma doğru itiyordu. Sanayi işçilerinin en büyük kısmı, büyük işletmelerde yoğunlaşmıştı; buralardaki çalışma koşulları da, emekçilere, örgütlenme ve disiplin anlayışını öğretiyordu. Çalışmanın ortaklaşa niteliği, sömürücülere karşı savaşımda, emekçilerin birbirine bağlanıp kaynaşmasını kolaylaştırıyordu.

Rus proletaryası, öteki ülkelerin proletaryasından daha sonra doğmuştu. Onun için, o zamana değin öteki ülkelerin emekçilerinin birikmiş deneyimlerinden yararlanabiliyordu. Onun örgütlenişi ve uğradığı sıkıntılar, proletaryayı, devrimci teorinin derinliklerine inebilir bir hale getiriyordu. Batı Avrupa'nın işçi sınıfı, savaşımına, burjuvazinin yönetimi altında, feodallere karşı başlamıştı; Rusya'da ise tersine, işçi sınıfı, daha başından beri bağımsız bir siyasal güç olarak hareket ediyordu. Çarlık, yalnız Rus gericiliğinin değil, aynı zamanda, Avrupa ve Asya gericiliğinin de kalesiydi, bu nedenle, çarlığı devirmek için verilen savaşım, Rus proletaryasını, uluslararası devrimci proletaryanın öncülüğüne getirmişti.

Emperyalizm altında, Rus proletaryası, çarlığı yıkabilecek ve sosyalist devrime yolaçabilecek yetenekte kararlı bir güç haline geliyordu.

İşçi sınıfının gücü, onun sayısı, bilinci, örgütlenmesiyle sınırlı değildir; bu güç, aynı zamanda, öteki emekçi tabakalarıyla aralarındaki çıkar ortaklığına da bağlıdır. Aileleriyle birlikte işçiler, nüfusun %5'ini oluşturuyorlardı, ama devrimci harekette proletaryanın ağırlığı, proleter

olmayan emekçi yığınlarının desteğini sağlaması bakımından, sayısıyla karşılaştırılamayacak kadar büyüktü.

TOPRAK İÇİN KÖYLÜLERİN SAVAŞIMLARININ GÜÇLENMESİ

Köylüler, Rus halkının ezici çoğunluğunu oluşturuyorlardı. Büyük toprak mülkiyetinin sürdürülmesi, köylüleri, yoksulluğa ve yıkıma sürüklüyordu. 1861 reformundan sonra yeterli bir toprak parçasından yoksun olan köylülerin çoğu, kendi işletmelerinden gereksinmelerini karşılayamıyorlardı. Köylüler gereksinmelerini tamamlayabilmek için, satın aldıkları topraklar için yüksek bir para ödemek zorundaydılar. Zamanlarının büyük bir kısmında, toprak kirası, çayırlardan yararlanma, mülk sahibinin topraklarından geçmek için vb. büyük mülk sahibi hesabına çalışmaya devam ediyorlardı.

Çarlık hükümeti de köylüleri yıkıma sürüklüyordu. Köylü, ordunun, polisin ve öteki iktidar organlarının devamını sağlamak için ağır vergiler ödüyordu. Borcunu ödemede herhangi bir gecikme yüzünden kırbaçlanıyor, malları satılıyordu. Görevlilere karşı her türlü itaatsizlik şiddetle cezalandırılıyordu. Kiliseler ve manastırlar da kendi ondalıklarını (aşar) ayrıca alıyorlardı.

Kötü işlenen ve kötü bakılan, kötü gübrelenen toprak, zayıf bir ürün veriyordu. Köylülerin hiç bir zaman karnı doymuyor, ve kıtlık yıllarında onbinlerce köylü açlıktan ve hastalıktan ölüyordu. Kapitalizmin gelişmesi, köylü sınıfının bağrında bir farklılaşma oluşturdu. Köylülerin arasında ufak bir bölüm zenginleşiyor, toprağı, çekim hayvanlarını kendi elinde topluyor ve yoksulları acımasızca sömürüyordu. Zengin köylüler, köy burjuvazisini oluşturuyorlardı, bunlar, kulak adını alıyorlardı. Orta köylüler kendi işletmelerinde ancak tutunuyorlar, çok kez de iyice batıyorlar ve tarım proletaryasını ve yarı-proletaryasını temsil eden yoksul köylüler saflarına

katılıp bu safları çoğaltıyorlardı. 19. yüzyılın sonunda, 10 milyon aile ocağından, yaklaşık olarak 6,5 milyonu yoksul köylü, 2,5 milyonu orta köylü, 1,5 milyonu da kulaktı. Yoksul işletmelerin sayısı, yıldan yıla, orta köylülerin zararına artıyordu.

Umutsuz durumları, köylüleri, büyük mülk sahiplerine karşı savaşıma itiyordu. Köylü eylemleri, 1902'de, özellikle, Harkov ve Poltava eyaletlerinde ve Ukrayna'da, Rusya'nın Avrupa topraklarının bazı illerinde yaygınlaştı. Köylüler, büyük mülk sahiplerinin buğdağına ve hayvanlarına elkoyuyorlar, senyörlerin evlerini yakıyorlardı. Ayaklanmalar, çarlık hükümetinin birlikleri tarafından amansızca bastırıldı, ama köylüler savaşımlarını sürdürdüler. 1900'den 1904'e değin Rusya'da, 670 köylü hareketi görüldü. Bu hareketler, kendiliğinden ortaya çıkmış, dağınık hareketlerdi, ama köylülüğün büyük bir devrimci temsil ettiğini gösteriyorlardı. Toprak için savaşım verecek örgütten yoksundu ve yoksulluktan kurtulmakta yalnız işçi sınıfının kendisine yardım edebileceğini anlayarak, ona doğru dönmeye başlıyordu.

Köylü ve işçilerin, çara ve toprak sahiplerine karşı ittifakı, 20. yüzyılın başında kuruldu. Köylülüğün kendi bağrında da yoksulların kulaklara karşı savaşımı başladı, bu da işçi sınıfı ile emekçi köylülerin, yalnız burjuva demokratik devrimi için değil, sosyalist devrim için de ittifakının hazırlayıcı koşullarını yarattı.

ULUSAL KURTULUŞ HAREKETİNİN YÜKSELİŞİ

Çarlık Rusyası, halkların hapisanesi lakabını alıyordu; çünkü, Rusya nüfusunun % 57'si Rus değildi. Çevre-bölgelerdeki ulusal bölgelerde işçi ve köylülerin durumu, merkezdeki işçilerin durumundan daha kötüydü. Hem kendi yerel sömürücülerinin, hem de Rus toprak sahipleri ve kapitalistlerinin çifte baskısına katlanıyorlardı.

Rusya'nın emperyalist döneme girişiyle, Rus olmayan emekçilerin durumu daha da kötüleşmişti. Üretici güçlerin yeteri kadar gelişmeyişi yüzünden, ezilen halkların soyulması, egemen sınıfların başlıca gelir kaynaklarından biriydi. Ulusal bölgelerdeki köylülerin toprakları elinden alınıyor, bu topraklara, merkezî Rusya'daki toprağı az olan Rusların tarlalarını genişletmek bahanesiyle onlar yerleştiriliyordu. Böylece halklar arasına anlaşmazlık tohumları ekiliyordu. Bu bölgelere zengin mülk sahibi Rus çevrelerden gelme valiler atanıyordu. Sonsuz yetkileri olan bu valiler, tıpkı öteki memurlar güruhu gibi, halktan zorla rüşvet alıyorlardı.

Rus kapitalistleri ve toprak sahipleri, ezilen halkları sayısız sıkıntılara, hakaretlere uğratıyorlardı. Ulusal bölgelerde, anadillerinde öğretim yapacak okullar kurmak, kitaplar ve dergiler yayınlamak yasaktı. Bu bölgelerde, halklar, hemen hemen hiç okuma-yazma bilmiyordu ve hatta bazı halkların alfabesi bile yoktu. Rusça, bütün ülkenin resmî diliydi.

Halkları sınıf savaşımından döndürmek için çarlık hükümeti, ulusal uyuşmazlıkları körüklüyordu. Bir ulusu, ötekine karşı kışkırtıyordu. İktidar temsilcileri, Yahudilere karşı katliamlar (pogrom) düzenliyor, Ermenileri, Azerbaycanlıları silahlandırıyor ve karşılıklı kırımlara olanak veriyordu. Ulusların birbirine karşı kin beslemeleri, emekçilerin çarlık üzerindeki baskısını azaltıyordu.

Ulusal bölgelerin burjuvazisi, kendi ulusal emekçilerini daha elverişli koşullarda sömürebilmek için, çarlıktan yakasını kurtarmak istiyordu; ama ulus içinde büyümekte olan işçi hareketinden korkuyordu, onun için çarlık ile, Rus kapitalist ve toprak sahipleri ile birleşiyordu. Yalnız ezilen halkların proletaryası, emekçileri, halkını, ulusal kurtuluş için savaşıma götürebilirdi. Çar-

lık, özgür ulusal gelişme için en başta gelen engeldi. Bütün ezilen halklar, Rus, proletaryası ile ittifak halinde olan yerel proletaryanın yönetiminde, çarlığa karşı ayağa kalktılar. Ulusal kurtuluş hareketi, Rus otokrasisi için tehlikeli, tehdit edici bir güç haline geldi.

Emekçileri ulusal baskıdan tümüyle kurtarmak, ancak insanları bölüp parçalayan üretim aletlerinin özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıyla olanaklıdır. Onun içindir ki, çok uluslu Rusya'da proletaryanın yönettiği ulusal kurtuluş savaşımı, yalnız burjuva demokratik devrim için değil, sosyalist devrim için de güçlü bir yedek kuvvet oldu.

DEVRİMCİ HAREKETİN PROLETER DÖNEMİNİN BAŞLANGICI

20. yüzyılın Rus devrim hareketinde üç dönem ayırdedilir. Yönetici sınıfların temsilcileri soylular, 19. yüzyılın başında, çarlığa karşı hareketin başındaydılar. Devrimci soylular, halktan kopmuşlardı ve bütünüyle çarlık otokrasisi için sağlam bir destek oluşturan yönetici sınıfın ancak ufak bir azınlığıydılar. 1861'den sonra, köylü sınıfından ve kent küçük-burjuvazisinden gelme demokratik aydınlar zümresi, savaşıma katıldı. Bu soylu olmayan devrimciler, halka, soylulardan daha sıkı bağlarla bağlıydılar. Ama, henüz devrimin yolunu bilmiyorlardı, proletaryanın başlıca belirleyici güç olduğunu görmüyorlardı. Proleter dönem, 90 yıllarının ortasında, geniş halk yığınlarının, tümüyle, eksiksiz olarak devrimci olan biricik sınıf, proletaryanın yönettiği devrimci harekete katıldığı zaman başlıyor.

Daha 60-70 yıllarında devrimci hareket taslak halinde belirmeye başlıyor. 1870'ten 1879'a değin, tam olmayan verilere göre 326 işçi hareketi oldu. İlk işçi örgütlerinin kuruluşu 70 yıllarında oluyor: "Güney Rusya İşçileri Birliği" ve "Rus İşçileri Kuzey Birliği". Ama bunlar, işçi

sınıfının bağımsızlık savaşımındaki ilk adımlarından başka bir şey değildi. Hareketlerin çoğu henüz kendiliğinden olmaydı, işçiler, o zamanlar, yalnızca iktisadî istemlerde bulunuyorlardı.

80 yıllarında 446 grev yapıldı. 1885'te Morozov fabrikasındaki Orehovo-Zuevo dokumacılarının grevi, özellikle önemli bir grev oldu. Bu grev, öncü işçilerden Piyotr Moysenko ve Vasili Volkov tarafından yönetildi. En devrimci işçilerin bir toplantısı sırasında, düzenli bir şekilde greve başlamak ve başlıca istekleri, yani kısa zaman önce düşürülen ücretlerin yeniden eski tarifeye göre ödenmesi, ve para cezalarının kaldırılması kabul edilmedikçe işe başlamamaları kararlaştırıldı. Grev 10 gün sürdü, 8.000 işçi katıldı. Hükümet, hareketi ancak silahla ezebildi. 600'e yakın işçi tutuklandı. Bu hareketin genişliğinden dehşete kapılan hükümet, para cezaları konusunda kapitalistlerin keyfî davranışlarını azçok sınırlandıran bir yasa çıkarmak zorunda kaldı. Rus işçi sınıfı, örgütlü savaşımıyla, kapitalistlerden bazı ödünler koparmıştı.

Bu sıralarda, ilk marksist örgütler, Rusya'nın bazı kentlerinde ve yabancı ülkelerde ortaya çıkmışlardı. Bu örgütlerin hepsi de, işçi sınıfına henüz çok gevşek bağlarla bağlıydılar ve onu yönetemiyorlardı.

90 yıllarının ortalarında Rus proletaryası, artık bağımsız bir siyasal güç olarak kendini gösteriyordu. 1895'-in sonunda, Petersburg'da, marksist illegal bir örgüt kuruldu: "İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Savaşım Birliği". Lenin bu örgütün kurucusu ve yöneticisi oldu.

Lenin (1870-1924), 1887'de, devrimci eyleme katıldığı zaman, Kazan Üniversitesinde öğrenciydi ve 17 yaşındaydı. Devrimci eyleme katıldığı için tutuklandı ve sürgüne gönderildi. Marx ve Engels'in yapıtlarını özenle incelemek, onu, inanmış bir marksist yaptı. Marksist derneklerin çalışmalarına etkin olarak katıldı ve marksiz-

min Rusya'da yayılmasında önemli bir rol oynadı. 1893'-te Petersburg'a yerleştiği için, Lenin, kısa zamanda, Petersburg marksistlerinin ünlü lideri haline geldi.

Rus sosyal-demokrasisi tarihinde ilk kez olarak Petersburg İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Savaşım Birliği, bilimsel sosyalizmin eğitimi ile işçi hareketi yönetimini birleştirdi. 1896'da, Birlik, Petersburg'daki 30.000 tekstil işçisinin grevini yönetti. Bu savaşımın başarısı büyük oldu ve çarlık hükümeti işgününü yasal olarak 11,5 saat olarak sınırlandırmak zorunda kaldı. Bu, daha şimdiden işçi sınıfının bir başarısıydı. Petersburg grevleri, Rusya tarihinde yeni bir dönem, halk devriminin hazırlanması dönemini başlattı. Bu andan başlayarak, işçi yığınlarının hareketi, marksistlerin yönetiminde büyüyecektir. Savaşım Birliğine benzer örgütler öteki kentlerde de doğacaktır.

İşçi hareketinin yükselişi, 20. yüzyılın başında, 1900-1903 iktisadî bunalımının sonunda özellikle coşkun bir hal aldı. Bu iktisadî bunalım, Rusya'da, 3.000'e yakın işyeri ve fabrikanın kapanmasına, onbinlerce emekçinin işlerini kaybetmesine neden oldu. İşçi sınıfı, yeni savaşım biçimlerine, siyasal grevlere, gösterilere geçmeye başladı. 1901'de, ilk kez olarak, Petersburg, Moskova, Harkov, Kiev vb. işçileri "kahrolsun otokrasi" sloganıyla sokağa döküldüler. Petersburg'un Obukov fabrikası emekçilerinin grevi, özellikle direnen grev oldu. 1 Mayısı bayram olarak kutlamış oldukları için işlerinden çıkarılan arkadaşlarının yeniden işe alınmalarını ve 1 Mayıs gününün bayram günü olmasını istiyorlardı. Grev, çarlık birlikleriyle çarpışmaya değin vardı. 1902'de grevler ve gösteriler birçok kentte patlak verdi. Pek çoğu birlikler tarafından gaddarca bastırıldı. Don üzerindeki Rostovlu işçilerin grevi çok önemli bir grev oldu; polis, grevcilerin yanına yaklaşamadı, grev, ancak askerî birliklerin gel-

mesiyle ezildi.

1903 yazında, siyasal genel grevler, Rusya'nın bütün güneyini kapladı. Transkafkasya'nın ve Ukrayna'nın birçok kentlerine yayıldı ve grevlere katılanların sayısı 200.000'i aştı.

RSDİP'NİN KURULUŞU

20. yüzyılın başında, Rusya'da, bir devrimin nesnel öncülleri vardı: kapitalizmin nispeten yüksek olan gelişme düzeyi, gereksinmeler altında ezilmiş milyonlarca köylüye ittifak halinde bulunan proletaryanın varlığı, güçlü bir ulusal kurtuluş hareketi. Toprak köleliği kalıntılarıyla daha da şiddetlenen emperyalizmin çelişkileri, kritik bir noktaya varmıştı ve bu çelişkiler, devrimle çözümlenebilecekti. Kapitalist sömürünün, toprak köleliğinin kalıntılarıyla, ulusal baskıyla ve tüm siyasal ve toplumsal yaşam üzerinde çarlığın hüküm sürmesiyle büsbütün ağırlaştığı Rusya, dünya emperyalist zincirinin en zayıf halkası haline gelmişti.

Bu halkayı koparmak için, yani devrim için, yalnız nesnel hazırlayıcı koşulların varlığı yeterli değildi, öznel hazırlayıcı koşullar da, yani ileri sınıfın devrimci yetenekte olması ve bu isteği duyması da gereklidir; bu istek ve yetenek, ileri sınıfın bilinciyle ve örgütüyle belirlenir. Yığınların devrimci kabarışının bir yol göstericiye, bir siyasal örgütleyiciye,, bir yönetici güce gereksinmesi vardı. Yalnızca ilerici bir teoriyle donatılmış devrimci bir proletarya partisi, işçi sınıfının savaşımının başına geçebilirdi. Yalnızca parti işçi sınıfını eğitebilir, onu, bütün halk için savaşım veren bir güç haline getirebilir, çeşitli akımları (proletaryanın sınıf savaşımını, köylülerin toprak için demokratik savaşımını, halkların ulusal kurtuluş savaşımını), bir dalga halinde birleştirebilirdi.

Daha 1898'de, sosyal-demokrat dernek ve örgütlerin

kongresi toplandığı zaman böyle bir parti kurma işine girişilmişti. Kongre, Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin (RSDİP) kuruluşunu bildirmişti. Gerçekte, parti mevcut değildi. Partinin ne programı, ne de tüzüğü kabul edilmişti ve seçilmiş olan Merkez Komitesi az sonra tutuklanmıştı. Yerel sosyal-demokrat örgütler dağılmıştı. Bazı örgütler içinde "ekonomizm" denilen oportünist akım üstün durumdaydı. "Ekonomistler", mevcut rejimi değiştirmek için siyasal savaşımı reddediyorlar, ekonomik reformlar için savaşım içinde sınırlı kalmayı öneriyorlardı.

Partiyi yaratmak için, bütün devrimci marksist güçleri biraraya toplamak, birleştirmek zorunluydu, şu halde, yapılacak şey, partinin durumunu açık-seçik olarak ve kesinlikle tanımlamak ve bütün oportünist unsurlardan partiyi uzak tutmaktı. Yeni tipte bir parti yaratmak, yöneticilerinin, işçilerle kapitalistler arasında bir anlaşmaya varmaya uğraştığı ve proletaryanın iktidarı eline geçirmesinden vazgeçtikleri Batı Avrupa partilerinden farklı bir parti yaratmak gerekiyordu.

Lenin, bu yeni tipteki partinin örgütleyicisi oldu. 1895 devrimci eylemi yüzünden tutuklanan Lenin, hapiste ve sürgünde beş yıl geçirdi. Sürgün sona erince, Lenin, Rusya dışına gitmek zorunda kaldı, orada Plehanov ve öteki sosyal-demokratlarla birlikte **İskra** ("Kıvılcım") gazetesini kurdu. Lenin'in **İskra**'sı sosyal-demokratların ideoloji ve örgüt planlarında devrimci birliğini sağlamak için büyük bir çaba gösterdi. **İskra**, "ekonomistler"in burjuva etkisini proletarya saflarına taşıdıklarını göstererek maskelerini düşürdü, partinin bir program ve tüzük taslağını hazırladı, RSDİP'nin II. Kongresinin toplantı hazırlıklarını yaptı.

1903'te toplanan II. Kongre, önce gizli olarak Brüksel'de, sonra da Londra'da çalıştı. Rusyada marksist bir işçi partisi kurdu, bir program ve tüzük kabul etti ve

yönetici organlarını seçti. Program, partinin başta gelen amacını, gerçekleşmesi, esas olarak, sosyalist devrimin tamamlanması koşuluna bağlı olan devrimci iktidarın kurulmasını ve burjuva demokratik devrimiyle varılacak en öndeki hedefleri de kaydediyordu: otokrasinin devrilmesi ve demokratik bir cumhuriyetin kurulması, sekiz saatlik işgünü, kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olacak olan bütün uluslar arasında tam bir eşitlik, köyde toprak köleliği kalıntılarının yokedilmesi. Bu programın önderliğinde, parti, Rus işçi sınıfının, çarlığın devrilmesi ve kapitalizmin ortadan kaldırılması yolundaki savaşımının başına geçti.

Kabul edilen yönetmeliklerle, partinin iç yapısında demokratik merkeziyetçilik ilkesi onaylandı. Kongre, oportünist özerklik ve fedaralizm ilkesini geri çevirdi.

Kongre sırasında, Leninin yandaşları ile hasımlarının program ve taktikle ilgili birçok sorun üzerinde karşı karşıya geldikleri görüldü. Partinin yönetim organlarının seçimi sırasında, Lenin yandaşları, oyların çoğunluğunu aldılar, onların "bolşevik" adı (bolşinstvo — çoğunluk) buradan gelir, azınlıkta kalan Lenin'in hasımlarına ise "menşevik" (menşinstvo — azınlık) adı verildi.

1905-1907 BURJUVA DEMOKRATİK DEVRİMİ

Bütün Rus toplumunu sarsan çelişkiler, Ocak 1904'te başlayan Rus-Japon savaşı ile derinleşmişti. Savaş, emekçilerin durumunu daha kötüleştirdi. Ulusal ekonomi sarsılmıştı. Fiyatlar yükseliyordu, bu da emekçilerin gerçek ücretlerinin % 25 oranında düşmesi demek oluyordu. Erkeklerin askere alınmaları yüzünden tarım işletmelerinde kolgücü sıkıntısı vardı. Bütün bunlar emekçilerin hoşnutsuzluğuna neden oluyordu. Çar birlikleri yenilmişti, çarlık, bir savaşı yürütmek ve ülkeyi yönetmek yeteneğinde olmadığını göstermişti. Yalnız bir devrimin çözüm-

leyebileceği bir ulusal bunalım olgunlaşıyordu. Devrim, 9 Ocak 1905 olaylarından, çarın, emekçilerin barış yanlısı gösterilere karşı ateş açılması emrini verdiği olaylardan sonra patladı ve 1907'ye değin sürdü.

Bu ilk Rus devrimi, bir burjuva devrimiydi, çünkü, doğrudan doğruya kapitalizmi yıkmayı hedef tutmuyor, toprak köleliği kalıntılarını yoketmek amacını güdüyordu. Bununla birlikte, devrim, gene de bir halk devrimiydi çünkü, demokratik bir cumhuriyetin kurulmasını, sekiz saatlik işgününün yasalaşmasını, büyük mülk sahiplerinin topraklarının zoralımını isteyen devrimin başlıca güçlerini, proletarya ve köylü sınıfıydı.

Bu devrim, emperyalizm çağının ilk burjuva demokratik devrimi oldu. Devrimin başında, Batı devrimlerinde görülmüş olduğu gibi burjuvazi değil proletarya vardı. Toprak davasını köylülüğün yararına çözümlemeyi kendisine başlıca amaç edindiği ölçüde, köylü niteliğinin ağır bastığı bir devrimdi bu. İçeriğiyle burjuva demokratik olan devrim, yönetimi ve savaşım yöntemleriyle proleter devrimdi; başarı kazanıldığı takdirde sosyalist devrime dönüşmeliydi.

İşçilerin ve köylülerin kahramanlığına karşın, devrim yenilgiye uğradı. Henüz işçi sınıfı ile köylülük arasında sağlam bir ittifak kurabilecek noktaya ulaşılamamıştı, ve bu iki sınıf birbirinden ayrı hareket ediyorlardı. Askerlerin çoğunluğu çara bağlı kaldı ve devrimin bastırılmasında yer aldı. İşçiler bile kendi hareketlerini yeteri kadar bağdaştıramadılar. Hareket, kentlerde hep birden, aynı zamanda başlamadı. İşçi sınıfının yönetimi tek elden yapılmıyordu; işçi hareketi içinde burjuvazinin ajanlığını yapan menşeviklerin bölücü davranışları, işçi sınıfının çarlık üzerindeki baskısını zayıflatıyordu. Başka ülkelerin emperyalistleri devrimi vurmak için krediler vererek çarlığa ciddî bir dayanak oldular.

İlk Rus devrimi, devrimci hareketin merkezinin Rusya'ya kaydığını doğruladı. Devrimin, dünya işçi hareketinde ve ulusal kurtuluş hareketinde kuvvetli bir yankısı oldu. 1905-1907 devrimi, Rus proletaryası için çok önemli bir savaşım deneyimi oldu. Şubat 1917 burjuva demokratik devriminin, ve Ekim Sosyalist Devriminin bir çeşit genel provası oldu.

Rus emekçilerinin siyasal bilinci bir yılda dev bir sıçrayış yaptı. 9 Ocak 1905'te emekçiler hâlâ çara inanıyorlardı, yaşam koşullarını düzeltmesini istemeye gidiyorlardı. Aralık 1905'te, işçi sınıfı kendi özgürlüğünü kazanıyordu. Ocak 1905'te 440.000 işçi grev yapmıştı; oysa bundan önceki 10 yıl içinde grev yapanların sayısı, ancak 430.000'di. Yalnızca 1905 yılı içinde 3 milyon sanayi işçisi greve katıldı. Hiç bir ülke bu çapta bir grev hareketi tanımamıştı.

Rusya'nın bölgelerinin yarısından çoğu, köylü hareketinden etkilendi. Köylü hareketi Ukrayna, Transkafkasya ve Doğu-Baltık ülkelerinde (Estonya, Letonya, Litvanya'da) kendini gösterdi. İşçi ve köylü ittifakı ve çeşitli ulusal toplulukların işçileri arasındaki birlik, devrimci savaşım ateşinde kurulup sağlamlaştı.

Bütün sınıflar ve partiler, devrimde yer aldılar. Rus burjuvazisi, açıkça çarlıktan yana geçti ve böylece karşı-devrimci niteliğini ortaya koydu.

1905'te, daha önce bilinmeyen silahlı ayaklanmaya dönüşen siyasal genel grev gibi savaşım biçimlerinin ortaya çıktığı görüldü.

Devrim sırasında, bizzat yığınlar işçi vekillerinin sovyetlerini yarattılar. Bunlar, yeni bir devlet iktidarının embriyon biçimleri oldular.

Bolşevik partisi büyük bir siyasal deneyim kazandı. Barikatlarda, yığın içinde yetki elde etti, safları kabardı, artık bir yığın partisi oluyordu.

1905 devriminden alınan derslerden ve edinilen deneyimlerden 1917 Ekim Devriminde yararlanıldı.

ŞUBAT 1917 BURJUVA DEMOKRATİK DEVRİMİNİN ZAFERİ

1905-1907 devriminin yenilgisinden sonra korkunç bir gericilik dönemi başladı. Tenkil birlikleri, son devrim ocaklarını da eziyorlardı. Binlerce işçi, köylü ve aydın zindana gönderilmişti. Ama çarlık da, artık aynı çarlık değildi, güçleri zedelenmişti. Mutlakiyette bir gedik açılmıştı; bu gedik, yavaş yavaş ama ara vermeden genişliyor, eski ortaçağ düzenini zayıflatıyordu. Çarlık göstermelik bir parlamento, devlet Duması kurmak, sendikalara, legal devrimci yazıların yayınlanmasına izin vermek zorunda kaldı. Bolşevik partisi, yeraltına inmişti.

Yeni devrimci dalga, 1910 yılının ikinci yarısında başlıyor. Başlangıçta çok yavaş, sonra gittikçe daha çabuk büyüyor. 1914'ün altı ayı içinde yaklaşık olarak 1,5 milyon grevci vardı, 1905 yazından daha fazla. Petersburg'da, Lodz'da ve başka bazı kentlerde barikatlar ortaya çıktı. Ama savaş, devrimci atılışı kırdı.

Birinci Dünya Savaşı, kapitalizmin genel bunalımının başlangıcını işaret etti. Kapitalizmin emperyalist dönemde eşit olmayan ve sıçramalı gelişmesi, kapitalist dünya sisteminin dengesinde sert bir kopmayı ortaya çıkardı. Dünyanın paylaşılmasını sağlaması gereken savaş, kapitalizmi zayıflatıyor, vurulabilir, yararlanılabilir bir duruma getiriyordu. İşte bu dönem içindedir ki, Lenin, sosyalist devrimin marksist teorisini geliştirerek emperyalizm altında, devrimin başlangıç olarak bir ya da birçok ülkede zafere ulaşmasının olanaklı olduğu, devrimin bütün ülkelerde birden aynı zamanda zafere ulaşmasının olanaklı olmadığı sonucunu çıkardı. Lenin kapitalist ülkelerin emperyalizm döneminde, siyasal ve iktisadî gelişmelerindeki eşitsizliğin daha da kuvvetlendiği olgusuna

dayanarak bu sonuca varıyordu. Bu gelişme eşitsizliği, devrimin de eşit olmayan bir şekilde olgunlaşmasına yardım ediyordu. Rusya, bu eşit olmayan siyasal gelişmenin çok parlak bir örneğiydi. Çok kısa bir zaman içinde, siyasal planda öteki ülkelere yetişmiş ve devrimci hareketin merkezi haline gelmişti; Rus proletaryası, uluslararası işçi hareketinin öncü müfrezesi durumuna geldi. Lenin'in teorisine göre devrim, iktisadî ve siyasal koşulların olgunlaştığı yerde patlak vermelidir. Bu teori, ayrı ayrı ülkelerin devrimci proletaryasının eylemine hız verdi.

Demek ki, Rusya, sosyalist devrime en çok hazırlıklı olan ülkeydi, emperyalist zincirin en zayıf halkasıydı. Rusya'da devrimin birinci ve en öndeki hedefi, çarlığın devrilmesi ve feodal kalıntıların ortadan kaldırılmasıydı; aynı zamanda, burjuva demokratik devrimi sosyalist devrime dönüştürme olanakları 1905'e oranla şimdi daha kuvvetliydi. On yılı aşan süre içinde proletarya güçlenmişti. Savaşın çetin okulundan geçmişti. Köylü arasında farklılaşma daha da derinleşmişti. 1916'da, Asya'daki ve Kazakistan'daki ayaklanmaların gösterdiği gibi, ulusal kurtuluş hareketi genişlemişti.

Rusya savaşa hazır değildi. Yeteri kadar silahlı olmayan ve iyi komutanlardan yoksun bulunan çarlık ordusu, askerlerinin özverisine karşın, yenilgilere uğruyordu. Savaş, emekçilere açlığı, soğuğu getiriyordu, sayısız kurbanlara ve bu da yığınların hoşnutsuzluğuna neden oluyordu. 1914'ün ikinci yarısında, 35 bin grevci vardı. 1915'te 500.000'den fazla. Ve 1916'da bir milyondan fazla. Köylerde, köylüler, evlerini yaktıkları büyük toprak sahiplerinin buğdayına ve araçlarına elkoyuyorlardı. Ordu içinde de devrimci nitelikte hareketler çoğalıyordu. 1917 Şubatında, Petrograd'da, Putilov fabrikasının işçileri greve giriştikleri zaman, önemli olaylar patlak verdi. Kısa bir zaman içinde öteki fabrikalar da bu işçilere katıldı-

lar. 23-26 şubat günlerinde bolşeviklerin çağrısı üzerine gösteriler yapıldı. Polis bunları dağıtamadı ve 27 şubatta devrim bütün başkenti kaplamıştı. Garnizonun erleri, işçilerle birleştiler. Otokrasi o gün devrildi. Burjuva demokratik devrim zafere ulaşmıştı. Proletarya, üniforma altındaki köylü müttefiki ile birlikte başlıca etkin güç olmuştu. Geniş halk yığınlarının katılışı, burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime dönüştürülmesi için elverişli koşulları yaratıyordu.

SOL YAYINLARI
Sahibi ve Yöneticisi : MUZAFFER İLHAN ERDOST
Bayındır Sokak 23/6
Yenişehir - Ankara